

**SAŽET PRIKAZ SUDSKE PRAKSE U
SLUČAJEVIMA TRGOVINE LJUDIMA**

Novembar 2015

Ovu publikaciju pripremila je prof. dr Ivanka Marković, redovni profesor na predmetima iz krivičnopravne oblasti na Pravnom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci, Pravnom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu i Višoj školi unutrašnjih poslova Banja Luka.

Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini je podržala objavljivanje ove publikacije.

Stavovi, nalazi, tumačenja i zaključci, izneseni u publikaciji, stavovi su autora, i ne moraju nužno odražavati zvanični stav OSCE-a ili država članica. Materijali sadržani u ovoj publikaciji, mogu poslužiti samo u svrhu opštih informacija, bez bilo kakvih garancija, uključujući i one koji se odnose na bilo koju posebnu svrhu. OSCE ne garantuje tačnost ili potpunost informacija u ovoj publikaciji. U mjeri u kojoj je to u skladu sa zakonom, OSCE ne prihvata nikakvu odgovornost u vezi sa bilo kakvim gubitkom, štetom, potraživanjima ili troškovima koji su naneseni ili koji su nastali kao posljedica, ili u vezi sa korištenjem informacija sadržanih u ovoj publikaciji.

Sadržaj

Sažetak	5
Uvod.....	6
1. ELEMENTI KRIVIČNOG DJELA.....	9
A) RADNJA IZVRŠENJA.....	10
1. Vrbovanje.....	10
2. Prevoz	15
3. Predaja.....	18
4. Skrivanje	19
5. Primanje	20
B) NAČIN IZVRŠENJA.....	20
1. Upotreba sile ili prijetnja upotrebom sile ili drugih oblika prinude.....	20
2. Otmica.....	23
3. Prevara ili obmana	26
4. Zloupotreba ovlaštenja ili uticaja ili položaja bespomoćnosti.....	27
5. Davanje ili primanje isplata ili drugih koristi kako bi se privolilo lice koje ima kontrolu nad drugim licem.....	29
C) OBLICI ISKORIŠTAVANJA ŽRTVE	31
1. Prostitucija drugog lica i drugi oblici seksualnog iskorištavanja.....	31
2. Prisilni rad ili usluge	36
3. Ropstvo ili njemu sličan odnos	38
4. Odstranjivanje dijelova ljudskog tijela	41
5. Drugi oblici iskorištavanja	42
6. Pristanak žrtve trgovine ljudima na planiranu eksploataciju	43
2. MALOLJETNA LICA KAO ŽRTVE KRIVIČNOG DJELA	45
3. ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM	47
Zaključak.....	51

Sažetak

Sažet prikaz sudske prakse u slučajevima trgovine ljudima, koji je nastao uz podršku Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini, namijenjen je prvenstveno praktičarima, tj. sudijama, tužiocima i advokatima, ali i onima koji se u okviru svojih naučnih ili drugih interesovanja bave problematikom trgovine ljudima.

Osnovni cilj ovog rada jeste da omogući svim zainteresovanim da, na jednom mjestu, imaju uvid u relevantnu sudsku praksu vezanu sa sve oblike trgovine ljudima. U uvodu se daju kratke napomene vezane za međunarodnu regulativu i domaće zakonodavstvo, te se ukazuje na neophodnost izrade ove publikacije u cilju boljeg razumijevanja i primjene svih pravnih instrumenata koji nam stoje na raspolaganju u borbi protiv trgovine ljudima.

Prvi dio rada je posvećen elementima krivičnog djela, a obuhvata obimnu sudsku praksu klasifikovanu po pojedinim elementima. Tako npr. u dijelu koji se odnosi na radnju izvršenja krivičnog djela čitalac može za svaki alternativno predviđeni oblik radnje izvršenja, pored kratkog teorijskog objašnjenja, naći i primjere iz sudske prakse. Prvenstveno su prikazani primjeri iz sudske prakse u Bosni i Hercegovini, ali postoje i primjeri iz sudske prakse drugih država, npr. Srbije, Crne Gore, Hrvatske, itd.

U pogledu načina ili sredstva izvršenja krivičnog djela, u onim slučajevima u kojima nije bilo relevantne sudske prakse, ukazuje se na neka druga krivična djela čijim tumačenjem bi se moglo doći do suštine pojedinih načina izvršenja. Takav slučaj imamo npr. kod otmice kao načina izvršenja krivičnog djela, u vezi kojeg je prikazana sudska praksa za krivično djelo otmice, jer je i to putokaz za pravilno razumijevanje ovog načina izvršenja krivičnog djela.

Kada je u pitanju treći element ovog krivičnog djela, tj. oblici eksploatacije ili iskorištavanja, najviše primjera postoji za seksualnu eksploataciju, ali nije zanemarljiva ni sudska praksa vezana za radnu eksploataciju i za zasnivanje ropskog ili njemu sličnog odnosa.

Drugi dio rada se odnosi na maloljetna lica kao žrtve krivičnog djela. S tim u vezi se navode specifičnosti ovog krivičnog djela, kao i primjeri iz sudske prakse, iz kojih je očito da je u određenom trenutku postojalo nepoznavanje, ne samo suštine ovog krivičnog djela, već i njegove zakonske regulative. Pored ovih "loših" primjera, u ovom dijelu se daje prikaz sudskih odluka u kojima je vršena ocjena postojanja saznanja na strani optuženog o životnoj dobi žrtve, što je značajno za utvrđivanje njegove krivične odgovornosti za ovaj oblik djela.

Treći dio rada odnosi se na oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Pored relevantnih međunarodnih akata kojima se predviđa obavezno oduzimanje takve koristi, u publikaciji se, kroz primjere iz sudske prakse, pokazuje način na koji se može obračunati približna vrijednost imovine pribavljene krivičnim djelom.

Sažet prikaz relevantne sudske prakse u oblasti trgovine ljudima trebao bi poslužiti tužiocima i sudijama kao polazna osnova prilikom tumačenja pojedinih elemenata krivičnog djela trgovine ljudima. Publikacija sadrži veći broj presuda koje predstavljaju primjere dobre sudske prakse, ali isto tako i nekoliko presuda u kojima je do izražaja došlo nerazumijevanje ove problematike i pogrešno tumačenje pojedinih elemenata ovog krivičnog djela. U svojoj ukupnosti, sve navedene presude, trebale bi doprinijeti adekvatnoj primjeni zakonskih rješenja u cilju efikasnog sprečavanja i suzbijanja ovog oblika kriminaliteta.

Uvod

Trgovina ljudima, kao samostalno krivično djelo, egzistira u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine od 2003. godine, kada je stupio na snagu Krivični zakon Bosne i Hercegovine (KZ BiH). Unošenjem ove inkriminacije u grupu krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, Bosna i Hercegovina je ispunila obavezu preuzetu potpisivanjem i ratifikacijom Konvencije Ujedinjenih nacija (UN) protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom.¹ Ako izuzmemo krivično djelo trgovine ljudima radi vršenja prostitucije, iz Krivičnog Zakona Republike Srpske (KZ RS), koje je postojalo i prije donošenja Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, i koje je obuhvatalo samo jedan segment trgovine ljudima², možemo reći da je stupanjem na snagu KZ BiH naša država po prvi put dobila inkriminaciju koja reguliše problematiku trgovine ljudima u onom smislu u kojem se ova problematika tretira i na međunarodnom nivou.³

Nakon donošenja Konvencije UN-a i njenih pratećih protokola 2000. godine, donešeni su novi pravni instrumenti sa ciljem uvođenja efikasnijih mjera sprečavanja i suzbijanja ove negativne društvene pojave. Predlagane su nove krivičnopravne mjere koje su na sveobuhvatan način tretirale ovu problematiku, počevši od inkriminisanja saučesništva u trgovini ljudima kao samostalnog krivičnog djela, kažnjavanja korisnika usluga žrtava trgovine ljudima, preko obezbjeđivanja optimalne zaštite žrtava trgovine ljudima do iznalaženja efikasnih mjera za oduzimanje predmeta korištenih u ovom krivičnom djelu, kao i oduzimanje imovine stečene ovim oblikom kriminaliteta. U tom smislu treba spomenuti Konvenciju Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima iz 2005. godine koja je u Bosni i Hercegovini (BiH) stupila na snagu 1. maja 2008. godine.

Navedeno je imalo veliki uticaj na fizionomiju krivičnog djela *trgovina ljudima* jer su se, uporedo sa razvojem međunarodnog prava i postavljenih standarda u ovoj oblasti, razvijale i krivičnopravna doktrina i sudska praksa ukazujući na propuste i određene nelogičnosti u zakonskoj formulaciji ove inkriminacije. U skladu sa tim, vršene su česte korekcije i izmjene zakonskog opisa krivičnog djela trgovine ljudima, kako na nivou Bosne i Hercegovine tako i na entitetskom nivou. Krivični zakon Bosne i Hercegovine je od njegovog stupanja na snagu 2003. godine, mijenjan nekoliko puta, a konkretne izmjene zakonskog opisa krivičnog djela trgovine ljudima vršene

1 Bosna i Hercegovina (BiH) je potpisala Konvenciju UN-a protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, 12. decembra 2000. godine u Palermu. Predsjedništvo BiH ratifikovalo je ove dokumente odlukom koja je stupila na snagu 27. marta 2002. godine. Konvencija i Protokoli su objavljeni u Službenom glasniku BiH – Međunarodni ugovori, br. 3/2002.

2 Prema mišljenju iznesenom u publikaciji pod nazivom: “Trgovina ljudima i odgovor domaćeg pravnog sistema“, Kritički osvrt na pregled zakona i prakse u Bosni i Hercegovini u svijetlu ključnih međunarodnih normi, OSCE, juni 2009. godine, krivično djelo trgovina ljudima radi vršenja prostitucije nije u skladu sa definicijom koja je sadržana u relevantnim međunarodnim dokumentima. Međutim, u publikaciji se ipak kaže da su u ovoj inkriminaciji sadržani elementi trgovine ljudima (na str. 131 navedene studije) što, na neki način, potvrđuje tezu da je Krivični zakon Republike Srpske (KZ RS), još od 2000. godine, inkriminisao pojedine oblike trgovine ljudima, odnosno trgovinu ljudima u cilju seksualne eksploatacije. Naime, uspostavljanje kontrole nad žrtvom, uz primjenu sile, prijetnje, iskorištavanjem teške materijalne situacije itd., a u svrhu njene eksploatacije (u ovom slučaju seksualna eksploatacija) dolaze do izražaja i u ovoj inkriminaciji, tako da je opravdano reći da krivično djelo trgovine ljudima radi vršenja prostitucije predstavlja krivično djelo koje inkriminiše pojedine, ne sve, oblike trgovine ljudima. Pored toga, ne treba zaboraviti da je ova inkriminacija unesena u krivično zakonodavstvo RS u vrijeme kada još nije postojala univerzalno prihvaćena definicija trgovine ljudima na međunarodnom nivou (ovaj KZ RS-a je stupio na snagu 1.10.2000. godine, a Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, otvoren je za potpisivanje od 12. do 15. decembra 2000. godine u Palermu, a zatim u sjedištu UN-a do 12. decembra 2002. godine) te da je nakon toga, 2003. godine, uspostavljena paralelnopodijeljena nadležnost u oblasti krivičnog zakonodavstva u BiH, nakon čega su krivična djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom prenesena u KZ BiH. Više o tome vidite I. Marković: Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (čl. 188 Krivičnog zakonika Republike Srpske, Glasnik pravde, br. 9/02, s. 54-67.

3 Opširnije o ovome vidite I. Marković: *Trgovina ljudima u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine*, Zbornik “Sprečavanje i suzbijanje savremenih oblika kriminaliteta - II“ u izdanju Kriminalističko - policijske akademije, Beograd, str. 3-6.

su 2004, 2005, 2007, 2010 i 2015. godine. Ovom posljednjom izmjenom Krivičnog zakona⁴, izmijenjen je naziv krivičnog djela tako da se ono sada zove *Međunarodna trgovina ljudima* a član 186. ima deset stavova kojima su implementirani osnovni zahtjevi Konvencije Savjeta Evrope. Ograničavanjem inkriminacije samo na međunarodnu trgovinu ljudima postavljeni su kriteriji razgraničenja nadležnosti u ovoj oblasti između državnog i entitetskog krivičnog zakonodavstva, jer se KZ BiH inkriminiše samo međunarodna trgovina ljudima, što znači da svi slučajevi trgovine ljudima bez elementa inostranosti spadaju u nadležnost entiteta. Pored ove inkriminacije, uvodi se i novi član 186. (a) pod nazivom: *Organizovana međunarodna trgovina ljudima* kojim se inkriminiše organizovanje i rukovođenje grupom ili drugim udruženjem koje zajedničkim djelovanjem počini krivično djelo trgovine ljudima.

U Republici Srpskoj (RS) su izmjene u oblasti krivičnopravne regulative trgovine ljudima izvršene Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona iz 2013. godine⁵ kada je u grupu krivičnih djela protiv polnog integriteta uneseno krivično djelo pod nazivom *Trgovina ljudima* (član 198. (a)), *Trgovina maloljetnim licima* (član 198. (b)) i *Organizovanje grupe ili zločinačkog udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima i trgovine maloljetnim licima* (član 198. (v)). U Krivičnom zakonu Brčko distrikta BiH, u grupi krivičnih djela protiv polne slobode i morala, 2013. godine⁶ uvedeno je krivično djelo trgovina ljudima (član 207. (a)) i krivično djelo organizovana trgovina ljudima (član 207. (b)). Zakonske formulacije ovih djela su u skladu sa međunarodnim standardima. U Federaciji BiH (FBiH) je proces usaglašavanja krivičnopravne regulative u ovoj oblasti sa međunarodnim standardima još uvijek u toku.

Interesantno je napomenuti da je u KZ RS trgovina ljudima u slučaju kada je pasivni subjekat lice mlađe od 18 godina izdvojena u posebno krivično djelo, za razliku od rješenja prihvaćenog u KZ BiH, te da je, kao teži oblik djela, predviđen slučaj u kojem se osnovni oblik djela vrši primjenom sile, ozbiljne prijetnje ili drugim oblicima prinude, dovođenjem u zabludu, otmicom, ucjenom, zloupotrebom svog položaja, odnosa povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika drugog, davanjem novca ili druge koristi sa zaprijećenom kaznom zatvora najmanje osam godina. Dakle, način izvršenja krivičnog djela koji predstavlja osnovni element krivičnog djela trgovine ljudima, kada se ona vrši prema punoljetnom licu, u ovom slučaju predstavlja kvalifikatornu okolnost, što je kriminalnopolitički opravdano. Naime, krivično djelo trgovine ljudima, u slučaju kada je pasivni subjekat lice do 18 godina života postoji čim je preduzeta neka od alternativno navedenih radnji izvršenja u svrhu eksploatacije, nezavisno od toga što nije korišten nijedan način (sredstvo) izvršenja iz opisa osnovnog oblika krivičnog djela trgovine ljudima. Upotreba sile, prinude ili drugih alternativno navedenih načina izvršenja značajno povećava težinu ovog krivičnog djela i stepen njegove opasnosti, tako da je navedeno rješenje trebalo unijeti i u KZ BiH kao i u Krivični zakon Brčko distrikta BiH (KZ BD). Nije kriminalnopolitički ista situacija kada se djelo vrši prema licu mlađem od 18 godina bez upotrebe navedenih načina izvršenja ili sa njihovom upotrebom. U ovom drugom slučaju mnogo je veći intenzitet povrede zaštićenog dobra i mnogo su teže posljedice za pasivnog subjekta, što je zakonodavac trebao imati u vidu prilikom formulisanja ovog krivičnog djela. Naime, tačno je da zakonodavac za drugi oblik djela iz stava 2 člana 186. KZ BiH predviđa kaznu zatvora u najmanjem trajanju od deset godina, dok je za prvi oblik djela predviđena kazna zatvora najmanje pet godina, ali u osnovi takvog rješenja nije način izvršenja djela, već životna dob, uzrast i zrelost pasivnog subjekta. Smatramo da upotreba sile, prijetnje i drugih oblika načina izvršenja iz stava 1, kod ovog oblika djela, imaju značaj kvalifikatornih okolnosti koje uveliko podižu stepen opasnosti djela i učinioca, te da ih zakonodavac, *de lege ferenda*, na taj način treba i tretirati. Prema postojećem zakonskom rješenju, te okolnosti se kod

4 Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, "Službeni glasnik BiH", broj 40/15 od 19.05.2015. godine.

5 Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske, "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 67/13.

6 Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Brčko distrikta BiH, "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", broj 9/13.

ovog oblika djela mogu tretirati samo kao otežavajuće, što nije u duhu evropskih inicijativa u sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima.

Izmjene u zakonskoj regulativi krivičnog djela trgovine ljudima nisu specifičnost samo našeg krivičnog zakonodavstva, jer su i mnoge zemlje u okruženju prilično često mijenjale fizionomiju ove inkriminacije (npr. Srbija, Hrvatska). Osnovni razlog ovako čestih izmjena ove inkriminacije sastoji se u tome što je riječ o posve novom vidu kriminaliteta, koji do sada nije postojao, kako u našem tako i mnogim drugim krivičnim zakonodavstvima, te da nije postojao neki opšteprihvaćeni i iskustveno provjereni model u uporednom zakonodavstvu, kao i u samoj prirodi ovog vida kriminaliteta koji po svom karakteru najčešće spada u veoma složene oblike (organizovanog) kriminaliteta, koji se može manifestovati u veoma različitim pojavnim oblicima, što ovo djelo čini veoma zahtjevnim u pogledu njegovog legislativnog uređivanja, a pogotovo u pogledu njegove primjene. Tumačenje pojedinih elemenata ovog krivičnog djela ponekada je u toj mjeri različito da npr. u istom činjeničnom opisu djela jedan sud uopšte ne nalazi elemente ovog djela, dok drugi sud, argumentovano obrazlaže postojanje ove inkriminacije (npr. slučajevi B.P., C., C.D.Ć i N. pred Sudom Bosne i Hercegovine).

Moglo bi se reći da u Bosni i Hercegovini još uvijek postoje značajne nedoumice i nasnalaženja u primjeni ovog krivičnog djela. Takva situacija posljedica je nerazumijevanja suštine i prirode ove problematike, ali i nedovoljno razvijene i neujednačene sudske prakse. Kako bi se stavovi sudske prakse učinili dostupnim stručnoj javnosti, u nastavku teksta će se izvršiti analiza svih elemenata ovog krivičnog djela i dati primjeri iz sudske prakse uz određene komentare. Prikaz sudske prakse, odnosno stavova zauzetih u domaćoj, a i u stranoj sudskoj praksi, u pogledu tumačenja pojedinih elemenata krivičnog djela trgovine ljudima, trebao bi dati dobru osnovu za adekvatno tumačenje i primjenu ove inkriminacije u budućnosti.

1. ELEMENTI KRIVIČNOG DJELA

Specifičnost krivičnog djela trgovine ljudima dolazi do izražaja u nekoliko njegovih karakteristika, koje u svojoj ukupnosti imaju veliki značaj za njegovu primjenu. Prije svega, radi se o višedjelatnom ili višeaktnom djelu, sa alternativno postavljenim oblicima i radnjama izvršenja kojima se ono može ostvariti, tako da, posmatrano sa fenomenološkog aspekta, ovo krivično djelo može da se pojavljuje u velikom broju različitih oblika. Različitost njegovih pojava oblika, a ponekada i nezainteresovanost same žrtve trgovine ljudima da djelo bude otkriveno (npr. u slučaju kada žrtva pristaje na eksploataciju), ponekad otežavaju prepoznavanje i otkrivanje ovog krivičnog djela.

Prema zakonskom opisu krivičnog djela datog u odredbi stava 1. člana 186. KZ BiH, krivično djelo ima tri glavna elementa sa alternativno postavljenim oblicima izvršenja:

a) *radnja izvršenja*: vrbovanje, prevoz, predaja, skrivanje ili primanje lica;

b) *način izvršenja kojim se djelo vrši*: upotreba sile ili prijetnja upotrebom sile ili drugi oblici prinude, otmica, prevara ili obmana, zloupotreba ovlaštenja ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanje ili primanje isplata ili drugih koristi kako bi privolilo lice koje ima kontrolu nad drugim licem;

v) *svrha iskorištavanja*: iskorištavanje prostitucije drugog lica ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorištavanje.

Da bi u konkretnom slučaju postojalo krivično djelo trgovine ljudima, sva tri elementa, u nekom od alternativno postavljenih oblika, moraju biti kumulativno ispunjena. Tako npr. vrbovanje nekog lica obmanom u cilju seksualnog iskorištavanja predstavlja ovo krivično djelo. Izuzetak postoji jedino u slučaju kada je žrtva djela lice mlađe od 18 godina, kada je za postojanje djela dovoljno da se ispune samo dva elementa, tj. jedna od alternativno predviđenih radnji izvršenja u svrhu iskorištavanja, bez primjene nekog od alternativno predviđenih načina izvršenja (stav 2. član 186).

Značajnu karakteristiku krivičnog djela predstavlja i odredba stava 9, člana 186, prema kojoj pristanak žrtve trgovine ljudima na iskorištavanje ne utiče na postojanje krivičnog djela, odnosno ne isključuje postojanje krivičnog djela. Iz toga proizilazi da je svrha ove inkriminacije apsolutna zabrana svih oblika trgovine ljudima, bez obzira na stav pasivnog subjekta, odnosno na pristanak žrtve trgovine ljudima. Sličan stav zakonodavca imamo npr. i kod krivičnog djela polno nasilje nad djetetom iz čl. 195. Krivičnog zakona Republike Srpske kojim se inkriminiše vršenje obljube ili druge polne radnje sa djetetom, neovisno o činjenici da li dijete pristaje na obljubu ili drugu polnu radnju, odnosno neovisno od činjenice da je dijete iniciralo obljubu ili drugu polnu radnju. Kroz takve inkriminacije izražava se stav zakonodavca prema tom obliku kriminaliteta, odnosno nulta stopa tolerancije na ovaj oblik kriminaliteta, te se pasivnom subjektu pruža krivičnopravna zaštita, čak i pod uslovom da je on svojevolumno pristao na izvršenje djela. U pitanju je delikt koji po svojoj prirodi predstavlja unilateralno krivično djelo kao oblik nužnog saučesništva kod kojih se kažnjava samo jedno lice, tj. nosilac radnje izvršenja, a drugom licu se pruža zaštita.

Krivično djelo trgovine ljudima, po svojoj prirodi spada u trajna krivična djela što može biti od značaja prilikom utvrđivanja niza relevantnih krivičnopravnih pitanja, a pogotovo, imajući u vidu česte izmjene zakonskog rješenja ovog krivičnog djela, u pogledu vremenskog

važnja krivičnog zakona. S tim u vezi, u **presudi Suda Bosne i Hercegovine broj: Kž: 45/06** od 25.10.2006. godine se ističe da „*krivično djelo iz člana 186. KZ BiH po svojoj prirodi spada u tzv. trajna krivična djela koja nisu dovršena u materijalnom smislu sve dok traje protivpravno stanje nastalo njegovim činjenjem, odnosno preduzetom radnjom izvršenja, a to u predmetnom slučaju znači da djelo nije dovršeno svo vrijeme za koje traje stanje podređenosti i u tom smislu seksualnog iskorištavanja žrtava djela. Dakle, tek trenutak kada je to stanje iz bilo kojih razloga (voljom optuženog kao učinioca djela ili bez nje) prestalo da postoji, predstavlja vrijeme dovršenja ovog djela, jer je to relevantni momenat na osnovu kojeg se određuje vrijeme njegovog dovršenja u materijalnom smislu, što je od značaja za niz krivičnopравниh pitanja, a posebno za vremensko važenje i primjenu pravila koja se na to odnose u smislu člana 4. KZ BiH. Iz toga proizilazi da, čak i pod uslovom da su radnje izvršenja djela preduzete i prije stupanja na snagu KZ BiH (dovršnost u formalnom smislu), djelo se ne smatra dovršenim ukoliko je trajalo njime prouzrokovano protivpravno stanje, a kako je ta činjenica nedvojbeno u pobijanoj presudi utvrđena, to je po ocjeni ovog vijeća prvostepeni sud pravilno našao da se ukupni kriminalni događaj podvede i pravno vrednuje po KZ BiH, odnosno po odredbama iz člana 186. stav 2. u vezi sa stavom 1, odnosno članom 54. KZ BiH”.*

A) RADNJA IZVRŠENJA

Radnja izvršenja ovog krivičnog djela određena je alternativno kao vrbovanje, prevoz, predaja, skrivanje ili primanje lica u svrhu iskorištavanja, pod uslovom da je korišten jedan od alternativno navedenih načina izvršenja.

1. Vrbovanje

Vrbovanje u najširem smislu ove riječi podrazumijeva radnje kojim se kod druge osobe stvara odluka da nešto učini ili ne učini. U krivičnopravnom smislu, ono se gotovo poklapa sa pojmom podstrekavanja, kojim se obuhvataju sve radnje kojima se kod drugog lica može stvoriti odluka da izvrši krivično djelo. U kontekstu krivičnog djela trgovine ljudima pojmom vrbovanja bi se mogle obuhvatiti sve radnje, svako činjenje ili nečinjenje, koje kod pasivnog subjekta stvaraju odluku o pristanku na planirano izrabljivanje, odnosno koje na taj način utiče na volju pasivnog subjekta da on preuzima određenu radnju, odnosno da se stavi u određeni položaj npr. položaj sličan ropstvu, itd. Vrbovanje može biti izvršeno bilo kojim putem, usmeno ili pismeno, putem štampe ili drugih sredstava komunikacije (npr. interneta). Da bi vrbovanje bilo element osnovnog oblika krivičnog djela ono mora biti izvršeno na jedan od alternativno predviđenih načina izvršenja, npr. upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude.

U sudskoj praksi se vrbovanje ili navođenje najčešće javlja kao radnja izvršenja ovog krivičnog djela pri čemu se uočava razlika u načinima ili sredstvima izvršenja. S tim u vezi, u **presudi Apelacionog suda u Novom Sadu posl. br. Kž I 455/11** od 08.03.2012. godine se ističe da “*vrbovanje po svojoj prirodi predstavlja podstrekavanje koje može biti ostvareno bilo kojom radnjom podobnom da se kod pasivnog subjekta – oštećene stvori ili učvrsti odgovarajuća odluka. Postoji veliki broj različitih radnji kojima se može izvršiti vrbovanje a neke od njih su i nagovaranje nekog lica, davanje obećanja materijalne ili druge koristi, objašnjenju da će se preduzimanjem određene djelatnosti izbjeći neko zlo, traženje od drugog lica saglasnosti ili pristanka za preduzimanje određene radnje ili slično. Prema tome, modusi vrbovanja su različiti, te obzirom da je prvostepeni sud utvrdio da su okrivljeni oštećenu nagovarali da se vrati kod njih u kuću, a da je ista po njihovom nagovoru prihvatila da se bavi prostitucijom, u njihovim radnjama stiču se elementi vrbovanja oštećene, te je stoga neosnovan navod žalbe branioca okrivljenih da okrivljeni nisu vrbovali oštećenu nego da je ista samoinicijativno došla kod njih u kuću, da*

živi sa njihovim malodobnim sinom. Obzirom da se radnja izvršenja krivičnog djela sastoji u obliku nagovora oštećene od strane okrivljenih i njihovog vrbovanja a na strani pasivnog subjekta pojavljuje se maloljetno lice, radi se o krivičnom djelu trgovine ljudima iz čl. 388. stav 2. Krivičnog zakonika... ”.

Dakle, postupci ili radnje pojedinca, koje se mogu smatrati vrbovanjem u smislu ovog krivičnog djela, su veoma različiti i ponekada teško prepoznatljivi. U takvim situacijama, kao osnovni kriterij za utvrđivanje postojanja vrbovanja kao radnje izvršenja ovog krivičnog djela trebalo bi uzeti značaj tog postupka za donošenje odluke pasivnog subjekta da se izloži određenom iskorištavanju, odnosno da trpi određenu eksploataciju. Obzirom da su životne situacije u kojima pojedinac može postati žrtva trgovine ljudima veoma različite, te da se vrbovanje može izvesti na različite načine, neophodno je pružiti stručnoj javnosti uvid u što veći broj sudskih odluka u kojima je utvrđeno postojanje vrbovanja kao radnje izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima. Time će se omogućiti sticanje saznanja o različitim načinima izvršenja vrbovanja, a samim tim omogućiti i lakše prepoznavanje istog u nekim drugim konkretnim slučajevima.

- U **presudi Suda BiH broj: K-71/05** od 25.04.2006. godine, utvrđeno je da je optuženi izvršio krivično djelo trgovine ljudima (član 186, stav 2) tako što je „*u namjeri da organizovanjem i iskorištavanjem prostitucije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja osoba ženskog pola sebi pribavlja imovinsku korist,obmanom i prevarom, prijetnjom upotrebe sile i upotrebom sile te iskorištavanjem teškog materijalnog položaja i ovisnosti o opojnim drogama vrbovao više osoba ženskog pola, a zasigurno:*

- *maloljetnu E.Ć. na način da je u toku 2002. godine zavođenjem kod E. pobudio snažne osjećaje: ljubav, povjerenje i sigurnost usljed kojih je E. sa njim stupila u ljubavnu vezu i seksualne odnose ubijedena u iskrenu ljubav optuženog, nakon čega je optuženi iskoristio njenu zaljubljenost te je prijetnjom da će njoj i njenoj porodici nanijeti zlo naveo E. da za njega pruža seksualne usluge za novac, a zatim je naveo E. i da mu pomaže u vrbovanju drugih osoba ženskog pola radi prostitucije, u organizovanju i vršenju prostitucije što je E. prihvatila usljed svoje nezrelosti, zaljubljenosti i straha da će se ostvariti prijetnje i zlo njoj i njenoj porodici;*
- *maloljetnu D.I. na način da je u toku 2002. godine E., pomažući optuženom Ć.N., obećala D. da će je optuženi zaposliti pa je odvela D. u S. u stan koji je koristio optuženi nakon čega je optuženi u tom stanu D. držao zatočenu nekoliko dana te je prijetnjom nanošenja tjelesnih povreda i mučenja naveo D. da za njega pruža seksualne usluge za novac što je D. prihvatila usljed svoje nezrelosti i straha da će optuženi ostvariti prijetnje koje joj je uputio te činjenica da nema zaposlenje i osiguran smještaj u M. nadajući se da će na taj način pribaviti sredstva za život;*
- *P.D.- državljanku Državne zajednice Srbije i Crne Gore na način da je početkom 2003. godine uz posredovanje njemu poznatih lica upoznao D., kratko vrijeme se družio sa njom i pri tom joj nekoliko puta osigurao manje količine heroina koji je D. kao ovisnica koristila pa je, znajući da je D. u BiH kao žrtva trgovine ljudima i samostalno pružala seksualne usluge za novac, da u S. nema prebivalište, zaposlenje i smještaj, upoznao D. sa E. i sa činjenicom da on na području M. organizuje prostituciju te je D. predložio da za njega zajedno sa E. pruža seksualne usluge obećavajući joj najbolje uslove i zaštitu od osobe protiv koje je kao žrtva svjedočila, što je D. prihvatila usljed svoje teške materijalne situacije i ovisnosti o opojnim drogama te činjenica da u S. nema osiguran smještaj, zaposlenje i prijavljeno prebivalište nadajući se da će na taj način osigurati legalan boravak i sredstva za život;*

- *i pokušao vrbovati maloljetnu A.E. na način da je u martu ili aprilu 2003. godine, nakon što je mlđb. E. pomažući optuženom Č.N. navela E. da pružanjem seksualnih usluga za novac osigurava kupovinu opojnih droga o kojim ovisi, u stanu koji su E. i D. koristile radi prostitucije predložio E. da i ona zajedno sa E. i D. za njega pruža seksualne usluge za novac, a zatim je, nakon što je E. odbila njegov prijedlog, naredio mlđb. E. da skine odjeću prijeteci joj pritom pištoljem što je E. u strahu i učinila nakon čega je protiv njene volje imao seksualni odnos sa E. u namjeri da je na taj način prisili na pružanje seksualnih usluga za novac... ”.*

- U **presudi Suda BiH broj S1 3 K 994249 12 KŽK** od 30.01.2013. godine utvrđeno je da je optuženi izvršio krivično djelo trgovine ljudima iz člana 186. stav 2. time što je „*U drugoj polovini 2008. godine nakon što je zbog teške porodične situacije, primio u svoju kuću u naselju D., opština G. maloljetnu P.A. sa čijom majkom živi u bračnoj zajednici, imenovanu za vrijeme boravka, prisiljavao na prosjačenje, da bi potom istu po prethodnom dogovoru sa A.B. i U., vrbovao na zasnivanje vanbračne zajednice sa njihovim sinom P. u mjestu ML. opština V. gdje je A. u kući imenovanih nekoliko dana nakon dolaska, od strane istih i B.P. prisiljavana da stupi u seksualne odnose sa P. te u narednom periodu u pomenutoj porodici radno eksploatisana u vidu rada na deponijama smeća, a u nekoliko navrata nakon bježanja iz pomenute porodice od strane B.P., uz fizičko i psihičko zlostavljanje, vraćana u istu porodicu.*

*Dakle, iskorištavanjem teške porodične situacije i nezrelosti oštećene, upotrebom sile i drugim oblicima prinude, shvatajući stvarni značaj i nedopuštenost onoga što čini, svjesno i voljno preduzimao radnje kojima je istu **navodio** na prosjačenje i radno eksploatisao, te **navodio** na stupanje u seksualne odnose i zasnivanje vanbračne zajednice, pri čemu je postupao u namjeri izrabljivanja i iskorištavanja oštećene”.*

U obrazloženju presude se dalje navodi: „*Radnje navođenja i vrbovanja optuženi je preduzimao na način da je oštećenu dovodio u situaciju da postane predmetom izrabljivanja u porodici A., a sve u svrhu prilisnog rada i seksualnog iskorištavanja. Involviranost optuženog u udaju oštećene za P., odnosno njenu predaju u porodicu A., kao i njegova krivica za preduzete krivično-pravne radnje, neosporno proizilazi iz činjenice da je nakon što je oštećena brojnim pokušajima bjekstva iz navedene porodice, istu svaki put tražio, fizički zlostavljao i vraćao natrag u porodicu A., u koju porodicu je oštećena i predata sa namjerom zasnivanja vanbračne zajednice i seksualnog iskorištavanja. Istaknuto je potvrđeno i od strane saslušanih svjedoka, posebno Š.H., tetke oštećene, kao i svjedokinje A.H. koja je svjedočila o prijetnjama optuženog P. upućenim njoj, kao i o višestrukim ozljedama na tijelu oštećene, koje je učinio “njen očuh“, kada bi je pronalazio i vraćao natrag”.*

Značajno je napomenuti da u prethodno opisanim radnjama Sud BiH, u prvostepenom postupku, nije našao elemente krivičnog djela trgovine ljudima, te je, u skladu sa tim, presudom suda broj: S1 3 K 004249 11 K od 28.09.2011. godine optuženog oslobodio od optužbe.

- U **presudi Suda BiH broj: KŽK-1/07** od 15.02.2007. godine utvrđeno je da su optuženi N.Z. i N.N., „*kao saizvršioc, uz postojanje svijesti i volje o zajedničkom djelovanju, u periodu od februara 2004, pa do februara 2005. godine, zloupotrebom i korištenjem stanja ugroženosti ili bespomoćnosti, tj. teške materijalne i socijalne situacije, te primjenom prijetnji ili drugih oblika prinude, vrbovali i namamljivali rumunsku državljanku A.A. i državljanke Bosne i Hercegovine M.A., zv. K., M.B., S.L. i druge N.N. ženske osobe, u svrhu iskorištavanja njihove prostitucije, organizovali pružanje seksualnih usluga neograničenom broju korisnika u stanu u ulici 18. H.b. u T., vlasništvo optužene N.Z., a radi ostvarivanja imovinske koristi, što su činili na način da je za obavljenu seksualnu uslugu optužena N.Z. dobijala najmanje 10 (deset) KM, a ženske osobe koje*

su pružale seksualne usluge najmanje po 20 (dvadeset) KM, a kada bi koja od njih odbila da se time dalje bavi, onda bi optuženi na njih vršili pritisak da to ponovo čine, stalnim telefonskim pozivima, odlaženjem pred kuće, a kada ni to nije bilo dovoljno optuženi su istima upućivali prijetnje, ...

...čime su počinili krivično djelo trgovine ljudima iz čl. 186. st. 1, a u vezi sa članom 29. KZ BiH“.

U navedenom slučaju prvostepeno vijeće Suda BiH nije našlo elemente krivičnog djela te je optužene N. Z. i N.N. presudom broj: K-34/06 od 14.09.2006. godine oslobodilo od optužbe da su učinili krivično djelo trgovine ljudima.

- U presudi Suda BiH, broj: S1 3 K 005873 11 KžK od 27.10.2011. godine utvrđeno je da je optuženi “koristeći tešku materijalnu i socijalnu situaciju maloljetne M.I. te njenu nedovoljnu duševnu razvijenost usljed koje nije bila u mogućnosti da pravilno shvati značaj svojih radnji i postupaka, a naročito značaj odluke o stupanju u seksualne odnose sa drugim osobama, a koju je u oktobru mjesecu 2003. godine prethodno primio od J. G., istu seksualno iskorištavao u periodu od oktobra 2003. godine do polovine 2007. godine, na način da joj je za svaku pruženu seksualnu uslugu davao novac u iznosu od 50 KM, pri čemu je optuženi ... koristeći navedenu situaciju maloljetne M.I., istu iskoristio u pronalaženju i vrbovanju njenih prijateljica, maloljetne B.D. i maloljetne S.I., te je od septembra 2006. do polovine 2007. godine, koristeći i njihovu tešku materijalnu i socijalnu situaciju, kao i nedovoljnu emocionalnu zrelost i duševnu razvijenost da shvate značaj svoje odluke da radi novca stupaju u seksualne odnose sa drugim osobama, naveo maloljetne B.D. i S.I. da radi zarade pružaju seksualne usluge samom optuženom, što su oštećene u želji da dođu do novca i učinile, i to maloljetna B.D. više puta sama i zajedno sa maloljetnom M.I. i maloljetnom S.I., zašto im je optuženi plaćao po 50 KM, pri čemu je optuženi pokušao navesti maloljetnu S.I. da mu “namjesti“ i svoje dvije drugarice, radi čega bi je počastio i više ne bi morala biti s njim, te najzad, koristeći i dalje istu tešku socijalnu situaciju u kojoj su se nalazile maloljetne M.I. i S.I. i već uspostavljeni odnos njihove ovisnosti o njemu i zaradi koju na taj način ostvaruju, naveo maloljetne M.I. i S.I. na pružanje seksualnih usluga i drugim osobama, njegovim prijateljima, poznanicima i gostima koji su dolazili u njegovu pivnicu “R.“, mjestu gdje je optuženi najčešće dogovarao seksualne usluge oštećenih, a koje su se obavljale u automobilima, motelima i pivnici “R.“, zašto su korisnici seksualnih usluga plaćali oštećenima najčešće iznose od po 30 do 50 KM,...

Čime je počinio krivično djelo Trgovina ljudima iz člana 186. stav 2. KZ BiH“.

Obrazlažući detaljno u čemu se sastoji radnja vrbovanja u konkretnom slučaju, **Apelaciono vijeće** Suda BiH u navedenoj presudi pravilno primjećuje: *„preduzimajući radnje kojima je navodio, odnosno povezivao oštećene sa drugim muškarcima, najčešće ugovarajući seksualne usluge sa svojim prijateljima i gostima pivnice “R.“, optuženi C. je dovodio u situaciju i u uslove mldb. oštećene da budu predmet izrabljivanja odnosno seksualnog eksploatacisanja.*

Navedene radnje se karakterišu kao radnje vrbovanja u konkretnom slučaju, posebno kada se ima u vidu da radnja vrbovanja obuhvata i preduzimanje radnji kojima se pribavljaju osobe koje će biti predmetom izrabljivanja. Navodeći mldb. osobe da se bave prostitucijom i ugovarajući seksualne usluge sa drugim muškarcima, optuženi C. je preduzimao radnje kojima je navodio mldb. osobe svojim prijateljima i gostima pivnice “R.“, kako bi iste bile seksualno iskorištavane. Da je optuženi C. preduzimao radnje kojima je navodio mldb. osobe da se prostitušu utvrđeno je i činjenicom da je isti koristio prije svega oštećenu M.I., pa potom i oštećenu S.I. da pronalaze i druge maloljetne djevojke koje bi seksualno iskorištavao, iskorištavajući na jednak način njihovu nedovoljnu duševnu razvijenost, lakomislenost i potrebu za novcem“.

U navedenom činjeničnom opisu prvostepeno vijeće Suda BiH, nije našlo elemente krivičnog djela trgovine ljudima, te je optuženog presudom broj: K-54/08 od 26.05.2010. godine oslobodilo od optužbe. Apelaciono vijeće istog suda je, pravilno tumačeći međunarodne i domaće propise i standarde u ovoj oblasti, utvrdilo da u navedenim radnjama postoje elementi krivičnog djela trgovine ljudima.

- U presudi Apelacionog odjeljenja Suda BiH, broj: Kž-61/09, od 09.03.2010. godine, kojom je potvrđena prvostepena presuda ovog suda broj: Kž-76/08, od 11.09.2009. godine se ističe: *“Naime, analizom sadržaja pobijane presude dolazi se do nepobitnog zaključka da je prvostepeni sud nesumnjivo, a na osnovu izvedenih dokaza ispravno zaključio da je optuženi svojim radnjama ostvario sva bitna obilježja krivičnog djela trgovina ljudima iz člana 186. stav 2. u vezi sa stavom 1. KZ BiH, kao i da je opisane radnje vrbovanja preduzeo isključivo sa ciljem seksualnog iskorištavanja oštećene kao objekta zadovoljenja svojih seksualnih nagona i objekta za pornografske predstave koje je lično koristio.*

Suprotno žalbenim navodima, optuženi J. je radnju vrbovanja ostvario samim činom dovođenja oštećene u svoj atelje sa navodnom namjerom da je poduči slikanju, davajući joj pri tome lažna obećanja da će joj pomoći prilikom upisa na likovnu akademiju, te ubjeđujući je da bez njegovog utjecaja i preporuka neće moći upisati istu. Dakle, način vrbovanja u konkretnom slučaju ostvaren je prevarom, obmanom i iskorištavanjem pedagoškog utjecaja optuženog koji je on imao nad maloljetnom učenicom prvog razreda srednje škole u kojoj je radio kao nastavnik likovnog odgoja. Nesporno je da je optuženi, bez obzira na njegove tvrdnje kako se ne smatra akademskim slikarom, kao nastavnik likovnog odgoja imao određeni autoritet i ugled u sredini iz koje dolaze oštećena i optuženi, pa bio to ugled akademskog slikara ili grafičkog dizajnera kako to potencira optuženi žalbom, posve je irelevantno, budući da je utvrđeno da je oštećena uz saglasnost svojih roditelja dolazila u njegov slikarski atelje sa namjerom da stekne slikarske vještine i znanja koja će joj olakšati prijem na likovnu akademiju. Stoga, iskorištavajući autoritet i poziciju profesora u srednjoj školi, što je optuženom, kako se ispravno zaključuje u pobijanoj presudi, nalagalo poseban obrazovno vaspitni odnos sa učenicima, optuženi je izvršio radnju vrbovanja, sa ciljem i u svrhu seksualnog eksploataisanja oštećene A.K., a radi zadovoljavanja vlastitih seksualnih nagona i postizanja nastranih seksualnih zadovoljstava, koje razložno i uvjerljivo iznosi oštećena u svojstvu svjedoka“.

- U izreci presude Višeg suda u Kraljevu 4K. 63/11 od 17.08.2011. godine je navedeno da su krivično djelo trgovina ljudima iz člana 388. stav 1. Krivičnog zakonika učinili ... *“na taj način što je osuđeni A. B. započeo ljubavnu vezu sa oštećenom S.S, državljankom Republike Crne Gore koja je boravila u K., pa ju je nakon nekoliko dana doveo u svoju u kuću, gdje su joj se prvih dana boravka on i osuđena D. K. predstavljali lažno, kao brat i sestra, iako su živjeli u vanbračnoj zajednici iz koje imaju zajedničku djecu, oštećenju su obećali bolji život, dobru zaradu i zaštitu, a potom su je držali u posebnoj sobi u kojoj su je zaključavali i zabranjivali joj da se slobodno kreće, osuđena D.K. je držala kod sebe njenu ličnu kartu i druga njena lična dokumenta, prijetili su S.S. da će je tući, a kada je odbijala da postupa po njihovim zahtjevima tukli su je tako što su je udarali rukama i nanosili joj tjelesne povrede, prijetili su joj da će je polomiti ili ubiti ako pobjegne od njih, a kada je S.S. neutvrđenog dana u aprilu 2011. godine pobjegla iz kuće, pronašli je u kafani “K.“, pretukli je, ubacili u vozilo “M.“ i vratili je u svoju kuću, prije podne su vodili S.S. na deponiju da sakuplja sekundarne sirovine koje je potom osuđeni A.B. prodavao, oštećenju nisu isplaćivali naknadu za ovaj rad, već su novac od njenog rada zadržavali za sebe, popodne i uveče su vozili S.S. vozilom “M.“ u selo A. na mjesto u blizini parkinga preduzeća “A.“ i zahtijevali od nje da se bavi prostitucijom, pri čemu je za pružene usluge naplaćivala 1.000,00 i 2.000,00 dinara, a sav novac koji je zaradila na ovakav način su iste večeri uzimali od nje i prisvajali, iznos novca zarađenog prostitucijom kontrolisali su tako što je S.S. morala da drži otvorenu vezu mobilnog*

telefona za vrijeme dok je sa mušterijom dogovarala cijenu seksualnog odnosa, pa su na ovakav način u navedenom periodu sav novac pribavljen eksploatacijom rada oštećene S.S. na deponiji i vršenjem prostitucije zadržali i pribavili sebi protivpravnu imovinsku korist“.

U **presudi Suda BiH, broj: KŽ-31/10 (veza sa KŽ-54/08)** od 03.03.2011. godine ističe se: *“Radnje vrbovanja optuženog N. M. ogledaju se u davanju novca, davanju obećanja, pomoći oko škole, o čemu su obje oštećene M.I. i B.D. saglasno svjedočile, a sve sa ciljem da se stvara odnos ovisnosti i mogućnost da se oštećene, kao maloljetne osobe koje ne mogu u dovoljnoj mjeri shvatiti težinu položaja u kojem se nalaze i posljedice odluka koje donose, dovedu u situaciju u kojoj će biti predmetom seksualnog iskorištavanja. Oštećene su saglasne i u pogledu činjenice da im je optuženi rekao da mu dug moraju vratiti, tako što će biti sa njegovim prijateljima i partnerima, kojima ne smiju govoriti da se prostitušu za novac. Objе oštećene su nesumnjivo potvrdile da su imale seksualne odnose sa optuženim više puta“.*

- U **presudi Opštinskog suda Pančevo, Republika Srbija, broj: K.756/2005** od 16.12.2005. godine utvrđuje se da je okrivljeni P.Ž. izvršio krivično djelo trgovina ljudima tako što je *“u vremenskom intervalu od maja 2003. godine do 03. novembra 2004. godine, u P., silom i prijetnjom, dovodenjem u zabludu, zloupotrebom odnosa zavisnosti i teških prilika drugog, vrbovao, prevezio i predavao oštećenu - u cilju sticanja imovinske koristi vršenjem prostitucije, na taj način što je oštećenoj pozajmljivao novac za kupovinu opojne droge heroin i time je doveo u odnos zavisnosti, vrbovao je i ubijedio da se za njegov račun u Italiji bavi prostitucijom, da bi vratila pozajmljeni novac...“.*

2. Prevoz

Prevoz kao oblik radnje izvršenja podrazumijeva faktičko premještanje žrtava sa jednog mjesta na drugo, odnosno prevoz iz jednog grada u drugi ili iz jedne države u drugu državu. U skladu sa Konvencijom Savjeta Evrope, za postojanje krivičnog djela trgovine ljudima je irelevantno da li žrtve trgovine ljudima ulaze u zemlju legalno ili ilegalno (ako se radi o transnacionalnoj trgovini ljudima), odnosno bitno je da se vrši prevoz osoba u cilju njihove eksploatacije, uz primjenu jednog od alternativno navedenih načina izvršenja, npr. prevare ili obmane da će u mjestu odredišta biti radno angažovani u nekom privatnom preduzeću uz adekvatnu novčanu naknadu.

- U **presudi Vrhovnog suda Srbije Kz. 483/04** od 25.05.2004. godine i **presudi Okružnog suda u Beogradu K. 1038/03** od 24.12.2003. godine se navodi: *„Optuženi su izvršili krivično djelo trgovine ljudima tako što su ilegalno prevozili strane državljane u inostranstvo, jer ta lica nisu imala posao u svojoj zemlji, pa su bili prinuđeni kao nekvalifikovani radnici da prihvate bilo kakav posao na zapadu, a okrivljeni su koristeći njihovu materijalnu situaciju u cilju eksploatacije njihovog rada u inostranstvu, učestvovali u njihovom prevoženju na zapad i za to primali određenu naknadu.*

Svo troje optuženih oglašeni su krivim da su zloupotrebili zavisnost i teške prilike 34 turska državljana kurdskog porekla i učestvovali u njihovom ilegalnom prebacivanju iz Turske preko granica Srbije i Crne Gore do Beograda. Oni su ih prevozili radi predaje drugim licima i posredovali u predaji u cilju eksploatacije njihovog rada u inostranstvu, a sve u cilju sticanja koristi u vidu naplate za prevoz do italijanske granice od svakog državljanina iznosa od 2.500 do 4.000 eura. Radi toga stupili su u kontakt sa turskim državljanima od kojih su preuzimali prihvata ovih lica na granici i prevozili ih do Beograda i Pančeva gde su ih smestali radi daljeg transporta iz Beograda.

Sve ove činjenice ukazuju na pravilnost zaključka da se u radnjama optuženih stiču obeležja krivičnog dela trgovine ljudima iz čl. 111b. st. 2 u vezi st. 1 KZS, jer je delo učinjeno prema više lica“.

- U **presudi Višeg suda u Podgorici, K.br.197/08**, utvrđeno je da su “okrivljeni A. D., K. M. i A. A. u periodu od neutvrđenog dana septembra mjeseca do novembra 2007.godine u Prizrenu-Kosovo i Ulcinju, djelujući na organizovan način, silom i dovođenjem u zabludu, prevezli i držali u cilju dovođenja u položaj sluge, maloljetnu G. A., na način što su, neutvrđenog dana septembra mjeseca 2007. godine iz Ulcinja došli u Prizren kako bi putem prevare doveli u Ulcinj oštećenu G. A. i radno je eksploatisali, kojom prilikom ju je okrivljena K. obmanom navela da iz svog sela Pećani dođe u Prizren, u stan okrivljenih A. D. i A., gdje joj je rekla da će da idu na jedan dan u Ulcinj, što oštećena nije prihvatila, zbog čega ju je tukla i nije joj dozvolila da izađe iz stana, a sledećeg dana, nakon što su pribavili ličnu kartu na ime punoljetnog lica K.L., vozilom kojim je upravljao A.D., prevezli su je preko graničnog prelaza Kula u Crnu Goru, kojom prilikom joj je optuženi A.D. naredio da se pravi da spava i službenim licima na prelazu pokazao ličnu kartu K.L., lažno predstavljajući da je to lična karta oštećene, da bi je po dolasku u Ulcinj, ne prijavljujući njen boravak nadležnom organu, smjestili u zajedničkom stanu, a zatim ju je A.D. zaposlio kao konobaricu u ugostiteljskom objektu “K. “, gdje je oštećena ostvarivala zaradu u iznosu od po 10 eura za radni dan, koji novac su joj okrivljeni oduzimali, a obezbjeđivali su joj samo smještaj i oskudnu ishranu:

- čime su izvršili krivično djelo trgovina ljudima iz čl.444. stav 6. u vezi stava 1. i 3. KZ“.

- **Interesantan** slučaj trgovine ljudima koji je izvršen prevozom oštećenih koji su prethodno dovedeni u zabludu o određenim okolnostima, a u cilju njihovog iskorištavanja, nalazimo u **presudi Višeg suda u Bijelom Polju (Crna Gora), Ks. Br. 12/12**. U obrazloženju presude navedeno je da je “u ponovljenom postupku optuženi Đ. u potpunosti priznao izvršenje krivičnog djela koje mu je stavljeno na teret, te istakao da se osjeća krivim. Naveo je da je tačno da je on poslao sada osuđenog B.B. za R. da preuzme četiri lica koje mu je poslao čovjek sa K., a sa kojim se upoznao kada je vozio građu sa kamionom za Kosovo. To lice je poslalo ta četiri čovjeka preko K.E., preuzeo ih je B.B. u R., a on je trebalo da ih prebaci do Č.. O tome su se dogovarali telefonom. Iz tog posla svi su ostvarivali zaradu, ali ne zna koliko, a misli da se ne radi o većem iznosu novca. U vezi prebacivanja tih lica dogovor je pravio Albanac sa Kosova, a ne zna kako se zove taj Albanac. Ne zna šta se Albanac dogovarao sa njima, već mu je samo slao ta lica, a on ih je prebacivao preko granice za Bosnu. Na taj način su radili u još dva-tri navrata. Njega bi pozvao taj Albanac, on B., a K. bi ta lica predavao B.B. je upravljao vozilom kombi kojim bi preuzimao ta lica u više navrata kako je to prethodno naznačio. Tranzit je ostvarivan putem do Č. koje područje pokriva bazna stanica LJ.. Gdje su ta lica išla nakon što ih je on prebacivao za Č. on ne zna, niti mu je poznat motiv zbog čega su ta lica sa Kosova išla za Bosnu. Četiri lica koja su privedena kada je B. uhapšen nije vidio, dok je ostala lica vidio, a radilo se o crncima koji nijesu razumjeli naš jezik“.

U obrazloženju presude se dalje navodi da su “Oštećeni M.K, M.M. R, S. i R.M. prilikom saslušanja u svojstvu svjedoka tokom istrage, te suočenja sa optuženim B.B, saglasno svjedočili da su državljani Bangladeša i da su tokom maja i juna mjeseca doputovali u Prištinu da bi zatim boravili na području Kosova sve do dana kada su lišeni slobode prilikom prevoza kombi vozilom na teritoriji Crne Gore. Saglasno su svjedočili da su iz Bangladeša doputovali po preporuci i garancijama navodno rođaka ili njihovih prijatelja koji od ranije borave na Kosovu, a u namjeri da se bave trgovačkim poslovima radi zarade. U tom cilju su, takođe po navođenju pomenutih lica, sa sobom ponijeli novac u iznosu od po oko 2.000,00 € oštećeni M.R. i S, oštećeni M. u iznosu od 2.000,00 dolara, a oštećeni R.M. oko 3.000,00 € i da su taj novac kao i novac koji su navodno zaradili u međuvremenu ostavili kod lica koja su ih prihvatila i držala na području Kosova u periodu od dolaska. Takođe da su ovog dana, kod uvjerenja da mogu slobodno vršiti kretanje pošli u B. da bi “ispitali tržište“ u cilju bolje zarade u odnosu na onu na području Kosova, a tim prije što je njihova zarada u matičnoj državi bila bolja u odnosu na ovu na Kosovu. Saglasno su svjedočili o toku tog putovanja opisujući da su taksi vozilom od P. doputovali do mjesta gdje se to

taksi vozilo "pokvarilo", pa su putovanje nastavili pješke dok ih nije sustiglo kombi vozilo u kom su tokom daljeg putovanja zatečeni od policije.

Međutim, svi su istakli kako su znali da nemaju vizu za boravak ili putovanje u zemljama Evrope, uz mogućnost da se ona koju su imali odnosi i "za Jugoslaviju" pa da su imali namjeru da se vrate na Kosovo po proteku 2-3 dana. Kategorični su u svjedočenju da nijesu imali namjeru da dalje putuju izuzev do Berana. Oštećeni M. je sasvim određeno izjavio kako je znao da se Berane nalazi u Crnoj Gori i da se do tamo može doći taksi vozilom sa Kosova, a da nikada nije čuo za grad Pljevlja. Taj i ostali oštećeni, kao što se ispostavilo i tokom prethodnog postupka, izjavili su da nisu znali jezik pomenutog područja, kao ni engleski jezik izuzev M.M.R. neznatno.

Ipak oštećeni su istovremeno bili saglasni i u izjavi da nisu osjetili da se nalaze u položaju podređenog odnosa, manipulacije ili trgovine ili prinudavanja na postupanje suprotno volji. U najkraćem svi su izjavili **da se ne osjećaju žrtvom**, pa ni u odnosu optuženih prema njima, pogotovo što ih ne poznaju".

Na osnovu analize svih činjenica i okolnosti sud zaključuje da „tek kada se sa punom pažnjom i svestrano analiziraju iskazi oštećenih pošto se dovedu u vezu sa dokazima i dijelom odbrane proizilazi stvarno realan zaključak.

Oštećeni su u konkretnom slučaju saglasno izjavili da su od, za sada nepoznatih lica sa boravkom na području Kosova bili prihvaćeni i držani u uvjerenju da im je boravak dozvoljen, da mogu razviti tržište tekstilom i ostvariti dobru zaradu te vršiti slobodno kretanje.

Te okolnosti očigledno čine zabludu na strani oštećenih u krivično pravnom smislu, ako se ima u vidu da su u njihovim putnim ispravama konstatovane samo prijave ulaska na Aerodromu u Prištini od strane UNMIK policije, a da nijesu imali boravišne i radne vize, pa ni za privremeni boravak. U tom pravcu je i iskaz E.E. kao lica sa znanjem u vezi značenja podataka iz pasoša.

To ukazuje da su oštećeni dovedeni u zabludu u pogledu činjenica koje se tiču mogućnosti legalnog boravka i bavljenja trgovinskom djelatnošću. Takođe, suprotno uopštenoj izjavi oštećenih, proizilazi da je upravo pod okolnostima kako su ih oštećeni opisali, zloupotrijebljeno njihovo povjerenje prema licima koja su ih prihvatila i držala na području Kosova, time što je od njih zatraženo da ostave novac koji su po preporuci donijeli u pomenutim iznosima, navodno radi bavljenja trgovinom, a da su upućeni na područje Crne Gore opet navodno radi "ispitivanja tržišta", a sve korišćenjem prilika što oni ne znaju propise, jezik, ljude i mjesto u kom su se našli. Tako proizilazi i po osnovu njihovog ubjeđenja da po osnovu podataka iz putnih isprava mogu raditi, boraviti ili putovati "na području Jugoslavije". Konkretno, oštećeni su upućeni od za sada nepoznatih lica sa područja Kosova, koja su ih prethodno prihvatila i držala da krenu sa Kosova u pravcu Crne Gore stvarajući im lažnu predstavu da tako mogu razviti tržište tekstilnom robom i ostvariti zaradu. To su oštećeni prihvatili upravo zbog stanja zablude povodom tih okolnosti ostavljajući im istovremeno novac sa kojim su raspolagali. Istovremeno od optuženih, kao lica koja su bila u međusobnoj vezi, u lancu prihvata i daljeg prebacivanja, ovi oštećeni su preuzeti u zoni granice između teritorije Kosova pod kontrolom UNMIK-a i teritorije Crne Gore, i po daljem planu vršeno je njihovo prebacivanje u pravcu Bosne i Hercegovine prevoženjem kombi vozilom B.B. kada su optuženi i otkriveni od strane policije u vršenju te djelatnosti u ovom navratu. Inače prethodno je tako postupano sa grupama od ukupno 19 oštećenih stranih državljana pošto je djelatnost optuženog Đ.R. i sada osuđenih B.B. i K.E. i pomenutih lica sa Kosova i BiH bila planirana i obavljana na duže vrijeme".

Raspravljajući o elementima ovog krivičnog djela, sud u konkretnom slučaju zaključuje da su "po čl. 444. KZ za osnovni oblik krivičnog djela trgovina ljudima karakteristična tri obilježja:

radnja, način izvršenja i cilj. Radnje izvršenja su alternativno propisane i u iste spada između ostalih prihvatanje, prevoženje, prebacivanje, predaja, skrivanje ili držanje drugog lica, dok se kao način izvršenja navode između ostalih dovođenje u zabludu ili održavanje u zabludi, zloupotreba povjerenja ili teških prilika. Shodno tom zakonskom određenju za postojanje djela neophodno je da navedene djelatnosti i načini njihovog vršenja budu u funkciji postizanja nekog od ciljeva kao što su prinudni rad, dovođenje u položaj sluge, vršenje kriminalnih aktivnosti, vršenje prostitucije, prosjačenje, upotreba u pornografske svrhe, oduzimanje dijela tijela za presađivanje i korišćenje u oružanim sukobima. Osim toga iz zakonskog određenja proizilazi da je djelo svršeno kada je na neki od propisanih načina preduzeta neka od radnji izvršenja sa namjerom da se postigne neki od ciljeva, tako da za postojanje djela nije neophodno da je cilj i ostvaren.

U konkretnom slučaju, obzirom na izloženo, sud je imao u vidu prethodno rečeno da za postojanje djela nije neophodno da je cilj i ostvaren, jer je sasvim izvjesno da je umišljajem optuženih bila obuhvaćena ne samo radnja i način vršenja, već i cilj koji se želi postići, **a koji predstavlja stanje da oštećeni pod stvorenim okolnostima mogu biti isključivo dovedeni u položaj podređenosti i eksploatacije u zemlji odredišta.** Životno posmatrano ovakvo tumačenje zakonske norme je opravdano, jer bi čekanjem da se ostvari cilj radi materijalnih dokaza, nastupila neotklonjiva posledica po interese oštećenih“.

3. Predaja

Predaja, kao jedan od alternativno određenih oblika radnje izvršenja, u kontekstu ovog krivičnog djela, podrazumijeva radnju kojom se žrtva trgovine ljudima čini dostupnom drugom licu, npr. korisniku usluga žrtve trgovine ljudima, ali isto tako i drugom licu koje je takođe izvršilac krivičnog djela trgovine ljudima. Npr. jedno lice, koristeći silu ili prijetnju upotrebe sile prema žrtvi, preda drugom licu osobu koju je prethodno iskorištavao, kako bi je ovo drugo lice nastavilo iskorištavati, predajući na taj način drugoj osobi i kontrolu nad žrtvom trgovine ljudima.

Obrazlažući ovaj oblik radnje izvršenja **Okružni sud u Doboju**, u obrazloženju **presude broj: 13 0 K 003360 15 K** od 18.06.2015. godine,⁷ navodi: „...*Da su optuženi oštećenu predavali drugim licima radi vršenja prostitucije, vijeće je našlo utvrđenim prihvatajući iskaze oštećene, kao i iskaze svjedoka, koji su bili konzumenti seksualnih usluga oštećene i koji su plaćali za seksualni odnos sa oštećenom, a koje je u vezu sa oštećenom najčešće dovođila putem telefona optužena M.D., kojoj je oštećena po završenom odnosu predavala sav dobijeni iznos novca, a, kako sama oštećena navodi, jednom je novac predala (40,00 KM) i optuženom O.M.. Do mjesta sastanka, gdje su se sa “klijentima“ dogovorili, optuženi su dovozili zajedno oštećenu M. kolima, nakon što bi je prethodno pozvali mobilnim telefonom da se spremi i čeka ih, o čemu svjedoče Đ.D., Č.A. i dr.), a onda bi je obično sačekali u blizini i vraćali kući...“.*

U vezi sa navedenim slučajem, značajno je napomenuti da Okružno tužilaštvo, u optužnici broj: T15 0 KT 0018385 15 od 17.03.2015. godine, **navodi** da su optuženi M.D. i O.M.: „*u toku mjeseca januara 2015. godine na području Teslića i Tešnja, radi prostitucije, u više navrata silom, prijetnjom i drugim oblicima prinude i to prijeteći oštećenju Č. A. da će biti izložena najsurovijim metodama mučenja i zlostavljanja, prijeteći da će joj oduzeti maloljetno dijete starosti od 1,5 godine i isto dati u dom, prisiljavali na pružanje seksualnih usluga tako što su je predavali klijentima na području opština Teslić i Tešanj i to između ostalih H. H., K. P., B. R. i drugima za određene novčane iznose koje su uzimali za sebe neposredno od klijenata ili bi im oštećena Č. A. morala predavati novac,...“.* Međutim, tužilaštvo propušta da optuži korisnike usluga za izvršenje krivičnog djela trgovine ljudima iz člana 198a. stav 4. Krivičnog zakona Republike Srpske, u kojem je predviđena kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina za onoga **ko koristi** ili omogućiti

⁷ U trenutku pisanja rada ova presuda još nije postala pravosnažna.

korištenje seksualnih usluga ili drugih vidova eksploatacije, a bio je svjestan da je riječ o žrtvi trgovine ljudima. Iz samog teksta optužnice proizilazi da je tužilaštvu bila poznata činjenica da su navedena lica koristila usluge oštećene znajući da je ona žrtva trgovine ljudima, jer su ti isti „klijenti, između ostalog, optuženima davali novac za korištenje seksualne usluge oštećene Č. A. (što potvrđuju i njihove izjave navedene u obrazloženju presude). Postupajući na ovaj način Tužilaštvo, potpuno neopravdano, abolira lica koja svojim ponašanjem omogućavaju vršenje ovog oblika kriminaliteta, jer se trgovina ljudima vrši kako bi se zadovoljili interesi korisnika usluga žrtava trgovine ljudima. Upravo zbog toga jedan od zahtjeva koji se postavlja u cilju efikasne prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, u Konvenciji Savjeta Evrope i ostalim relevantnim aktima za ovu oblast, pa i u samom Krivičnom zakonu Republike Srpske, a i u Krivičnom zakonu BiH, jeste kažnjavanje korisnika usluga. Na taj način se utiče na smanjenje potražnje za ljudima koji se mogu eksploatisati, a time posredno i na smanjenje obima ovog oblika kriminaliteta.

- U **presudi Višeg suda u Podgorici, K.br.6/13** je utvrđeno je da je „*optuženi J. V. u periodu od 17. jula 2011. do 15. jula 2012. godine, na području opštine H.N., bavio se trgovinom ljudima, zloupotrebom i iskorištavanjem teških prilika u cilju vršenja prostitucije, **predavao drugom veći broj ženskih lica** među kojima i dvije maloljetnice, iako je bio svjestan svoga djela i htio njegovo izvršenje, na način što je oštećene S.S. i A.M., koje potiču iz istog mjesta u R. M., zloupotrebom njihovih teških imovinskih prilika i zbog bolesti članova porodice i potreba njihovog liječenja i njihove nezaposlenosti, obećao im pomoć, i to oštećenoj A.M. pomoć u liječenju njenog oca i nabavku injekcije za liječenje istog, a oštećenoj S.S. novac za pregled bolesne majke, za koju pomoć bi mu oštećene uzvratile zaradom ostvarenom zaposlenjem na brodu, koje im je prethodno obećao, a potom iako je znao da nemaju novca, tražio od oštećenih da mu vrate pozajmljeni novac, predočavajući im da novac mogu vratiti pružanjem seksualnih usluga, te u odnosu na oštećenu V.D. i njenu maloljetnu ćerku S.M. za koju je znao da je maloljetna jer je od iste tražio da prilikom susreta sa muškim osobama sakriva svoje godine, iskorištavanjem njihovih teških materijalnih prilika, za koje je znao, jer su ga iste o tome upoznavale govoreći mu da nemaju novca ni za hljeb, te da nemaju novca za plaćanje stanarine i struje i da su im životni uslovi neizdržljivi, dok je u odnosu na oštećenu R.A. kojoj je u toku druženja, kada mu se povjerila za svoju tešku materijalnu situaciju, obećao joj da će joj pomoći u rješavanju finansijske situacije i u tu svrhu joj pozajmio novac za plaćanje stanarine, a zatim je uslovljavao da mu pozajmljeni novac vrati tako što će pružati seksualne usluge, te u odnosu na oštećenu A.D. koja je zbog teških životnih prilika bila prinuđena da dolazi u C.G., u H.N., gdje osim njega nije poznavala nikog drugog, a koji je znao za njenu tešku materijalnu situaciju, koje okolnosti je okrivljeni iskoristio predočavajući joj da će pružanjem seksualnih usluga obezbijediti finansijska sredstva koja će joj omogućiti bolju materijalnu situaciju za njenu porodicu, a za maloljetnu P.D. za koju je znao da je maloljetna, jer je upoznao za vrijeme dok je ista pohađala školu, a motivisan sticanjem profita, **na koji način ih je zloupotrebom teških prilika, radi pružanja seksualnih usluga predavao muškim osobama u cilju prostitucije....***

- čime je izvršio krivično djelo - trgovina ljudima iz člana 444. stav 6. u vezi stava 3. i 1. Krivičnog zakonika Crne Gore”.

4. Skrivanje

Skrivanje kao oblik radnje izvršenja ovog krivičnog djela treba shvatiti na način da se žrtva trgovine ljudima skriva od javnosti, odnosno od drugih lica koja bi joj eventualno mogla pomoći, na određenom mjestu koje je dostupno samo korisnicima usluga ili tačno određenim osobama, ali isto tako i na mjestu koje je dostupno drugim ljudima preduzimajući radnje kojim se obezbjeđuje da prisustvo žrtve na tom mjestu ne bude primijećeno od drugih ljudi. Dakle, skrivanje treba

shvatiti kao radnju kojom se produžava stanje viktimiziranosti pasivnog subjekta, bez obzira gdje i kako se ono vrši.

5. Primanje

Primanje je radnja izvršenja kojom se preuzima žrtva trgovine ljudima od drugog lica, odnosno kojom se preuzima kontrola nad žrtvom trgovine ljudima od drugog lica, a sve u cilju iskorištavanja.

Krivično djelo trgovina ljudima se često vrši preduzimanjem nekoliko oblika radnje izvršenja koji su alternativno određeni u biću krivičnog djela. Tako se npr. u **presudi Apelacionog odjeljenja Suda BiH, broj: X-KŽ-06/181** od 21.04.2009. godine navodi:

*“...radnjama opisanim u činjeničnom opisu optužnice pod tačkom 1. optuženi K. i P. su organizovali grupu ljudi i rukovodili organizovanom grupom ljudi radi: **vrbovanja, prebacivanja i smještaja** osoba ženskog spola u cilju iskorištavanja putem prostitucije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i radi organizovanja pružanja seksualnih usluga za novac, organizovali prebacivanje, smještaj i boravak osobama ženskog spola koje nemaju državljanstvo BiH i na području BiH nemaju prijavljeno boravište u cilju iskorištavanja putem prostitucije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja, organizovali iskorištavanje osoba ženskog spola putem prostitucije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i učestvovali u iskorištavanju putem prostitucije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja više osoba ženskog spola radi pribavljanja nezakonite imovinske koristi“.*

B) NAČIN IZVRŠENJA

Konstitutivni element krivičnog djela trgovine ljudima, pored alternativno navedenih oblika radnje izvršenja, jeste i način izvršenja krivičnog djela. Prema Konvenciji Savjeta Evrope, a i prema odredbi člana 186. stav 1. KZ BiH, način izvršenja određen je kao: upotreba sile ili prijetnja upotrebe sile ili drugih oblika prinude, otmica, prevara ili obmana, zloupotreba ovlaštenja ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanje ili primanje isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem. Stoga je za primjenu ovog krivičnog djela neophodno utvrditi postojanje nekog od navedenih oblika načina izvršenja radnje, što ponekad, u slučajevima perfidno izvedenih krivičnih djela, predstavlja teškoće. Međutim, ukoliko je pasivni subjekat dijete, odnosno lice ispod 18 godina starosti, u tom slučaju krivično djelo postoji i bez primjene nekog od alternativno navedenih načina izvršenja.

1. Upotreba sile ili prijetnja upotrebom sile ili drugih oblika prinude

Najčešći način izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima jeste upotreba sile ili prijetnja upotrebom sile ili drugih oblika prinude. Pod silom se podrazumijeva upotreba fizičke ili mehaničke snage prema nekom licu da bi se od njega iznudilo neko ponašanje. Prema članu 1. stav 28. Krivičnog zakona BiH, sila je i primjena hipnoze ili omamljujućih sredstava sa ciljem da se drugo lice protiv svoje volje dovede u nesvjesno stanje ili onesposobi za otpor. Sila postoji i onda kada ne postoji neposredno fizičko djelovanje na prinuđenog, ali su preduzete radnje takve da utiču na njega jednako kao i fizička prinuda. Prijetnja ili moralna sila se sastoji u stavljanju u izgled nekog zla koje će pogoditi pasivnog subjekta ukoliko se ne bude ponašao po volji učinioca. Prijetnja mora biti ozbiljna, a to će biti onda kada je ona po svom karakteru i okolnostima pod kojima je data, objektivno podobna da izazove određenu odluku ili određeno ponašanje lica na koje je upravljena. Bez značaja je da li je onaj koji prijeti zaista i spreman da ostvari prijetnju, odnosno da li je ona objektivno ostvarljiva. Bitno je da je lice kome se prijeti shvata ozbiljno, odnosno važan je subjektivni učinak

ozbiljnosti prijetnje. Prijetiti se može npr. ubistvom, napadom na tjelesni integritet, na čast i ugled i sl. Prijetnja se najčešće vrši usmenim putem, ali i pokazivanjem kako prolaze osobe koje ne postupaju po nalogu ili zahtjevu učinioca krivičnog djela tako što se pred pasivnim subjektom demonstrira upotreba sile prema nekom drugom licu, npr. "fizičkim kažnjavanjem" neposlušnih djevojaka zbog količine zarađenog novca, odnosa prema klijentima i sl.

Kao što se vidi, zakonodavac je pored upotrebe sile i prijetnje upotrebe sile, kao načine izvršenja ili kao sredstvo izvršenja predvidio i druge oblike prinude. Pod drugim oblicima prinude, u kontekstu ovog djela, treba podrazumijevati sve radnje i postupke kojima se isključuje sloboda odlučivanja, odnosno kojima se utiče na pasivnog subjekta da postupa u skladu sa zahtjevima i željama izvršioca krivičnog djela. Npr. oduzimanje dokumenata, prijetnja da će se najbližima nanijeti fizička povreda, da će se otkriti čime se bavila ili bavi itd. Dakle, radnje izvršioca djela, koje se mogu podvesti pod ovaj način izvršenja krivičnog djela, su veoma različite, što proizilazi iz postojeće sudske prakse.

Sila ili prijetnja upotrebom sile ili drugi oblici prinude, mogu se koristiti kao metodi održavanja žrtve u stanju zavisnosti tokom trajanja krivičnog djela, odnosno, prilikom vrbovanja ili prevoženja žrtve kao i prilikom vršenja nekog oblika eksploatacije. Stoga smatramo da **nije prihvatljiv** stav koji je iznesen u **rješenju Apelacionog suda u Novom Sadu posl. br. KŽ. I 4897/10** od 07.12.2010. godine, kojom je ukinuta **presuda Višeg suda u Novom Sadu posl. br. K. 532/10** od 09.06.2010. godine, a koji glasi: "*Nadalje, prvostepeni sud utvrđuje da je optuženi primenjivao silu nad oštećenima, ali ta sila nije prethodila izvršenju krivičnog dela što proizlazi i iz izreke i iz činjeničnog stanja, a što su potvrdile i same oštećene. Dakle, nisu se oštećene zbog upotrebe sile i pretnje bavile prostitucijom već je optuženi to činio kada su se one time već bavile, a zbog nezadovoljstva njihovim ponašanjem ili zaradom*".

Prilikom tumačenja ovog načina izvršenja djela, odnosno relevantnosti upotrebjene sile ili prijetnje, moraju se uzeti u obzir sve okolnosti slučaja, jer ono što za jednog čovjeka predstavlja ozbiljnu prijetnju i silu koja ih može navesti na poslušnost, kod drugog ne mora imati nikakav značaj. Stoga se pri procjeni ove okolnosti moraju uzeti u obzir uzrast i psihičko stanje pasivnog subjekta, njegova emocionalna razvijenost, socijalni i intelektualni status, "kriminalna reputacija" učinioca, mjesto gdje se vrši, sredstva koja se koriste, itd.

U tom smislu treba navesti presudu Suda BiH broj: KŽK-1/07 od 15.02.2007. godine u čijem obrazloženju se detaljno opisuju sve okolnosti bitne za procjenu postojanja ovog elementa krivičnog djela. Naime, u obrazloženju se navodi: "*Svjedok-žrtva djela A. A., koja je odbila da pruža seksualne usluge, na glavnom pretresu od 04.07.2006. godine, na pitanje suda: "da li vam je ko prijetio", nakon što je u dva navrata nastojala da na to pitanje ne odgovori i konstatacije: "znači moram odgovoriti", izjavila je da joj je prijetio drugooptuženi N. N., pri čemu je objasnila da se to desilo pri njihovom susretu kada je sa sinom išla u prodavnicu, kada joj je optuženi prišao i rekao da sluša što joj Z. kaže, da ne zaboravi da ima sina i razmisli o tome što će biti ako ne posluša. Prema izjavi svjedokinje to se desilo nakon što je Z. dolazila kod O.G. gdje je ona stanovala i dovela joj tri mušterije i na nju vršila pritisak da promijeni odluku, te kada ni nakon toga nije pristala na pružanje seksualnih usluga, optužena N.Z. je nastavila da joj prijeti na njen mobitel, broj: ..., poručujući da "posluša savjet njenog sina ili će završiti u bolnici ako ne pristane", nakon čega svjedokinja mijenja broj svog telefona, ali optužena i dalje zove na kućni-fiksni telefon O.G., nastavljajući sa prijetnjama, ponovo joj poručujući da ona "ne može da smiri sina i da sluša što joj on kaže.*

*Na kraju je svjedokinja, na više puta ponovljeno pitanje suda da li je to shvatila kao prijetnju, uz priličnu uznemirenost, kazala da jest i pri tome posebno naglasila da se ona nalazi u izuzetno teškoj situaciji, da je u drugoj zemlji, da ima malo djeteta, te da je to ona shvatila kao **ozbiljnu***

prijetnju i da je iz straha za svoje dijete i sebe nastavila da se bavi prostitucijom još tri mjeseca, za koje vrijeme je bila pod stalnim prijetnjama Z. i njenog sina, radi čega je na kraju otišla u tzv. "Sigurnu kuću" u kojoj se i danas nalazi“.

I u **presudi Suda BiH, broj: K-71/05** od 25.04.2006. godine u obrazloženju presude se detaljno opisuju okolnosti bitne za procjenu postojanja ovog elementa. U obrazloženju se navodi: *“Svjedok D.I. na sasvim uvjerljiv način za sud, u svom iskazu, opisuje dešavanja u stanu. Tako je svjedok naveo da je E. pred njom rekla optuženom da će raditi zajedno, a kada su joj objasnili da je u pitanju prostitucija, D. se kategorično usprotivila rekavši: “ne dolazi u obzir”. Svjedok dalje ističe da joj je na njeno protivljenje, optuženi počeo upućivati ozbiljne prijetnje riječima: “ne znaš ti kakvo je moje mučenje”, govoreći joj pri tome da će joj lice prisloniti uz vrelu ploču šporeta i prijetio joj je udarcima. ...Očigledno je da je D.I. Iz straha za svoj fizički integritet kao i činjenice da je bila maloljetna i da je pobjegla od kuće, te da nije imala smještaj i nikakav izvor prihoda, pristala na “posao” na koji je bukvalno natjerana, jer su upućene prijetnje, za osobu njenih godina, bile ozbiljne i dovoljno ukazivale na zaključak da se iste mogu i ostvariti...”*

Upotreba sile i prijetnje proizilazi i iz drugih izjava svjedoka prema kojima je *“čitavo vrijeme D. rada za optuženog bio prožet strahom od njega, izazvanog prijetnjama, a i ucjenama. Ovo iz razloga što je optuženi prethodno snimivši E. nagu fotoaparatom i na video kaseti, a potom i D. i to u seksualnom odnosu sa optuženim, navedene snimke koristio da bi djevojke ucjenjivao i prijetio, jer je E. u svom iskazu navela da joj je optuženi prijetio da će slike poslati njenim roditeljima, uz riječi: “šta će oni misliti o ovome...”*

U **sudskoj praksi Suda BiH interesantan je slučaj B.P.** u kojem prvostepeno vijeće nije našlo elemente krivičnog djela trgovine ljudima, kao što su vrbovanje i upotreba sile ili prijetnja upotrebom sile ili drugim oblicima prinude, te je u **presudi broj: S1 3 K 004249 11 K** od 28.09.2011. godine navelo:

“Na osnovu provedenih dokaza kako optužbe, tako i odbrane, sud je našao da optužba nije uspjela dokazati da je optuženi P.B. počinio krivično pravne radnje opisane u izmjenjenom dispozitivu optužnice, a koje su pravno kvalifikovane kao krivično djelo trgovina ljudima iz člana 186. stav 2. KZ BiH”

Međutim, **Apelaciono vijeće** ovog suda, u istom činjeničnom opisu djela, na osnovu istih činjenica i dokaza, u **presudi S1 3 K 004249 12 KŽK** od 30.01. 2013. godine navodi:

“Dokazi izvedeni u toku glavnog pretresa, te pretresa pred apelacionim vijećem nesumnjivo dokazuju da je optuženi P.B. radnjama opisanim u činjeničnom supstratu izreke presude, počinio krivično djelo Trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. u vezi sa stavom 2. KZ BiH. Optuženi je iskorištavanjem teške porodične situacije i nezrelosti oštećene A.P., upotrebom sile i drugim oblicima prinude, preduzimao radnje kojima je istu navodio na prosjačenje i radno eksploatisao, te navodio na stupanje u seksualne odnose i zasnivanje vanbračne zajednice, pri čemu je postupao u namjeri izrabljivanja i iskorištavanja oštećene”

U obrazloženju presude su navedene izjave svjedoka, a između ostalog sljedeće:

“Svjedokinja A.H. iz B., potvrđuje navode oštećene u pogledu okolnosti koje se odnose na njihovo poznanstvo, kao i okolnosti pod kojima je dospjela u porodicu A., te u kakvim uslovima je živjela u navedenoj porodici. U iskazu datom na glavnom pretresu svjedokinja A.H. opisuje slučajeve prislinog odvođenja oštećene iz njene porodice od strane optuženog P.B. i B.A., kojom prilikom je optuženi P.B. prijetio svjedokinji i njenoj porodici da moraju ostaviti A. zato što je ona udata za P., da je prijeteći koristio i drvenu bejzbol palicu koju je krio u kombiju ispod sjedišta,

te poručivao i direktno govorio A. i njenom suprugu da mu moraju dati nešto novčano za A., kao i da je A. prodana E. i U. i da oni nemaju pravo da je prime u svoju kuću. Svjedokinja je u iskazu na glavnom pretresu svjedočila kako je oštećena jedne prilike otišla po vodu i nestala, te da se poslije nekog vremena vratila rekavši da je optuženi P. našao kod mjesta gdje je išla po vodu, te da je uvukao u auto i tukao do kuće gdje je svezao i izudarao kablom, zbog čega se i vratila u B. sa višestrukim ozljedama na tijelu. U vezi sa ovim događajem optuženi je prema navodima ove svjedokinje davao izjavu u B., kao i sama svjedokinja, kojom prilikom je optuženi uputio prijetnje svjedokinji ukoliko bude nešto pričala za njega, da će „on iz zatvora ikada, a ona iz zemlje nikada...“.

Na osnovu dokaznog postupka sud pravilno zaključuje:

“Iz iskaza oštećene A.P., svjedokinja A.H., Š.H., E.P., te i iz izjave svjedoka E.H., nesporno proizilazi da je optuženi P.B. nakon svakog bjekstva oštećene A. iz porodice A., istu tražio, prijetio, pronalazio i nekoliko puta vraćao u porodicu A., uz pratnju istih ili sam sa majkom oštećene, uz svu torturu fizičke i psihičke prirode prema mladb. osobi, koja je i prema izjavama saslušanih i pomenutih svjedoka bila potpuno uplašena i psihički nestabilna upravo zbog odnosa optuženog i njene majke prema njoj“.

U obrazloženju **presude broj: 13 0 K 003360 15 K** od 18.06.2015. godine, **Okružnog suda u Doboju**,⁸ se navode radnje koje je sud kvalifikovao kao upotrebu sile i prijetnje i drugih oblika prinude, pa između ostalog i sljedeće: *“Govorili bi joj (oštećenoj) da neće biti dobro ako klijenti ne budu zadovoljni, da će svašta biti, prijetili su joj da će je udarati, da će je prijaviti Centru za socijalni rad da joj uzmu dijete, jer su u postupku koji se vodi pred Osnovnim sudom u Tesliću njenu kćerkicu dali pod starateljstvo njenoj majci kad je ona bila u pritvoru, a da ona sad ima kriminalni dosije. Često su je tukli oboje, posebno izdvaja da bi je, kada se opirala, vodili u neku šumu na putu prema ..., gdje bi je tukli, maltretirali, D. bi znala M. da govori kako da je tuče i muči, a čak je i sama povlačila za bradavice na dojčkama, govoreći M. da su kod žena bradavice na grudima najosjetljivije, pa ju je D. jednom čak i zubima vukla za bradavice kad je počela da odbija da bude sa klijentima. ...Kada je shvatila da joj se sve to gadi i da to više ne može psihički podnijeti rekla im je da ne želi to više da radi, a oni su je onda udarali, prijetili joj, ponižavali je. Jedne prilike su je zajedno sa kćerkicom i jedanaestogodišnjim bratom odvezli na ... i dok su djeca ostala u kolima, nju su izveli napolje po snijegu, udarali su je oboje rukama, nogama, po rebrima najviše, otuda su joj i modrice i povrede koje je kasnije pokazala majci, a ona pozvala policiju. Tad su je D. i M. bili skinuli do gola, odjeću su joj bacili u snijeg, pa je poslije sva mokra išla kući, ... Poslije Crnog Vrha ju je M. odvezao svojoj kući u J., kako je bila mokra, dao joj je svoju majicu da se presvuče. Tu noć, svjedokinja navodi da nikada neće zaboraviti. Odveli su je D. i M. u podrum, rekli joj: “Vidiš ovu prostoriju, biće ovdje malo mučenje“, a dok su se vozili u kolima joj je M. govorio: “Znaš li ti šta ja radim mojima koji me ne slušaju“ i onda joj je nudio četiri opcije za neposluh, kao kaznu - da je zatvori u kokošinjac, da je zatvori sa kokoškama i zmijama, da joj odsiječe prst, ili da je priključi na struju. Onda je našao dvije žice, provjeravao je utičnicu, a onda joj dao žice u ruke i osjetila je struju. D. mu je sugerisala da joj žice stavi prvo na bradavice, a onda u vaginu, a on joj je rekao da se približi utičnici, pa je dva puta osjetila napon struje. Poslije su je zatvorili u kokošinjac, bilo joj je hladno, uzeli su njen mobilni telefon kod sebe, zatvorili su ulaz nekim drvetom, a pored se čuo lavež psa. Poslije su joj rekli da ima klijenta, da će doći neki N, dovezli su je kolima do kafea “E.“, stali su sa kolima podalje od zgrade Policijske stanice, da ih ovi ne bi prepoznali, a onda je u kolima imala seks sa tim čovjekom. Oni su ih pratili kolima. Kada joj je taj čovjek dao 40,00 KM, pare je morala dati M.. Odatle ju je M. opet odveo u podrum, ponovo je mučio strujom, a onda ju je vratio kući i zaprijetio joj da bi opet mogla ići pod struju“.*

⁸ U trenutku pisanja rada ova presuda još nije postala pravosnažna.

- Upotrebu sile i prijetnju upotrebe sile **Opštinski sud u Pančevu**, (presuda broj: **K.756/2005**) **nalazi** u radnjama okrivljenog koji je, znajući da je oštećena narkomanka i da dilerima duguje novac, istoj pozajmljivao novac te ju je prebacio u Italiju gdje se za njega bavila prostitucijom kako bi mu vratila dug. U presudi se dalje navodi da se oštećena nekoliko puta vraćala iz Italije u Srbiju i Crnu Goru (SCG), da bi je okrivljeni P. Ž. ponovo, uz pomoć drugih lica, prevezio do Italije, gdje se ona za račun okrivljenog bavila prostitucijom, uz prijetnju okrivljenog da mora svaki dan zaraditi 500 eura kako bi mu vratila dug, te je, kada je oštećena zaprijetila da će ga prijaviti italijanskim vlastima, okrivljeni P.Ž. prijetio njenoj majci da će ubiti oštećenu i izvaditi joj bubrege. Kada je oštećena, sredinom juna 2004. godine otišla u Ambasadu SCG u Rimu, gdje je dobila putnu ispravu i vratila se u SCG, okrivljeni je došao u njen stan, fizički napao nju i njenu majku, tražio od oštećene da se bavi prostitucijom i vrati mu dug, nakon čega se oštećena za okrivljenog bavila prostitucijom na smederevskom putu, a 03.11.2004. godine, okrivljeni je napao oštećenu i zadao joj udarac otvorenom šakom u predjelu glave, što sve zajedno predstavlja elemente krivičnog djela trgovina ljudima.

Kada je u pitanju tumačenje elementa označenog kao “**drugi oblici prinude**“ u praksi se javlja jedno prilično ekstenzivno tumačenje kojim se pod ovaj pojam podvode takva ponašanja učinioaca krivičnog djela koja, sama po sebi, predstavljaju samostalna krivična djela različita po svojoj prirodi od krivičnog djela trgovine ljudima. Tako npr. **Sud BiH u presudi br. br. K – 71/05.** od 25.04.2006. godine, navodi da je optuženi “*pokušao vrbovati malodobnu oštećenu, na način da je.....naredio malodobnoj oštećenju da skine odjeću prijeteci joj pritom pištoljem što je oštećena u strahu i učinila nakon čega je protiv njene volje imao seksualni odnos sa oštećenom u namjeri da je na taj način prisili na pružanje seksualnih usluga za novac...*“.

Navedenu radnju sud je cijenio kao način izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima, odnosno kao “drugi oblik prinude”, što, prema našem mišljenju nije kriminalnopolitički opravdano, jer se radi o takvom ponašanju koje je inkriminisano kao samostalno krivično djelo, koje se nalazi u grupi krivičnih djela protiv polnog integriteta (u entitetskom zakonu), za razliku od krivičnog djela trgovine ljudima koje je svrstano u grupu krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. Tumačeći pojam drugih oblika prinude na pomenuti način, sud abolira učinioce teških krivičnih djela, jer jedno ponašanje koje predstavlja samostalno krivično djelo različito od trgovine ljudima po svojoj prirodi i po zaštitnom objektu djela, podvodi pod krivično djelo trgovine ljudima, oslobađajući na taj način učinioaca krivične odgovornosti za isto.⁹

Međutim, u sudskoj praksi država u okruženju nailazimo na **drugačiji stav** po ovom pitanju. Tako npr. **Viši sud u Podgorici, u presudi K.br.197/08** utvrđuje da je okrivljeni A.D. izvršio u sticaju krivično djelo trgovine ljudima i krivično djelo silovanja u produženom trajanju. Naime, sud je utvrdio da je A.D. za vrijeme koje je oštećena boravila u njegovom stanu u koji je prevarom dovedena u svrhu radne eksploatacije, “*upotrebom sile i prijetnjom, iz tri navrata prinudio na obljudu maloljetnu G.A., na način što je prvi put zaprijetio oštećenju da će je tući ako ne pristane na polni odnos, pa je ona iz straha pristala, nakon čega je izvršio obljudu nad njom, da bi drugi put, kada oštećena nije pristala, uhvatio je za kosu i bacio na beton, i metalnom šipkom je udarao po tijelu, pa kada je tako slomio njen otpor izvršio je obljudu, dok joj je treći put ponovo zaprijetio batinama, što je kod oštećene izazvalo strah, zbog kojeg nije bila sposobna da pruži otpor, nakon čega je izvršio obljudu, što je sud kvalifikovao kao krivično djelo silovanja u produženom trajanju*“.

Nesumnjivo je da je okrivljeni A.D. u konkretnom slučaju koristio silovanje kao jedan od mehanizama uspostavljanja kontrole nad žrtvom. Međutim, sud pravilno ovu radnju okrivljenog ne podvodi pod “drugi oblik prinude“ kao način izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima, već ga kvalifikuje kao samostalno krivično djelo, odnosno kao silovanje.

⁹ Opširnije o ovome vidite , I. Marković: *Trgovina ljudima u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine*, Zbornik, str. . 3-6

Isti stav zauzet je i u **presudi Višeg suda u Novom Pazaru broj K.br.11/10** od 21.05.2010. godine, kojom se optuženi O.M. proglašava krivim *“što je u N. P. u stanju uračunljivosti i sa umišljajem i uz postojanje svijesti da su njegova djela zabranjena, silom i prijetnjom da će neposredno napasti na život i tijelo prinudio maloljetno lice na obljubu i silom i prijetnjom predavao maloljetno lice radi njegove seksualne eksploatacije kroz bavljenje prostitucijom, tako što je mladb. oštećenu, znajući da je ista maloljetna i bez sredstava za život u N.P., sredinom avgusta mjeseca 2009. godine, angažovao za rad na poslovima konobarice u njegovoj kafani, a zatim iste večeri uputio riječi prijetnje da mora bezuslovno da ga sluša, da ukoliko ga ne sluša može sve i svašta da joj se desi i tako pretnjom da će napasti na njen život i tijelo mal. oštećenu prinudio na obljubu, što je učinio još 7-8 puta narednih dana, nastavljaajući sa psihičkim prijetnjama da može svašta da joj se desi, da je on robijao u Švedskoj 15 godina i da ona ne zna ko je on, a pri kojima primjenjivao i silu prema oštećenoj, vukući je za kosu i šamarajući, a narednog dana prijetnjom da ako ne pristane da bude sa gostom sa kojim joj on to kaže, da će joj dijelove tijela tražiti po Srbiji, prinudio i predavao oštećenu da sa gostima kafane koji njemu predaju novac u iznosu od 20 eura na ime polnog odnosa, pa je tako u periodu do sredine oktobra mjeseca 2009. godine, oštećena u hotelima, kućama i kolima imala polne odnose sa većim brojem njoj nepoznatih muških lica od kojih je okrivljeni prethodno uzimao novac u navednom iznosu na ime jednog sata seksualnih usluga, a nakon što je ova seksualna eksploatacija i bavljenje prostitucijom imalo za posljedicu trudnoću dozvolio maloljetnoj oštećenoj da napusti njegovu kafanu i N.P. ,*

- *čime je izvršio produženo krivično djelo silovanja iz člana 178. stav 3. i krivično djelo trgovine ljudima iz stava 388. stav 3. Krivičnog zakonika”.*

Upotreba sile i prijetnja upotrebe sile i drugi oblici prinude često se vrše različitim radnjama koje u svojoj ukupnosti imaju za cilj potčinjavanje žrtve, a i uz primjenu nekih drugih načina izvršenja djela. U presudi **Apelacionog suda u Beogradu Kž1 br. 6471/11** od 09.02.2012. godine i **presudi Višeg suda u Beogradu K. br. 378/10** od 06.09.2011. godine se navodi: *„Pravilna je ocena prvostepenog suda da je okrivljeni zadržao lične isprave oštećene upravo u cilju njenog držanja i vršenja pritisaka na nju da prosjači, imajući u vidu da je oštećena strani državljanin i da nije mogla da napusti Republiku Srbiju bez ličnih dokumenata, a bez obzira na činjenicu što ista razume i govori srpski jezik. U prilog navedenom govori i to da je iz iskaza oštećene takođe utvrđeno da je okrivljeni, pored zadržavanja ličnih isprava oštećene, preduzimao i druge alternativno propisane radnje izvršenja predmetnog krivičnog dela tako što je silom, pretnjom i zloupotrebom odnosa zavisnosti i teških prilika oštećene, istu držao u cilju prosjačenja. Naime, iz iskaza oštećene proizilazi da je okrivljeni dva meseca nakon ulaska u Republiku Srbiju počeo da je prisiljava da prosi kako bi imali od čega da žive jer su bili u teškoj materijalnoj situaciji, tako što joj je pretio i tukao je svakodnevno po celom telu upotrebljavajući u tu svrhu pored ostalog i bakarnu žicu, aluminijumsku cev i kabal za struju, odnosno tako što ju je dovodio ispred zgrade gde je trebalo da prosi i čekao je preko puta ulaza u zgradu radi preuzimanja novca, pa se izjavljenim žalbama neosnovano ističe kako nesporno postojanje nasilja okrivljenog prema oštećenoj nije u uzročnoj vezi sa držanjem oštećene u cilju prosjačenja“.*

2. Otmica

Kao poseban način ili sredstvo izvršenja ovog krivičnog djela, zakonodavac određuje **otmicu**. Imajući u vidu činjenicu da je otmica inkriminisana kao samostalno krivično djelo (član 165. KZ RS) mišljenja smo da bi se ovaj način izvršenja djela trebao tumačiti u skladu sa tom inkriminacijom. U skladu sa tim, otmica postoji onda kada se upotrebom sile, prijetnje ili obmane ili na neki drugi način neko lice odvede ili zadrži u namjeri da se od njega ili od drugog lica iznudi novac ili kakva druga imovinska korist ili da njega ili koga drugog prinudi da nešto učini, ne učini ili trpi.

Prema **presudi Okružnog suda u Beogradu Kž. 312/03** od 10.04.2003. godine i **presudi Drugog opštinskog suda u Beogradu K. 1295/01** od 05.07.2002. godine krivično djelo otmice postoji u slučaju u kojem su *“dvanestorica kineskih građana obmanom od strane sedmorice okrivljenih, od kojih su šestorica bili kineski građani, zadržana sedam dana u nameri da se ova lica ne puste na slobodu dok od njih ili njima bliskih lica ne iznude novac“*.

U obrazloženju presude se navodi: *“Prvookrivljeni koji je naš građanin predstavljajući se kao prevodilac oštećenim kineskim građanima koji su dobili otkaz boravka u SRJ obmanuo je oštećene kada im je uzeo putne isprave uz obrazloženje da će im pomoći, pa ih je sa ostalim okrivljenima prebacio u četiri taksi vozila u unapred pripremljen stan. Nakon smeštaja u iznajmljenom stanu oštećenima je uskraćena mogućnost slobodnog kretanja i na smenu su bili čuvani od strane okrivljenih. Oštećenima prete da će ih ubiti ukoliko im ne daju telefonske brojeve rodbine u Kini, prete ubistvom, govoreći da “ubiti Kineza u Beogradu ne znači više ništa, nego ubiti jedno pile“, pa su zvali telefonom rodbinu oštećenih u Kini, pri tome ih tukli, tako da je rodbina preko telefona mogla da čuje udarce i jauke oštećenih. Od oštećenih oduzeli su novac koji su imali kod sebe, a oštećene su držali zatvorene sve dok sedmog dana nije intervenisala policija. Tom prilikom oduzeta su od okrivljenih tri različita pištolja sa prigušivačima i pripadajućom municijom. Ovako utvrđene radnje okrivljenih pravno su kvalifikovane kao krivično delo otmice iz čl. 64. st. 2 u vezi st. 1 KZS jer je oštećenima radi ostvarenja cilja otmice prećeno ubistvom“*.

Presudom Vrhovnog suda Srbije Kž. 633/05 od 1. 11. 2005. godine i **presudom Okružnog suda u Beogradu K. 1134/03** od 22. 06. 2005. godine utvrđeno je postojanje krivičnog djela otmice u slučaju u kojem su *“okrivljeni silom i pretnjom odveli i zadržali oštećenog na zemunskom groblju sa namerom da ga ne puste dok ga ne prinude da za njih prodaje heroin, tako što su ga na groblju udarali zajedno nogama i rukama kao i metalnom štanglom po celom telu, preteći da će ga ubiti, sve dok oštećeni nije pristao da za njih prodaje heroin“*.

U obrazloženju presude se navodi: *“Ovakve radnje okrivljenih kvalifikovane su kao krivično delo otmice jer je silom i pretnjom oštećeni zadržan da bi pristao da prodaje heroin“*.

Krivično djelo otmice (kvalifikovani oblik djela) prema **presudi Vrhovnog suda Srbije Kž.Ok.1/05** od 29.09.2005. godine i **presudi Okružnog suda u Beogradu - posebno odeljenje K. P. 8/03** od 12.06.2004. godine postoji u slučaju u kojem je *“oštećeni silom i pretnjom odveden i zadržan od strane okrivljenih duže od 10 dana u nameri da od njegovog brata iznude novac, na taj način što je presretnut u podzemnoj garaži u S., vezan i ubačen u kola, pa je doveden u Srbiju pešice preko granice i odveden u L. i V.B., a za to vreme od njegovog brata je traženo milion eura uz pretnju da će mu ako to ne učini poslati ruku, nogu ili glavu oštećenog, posle čega je ovaj predao okrivljenima 590.000 eura pre nego što su okrivljeni pustili oštećenog na slobodu“*.

Ukoliko izvršilac krivičnog djela trgovine ljudima preduzima neku radnju izvršenja, postupajući na opisani način, a u cilju eksploatacije koja predstavlja element krivičnog djela trgovine ljudima, tada se može govoriti o ovom načinu izvršenja.

3. Prevara ili obmana

Prevara ili obmana, kao način izvršenja krivičnog djela, podrazumijevaju radnje kojima se kod drugog lica stvara pogrešna predstava o nečemu kako bi se postigla željena svrha. Postupci ili radnje kojima se jedno lice dovodi u zabludu mogu biti veoma različiti, a njihov značaj u kontekstu ovog krivičnog djela mora se procenjivati u odnosu na konkretnu žrtvu, a ne u odnosu na neku prosječnu osobu i mogućnost realnog ostvarivanja datih obećanja. Dakle, mora se polaziti od ličnosti i subjektivnih karakteristika same žrtve, njenih želja i očekivanja, uzrasta, uslova u kojima živi, intelektualnog nivoa, obrazovanja i sl.

Ovaj način izvršenja krivičnog djela nalazimo u presudi **broj: KŽ-76/08**, od 11.09.2009. godine kojom se utvrđuje da je *“radnju vrbovanja, kao radnju izvršenja, u konkretnom slučaju, optuženi ostvario **prevarom i obmanom**, te iskorištavajući autoritet i ugled nastavnika likovnog odgoja u srednjoj školi koju je pohađala oštećena osoba. Optuženi je iskazao spremnost da besplatno podučava oštećenu u slikarstvu i izradi portreta, te pri tome obećao da će joj dati preporuke na osnovu kojih će upisati likovnu akademiju. Poduzeo je sve potrebne radnje vrbovanja kako bi učinio da oštećena dođe u njegov slikarski atelje, potom je svojim radnjama stvarao posebne uvjete u kojima je znacima, radnjama i postupcima davao znake emotivne naklonosti prema oštećenju i započinjao sa posebnim radnjama navođenje na seksualno zbližavanje (iskaz oštećene: ... počeo da je dodiruje, vrat, grudi, tražio da se skine kako bi je fotografisao nagu, pojavio se pred njom potpuno nag... “.*

Obrazlažući svoj stav prvostepeni sud, navodi: *“mora se uzeti kao potpuno realna činjenica da je oštećena A.K. očekivala da će u ateljeu svog profesora steći slikarske vještine i znanja koja će joj olakšati prijem na likovnu akademiju, kao i njena tvrdnja da joj je optuženi obećao pomoć prilikom upisa na Akademiju. Optuženi je za oštećenu bio ugledni slikar, čovjek sa vezama u slikarskim krugovima i neko ko joj svojim autoritetom može pomoći... “.*

U **presudi Apelacionog odjeljenja Suda BiH, broj: X-KŽ-06/181** od 21.04.2009. godine se navodi da su *“Radi **vrbovanja** osoba ženskog spola, s ciljem iskorištavanja putem prostitucije osoba ženskog spola i drugih oblika seksualnog iskorištavanja osoba ženskog spola, optuženi T. K. i optužena M. P. dogovorili se sa drugim njima poznatim osobama da im pomažu u vrbovanju osoba ženskog spola i da im pomažu u osiguranju zakonitog boravka osoba ženskog spola na području Bosne i Hercegovine, pa su uz njihovu pomoć: pružali utočište osobama ženskog spola koje na području Bosne i Hercegovine nemaju trajno prebivalište niti imaju državljanstvo BiH i koje su u drugim ugostiteljskim objektima na području BiH i T. kao žrtve trgovine ljudima pružale seksualne usluge za novac od drugih osoba, koje su **obmanom i prevarom – obećanjem zaposlenja namamile osobe ženskog spola da napuste prebivalište u svojim državama radi zaposlenja u državama u kojima nemaju državljanstvo i u kojima nemaju stalno prebivalište i koje su vrbovali da pružaju seksualne usluge za novac... “.***

U sudskoj praksi se često nailazi na slučajeve u kojima se koristi više načina izvršenja ovog krivičnog djela, npr. prevara, obmana i upotreba sile itd. Takav slučaj nalazimo npr. u izreci **presude Višeg suda u Kraljevu 4K. 63/11** od 17.08.2011. godine je navedeno da su krivično djelo trgovina ljudima iz člana 388. stav 1. Krivičnog zakonika učinili... *“na taj način što je osuđeni A. B. započeo ljubavnu vezu sa oštećenom S.S, državljankom Republike Crne Gore koja je boravila u K., pa ju je nakon nekoliko dana doveo u svoju u kuću, gdje su joj se prvih dana boravka on i osuđena D. K. predstavljali lažno, kao brat i sestra, iako su živjeli u vanbračnoj zajednici iz koje imaju zajedničku djecu, oštećenju su obećali bolji život, dobru zaradu i zaštitu, a potom su je držali u posebnoj sobi u kojoj su je zaključavali i zabranjivali joj da se slobodno kreće, osuđena D.K. je držala kod sebe njenu ličnu kartu i druga njena lična dokumenta, prijetili su S.S. da će je tući, a kada je odbijala da postupi po njihovim zahtjevima tukli su je tako što su je udarali rukama i nanosili joj tjelesne povrede, prijetili su joj da će je polomiti ili ubiti ako pobjegne od njih, a kada je S.S. neutvrđenog dana u aprilu 2011. godine pobjegla iz kuće, pronašli je u kafani “K. “, pretukli je, ubacili u vozilo “Mercedes“ i vratili je u svoju kuću... “.*

4. Zloupotreba ovlaštenja ili uticaja ili položaja bespomoćnosti

Zloupotreba ovlaštenja ili uticaja ili položaja bespomoćnosti, kao način izvršenja ovog krivičnog djela, može se vršiti na različite načine, kao što je npr. korištenje položaja podređenosti žrtve, njene teške materijalne, porodične, zdravstvene situacije, itd. U pitanju su postupci kojima

se koristi "ranjivost" žrtve, njen osjećaj bespomoćnosti prouzrokovan nekom objektivnom okolnošću, odnosno postupci kojima se zloupotrebljava bilo koja situacija u kojoj konkretna osoba nema nikakvu drugu stvarnu ili prihvatljivu mogućnost nego da se prepusti iskorištavanju. Pri tome je za postojanje ovog načina izvršenja djela irelevantno na koji način je žrtva došla u takvu situaciju, odnosno da li je izvršilac krivičnog djela trgovine ljudima prouzrokovao takvo stanje ili ne. Dovoljno je da je učiniocu djela poznato da se žrtva nalazi u takvom stanju i da iskorištava takvo stanje. U sudskoj praksi se često nailazi na ovaj način izvršenja krivičnog djela.

Tako se npr. u **presudi Apelacionog odjeljenja Suda BiH, broj: X-KŽ-06/181** od 21.04.2009. godine navodi da su: *"radi pružanja seksualnih usluga za novac optuženi T. K. i optužena M. P. su obmanom i prevarom – obećanjem dobivanja radne dozvole i zaposlenja u motelu "M." i "N.C.A." i obećanja sticanja azila i trajnog zakonitog boravka u BiH, iskorištavanja ovlaštenja poslodavca, zloupotrebom potčinjenosti uposlenika, iskorištavanjem teškog materijalnog položaja tih osoba u BiH i iskorištavanjem ovisnosti o opojnim drogama, vrbovali više osoba ženskog spola da pružaju seksualne usluge za novac u njihovom ugostiteljskom objektu "M.". (U konkretnom slučaju oštećene su strane državljanke, bez trajnog prebivališta u BiH, koje su prevarom namamljene da dođu u BiH).*

I u **presudi Suda BiH, broj: S1 3 K 005873 11 KŽK** od 27.10.2011. godine se navodi da je optuženi *"koristeći tešku materijalnu i socijalnu situaciju maloljetne M.I. te njenu nedovoljnu duševnu razvijenost usljed koje nije bila u mogućnosti da pravilno shvati značaj svojih radnji i postupaka, a naročito značaj odluke o stupanju u seksualne odnose sa drugim osobama, a koju je u oktobru mjesecu 2003. godine prethodno primio od J.G., istu seksualno iskorištavao u periodu od oktobra 2003. godine do polovine 2007. godine, na način da joj je za svaku pruženu seksualnu uslugu davao novac u iznosu od 50 KM, pri čemu je optuženi C., koristeći navedenu situaciju maloljetne M.I., istu iskoristio u pronalaženju i vrbovanju njenih prijateljica, maloljetne B.D. i maloljetne S.I..."*

Međutim, u presudi se nigdje ne navodi u čemu se sastoji "teška materijalna i socijalna situacija", osim što se u jednom dijelu presude navodi: *"Kakav je odnos optuženi C. imao prema oštećenim u ovom predmetu jasno se utvrđuje i kroz iskaz oštećene S.I., koja je optuženog upoznala preko oštećene M.I. i to na način da je optuženi D.C. oštećenu M.I. navodio da je poveže sa svojim drugaricama obećavajući joj da će je počastiti za to, koristeći uvijek isti način navođenja na prostituciju, dakle iste okolnosti i potrebe kao i kod oštećene M.I., potrebu za novcem i povodljivost obzirom na godine u kojima su bile sve oštećene i lakomisleni način stupanja u seksualne odnose zbog novca"*.

S tim u vezi treba navesti **Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu posl. br. Kž. I 4897/10** od 07.12.2010. godine, kojom je ukinuta **presuda Višeg suda u Novom Sadu posl. br. K. 532/10** od 09.06.2010. godine, u kojem se ističe:

"Da bi postojalo iskorištavanje teških prilika nije dovoljno samo što su oštećene deca bez roditeljskog staranja, već jedan viši stepen teških životnih i materijalnih okolnosti koje optuženi iskorištava i nagovara ih, vrbuje na pružanje seksualnih usluga"

Iz obrazloženja:

"Iz činjeničnog stanja prvostepenog suda nije vidljivo u čemu se još sastoje te "teške prilike oštećenih" koje je optuženi iskoristio i doveo ih u položaj zavisnosti od njega, osim poziva da za njega rade na „K.p.“ a tim pre što je maloletna oštećena S.N. imala kuću i majku gde je i odlazila po svoju garderobu, što je i sama izjavila. Da bi postojalo iskorištavanje teških prilika nije dovoljno samo što su oštećene deca bez roditeljskog staranja (u ostalom oštećena je u jednom momentu od strane CSR poslata u Dom za omladinu odakle se sama vratila), već jedan viši stepen

teških životnih i materijalnih okolnosti koje optuženi iskorištava i nagovara ih, vrbuje, na pružanje seksualnih usluga. Postojanje ovih uslova sud nije precizno utvrdio, to nije vidljivo iz pobijane presude niti je obrazloženo u čemu se teške materijalne i životne prilike oštećenih sastoje, osim u tome da su deca bez roditeljskog staranja. Prema tome, izostalo je detaljno obrazloženje kako je to optuženi zloupotrebio teške materijalne i porodične prilike oštećenih, u čemu se sastojao taj odnos zavisnosti jer jedna od oštećenih govori da je od optuženog dobijala deo novca, a osim toga da je od juna meseca 2009. godine do decembra novac uzimala i više ga nije davala optuženom, a da se za vreme boravka optuženog u pritvoru i dalje bavila prostitucijom“.

Korektno objašnjenje ovog elementa krivičnog djela nalazimo u **presudi Apelacionog vijeća Suda BiH, broj: KŽK-1/07** od 15.02.2007. godine (slučaj N. u kojem je prvostepeno vijeće istog suda optužene oslobodilo od optužbe) u kojoj ovaj sud navodi:

“Naime, za postojanje ovog krivičnog djela odlučno je da li je u radnjama optuženih sadržan koji od više različitih alternativnih oblika ovog djela i da li je na strani optuženih postojala namjera seksualnog izrabljivanja navedenih ženskih lica. I jednu i drugu komponentu ovog krivičnog djela ovaj sud je nesumnjivo utvrdio, jer je našao da su optuženi bili svjesni teškog stanja u kojem su živjele navedene ženske osobe, da su imale malu, a neke od njih i teško bolesnu djecu, koju nisu mogle same izdržavati i liječiti, što su optuženi svjesno koristili i zloupotrebljavajući takvo njihovo stanje, iste vrbovali u svrhu iskorištavanja njihove prostitucije, a u cilju ostvarivanja imovinske koristi“.

“Prema tome, za postojanje ovog krivičnog djela u obliku zloupotrebe ili iskorištavanja položaja ugroženosti ili bespomoćnosti neke osobe kako bi se ona vrbovala na prostituciju, nije ni nužno da je upotrijebljena sila ili prijetnja silom, već je dovoljno da su optuženi već opisano tešku situaciju navedenih ženskih osoba zloupotrijebili u svrhu njihovog seksualnog izrabljivanja, što je nesumnjivo utvrđeno. To znači da su optuženi već samim tim trgovali ljudima radi iskorištavanja njihove prostitucije i na taj način ostvarili predmetno krivično djelo, što se osnovano naglašava i u žalbi Tužništva BiH. I ono što je našao prvostepeni sud, a to je da je optužena N. Z. stalnim telefonskim pozivima, te odlaskom pred kuću G.O., na neki način natjerala A. A. da ponovo počne sa istim poslom i u čemu je našao “jednostavno poticanje odnosno namamljivanje da ponovo počne pružati seksualne usluge za novac”, po ocjeni Apelacionog vijeća predstavlja, tj. ima kvalitet vrbovanja kao jednog od načina činjenja ovog krivičnog djela. Ovo proizilazi i iz samog zakonskog opisa ovog djela (stav 1.) iz kojeg se vidi da upotreba sile ili prijetnje upotrebom sile, nisu jedini oblici njegovog vršenja, s obzirom da se navode i “drugi oblici prinude”, te da se ovo krivično djelo, kako je već naglašeno, može činiti i samom zloupotrebom položaja ugroženosti ili bespomoćnosti navedenih osoba, dakle bez korištenja sile ili prijetnje silom, ako se to čini radi ostvarivanja navedene svrhe, a što je na osnovu izvedenih dokaza utvrdio, kako prvostepeni, tako i ovaj sud“.

5. Davanje ili primanje isplata ili drugih koristi kako bi se privolilo lice koje ima kontrolu nad drugim licem

Jedan od načina izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima jeste i davanje ili primanje isplata ili drugih koristi kako bi se privolilo lice koje ima kontrolu nad drugim licem. Ovaj način izvršenja se najčešće primjenjuje u odnosu na maloljetne žrtve tako što se davanje ili primanje isplata ili drugih koristi čini prema njihovim roditeljima ili starateljima. Takav slučaj nalazimo u **presudi Suda BiH, broj: KŽK-03/10** od 22. 11.2010. godine kojom se optuženi C. M. I K. E. proglašavaju krivim jer su “u periodu od neutvrđenog datuma 2002. godine do neutvrđenog datuma 2006. godine, preko poznanika, putem oglasa i na druge načine pronalazili maloljetna i mlađa punoljetna ženska lica iz izuzetno materijalno i socijalno ugroženih porodica sa područja cijele Bosne i Hercegovine i dovodili ih u mjesto K., opština J... zloupotrebljavajući njihov

položaj teške bespomoćnosti koji se ogledao u činjenici da su dolazile iz izuzetno socijalno i materijalno ugroženih porodica, te **dajući novčanu naknadu licima koja imaju kontrolu nad njima – članovima porodice**, vrbovali ih obmanama da će raditi uobičajene ugostiteljske ili kućne poslove, a sve u svrhu izrabljivanja i prisilnog rada, stvarajući kod njih lažno uvjerenje o korisnosti obavljanja tih poslova pa su iste angažovali da rade kao konobarice i služe alkoholna pića mnogobrojnim gostima uglavnom noću, a noćna smjena je trajala od 20,00 časova do 04,00 časa ujutro pa i duže, bez određenog radnog vremena, slobodnih dana, zaključivanja ugovora o radu i ne prijavljujući ih nadležnim organima o...“.

U obrazloženju se nadalje navodi: **“...optuženi su porodicama, odnosno roditeljima žrtava koji su imali kontrolu nad svojom djecom, kako bi postigli njihovu privolu, davali minimalne iznose od 100 ili 50 KM, vidjevši njihove bespomoćne prilike, obmanjujući ih da će nakon što preuzmu djevojčice i odvezu ih u navedeni objekat, one raditi kućne poslove ili uobičajene ugostiteljske poslove konobarica i da će plaćati za njihov rad“.**

Interesantno je napomenuti da su **presudom Suda BiH (prvostepenog vijeća) broj: K- 49/08** od 14.12.2009. godine, otpušeni C. M.i K. E. **oslobodeni optužbe** da su radnjama opisanim u izreci prethodno navedene presude počinili krivično djelo trgovine ljudima iz člana 186. stavovi 1. i 2. KZ BiH.

Ovaj način izvršenja djela može se manifestovati i kroz davanje novca licu koje već ima kontrolu nad žrtvom i vrši njenu eksploataciju, kako bi se, u cilju eksploatacije, preuzela kontrola nad istom.

I u **presudi Suda BiH, broj: K-71/05** od 25.04.2006. utvrđeno je da pored drugih alternativno predviđenih radnji i načina izvršenja, postoji i ovaj način izvršenja koji se sastoji u davanju i primanju isplata ili drugih koristi kako bi se privolilo lice koje ima kontrolu nad drugim licem. Navedeno proizilazi iz utvrđenog činjeničnog stanja prema koje je „*okrivljeni početkom jula 2003. godine dogovorio sa L.A. iz M.- Republika Hrvatska, da će za neutvrđeni iznos novca za L.A. u Bosni i Hercegovini pribaviti osobe ženskog pola radi iskorištavanja prostitucije ovih osoba u Republici Hrvatskoj, pa je nakon ovoga dogovorio se sa D.Ž. vlasnikom noćnog bara “E.“ u K. da mu za neutvrđen iznos novca ustupi dvije osobe koje u Ž. baru pružaju seksualne usluge za novac a zatim je dana 17.07.2003. godine preuzeo od Ž. državljanku Ukrajine – B.M. i državljanku Moldavije C.L., pri čemu je Ž. isplatio neutvrđeni iznos novca, prebacio M. i L. u Mostar, a zatim je M. i L. zajedno sa Č.E. koju je iskorištavao putem prostitucije, predao Č.B. kojeg je L.A. uputio da od optuženog preuzme dogovorene osobe nakon čega ih je B. pokušao prebaciti u Hrvatsku pri čemu su ove osobe otkrivene u pokušaju da ilegalno pređu iz Bosne i Hercegovine u Hrvatsku“.*

Ovaj način izvršenja izvršenja krivičnog djela nalazimo u **presudi Vrhovnog suda Srbije, broj Kž I 664/05** od 22.03.2006. godine, kojom se potvrđuje da je **“prvostepeni sud pravilno utvrdio da je optužena A.A., zajedno sa svojim sada pokojnim suprugom B.B., na mestu i na način opisan u izreci i odgovarajućim djelovima obrazloženja pobijane presude, iskorištavanjem teških materijalnih prilika majke maloljetnog oštećenog, istoj dali 100 leva za njega i pri tome platili sve troškove oko vađenja putne isprave, potrebne dokumentacije, dolaska maloljetnika u P., kako bi ga naveli na prosjačenje, pri čemu je maloljetnom oštećenom od strane sada pok. B.B. upućena ozbiljna prijetnja da će mu odsjeći uvo ako ne pristane da ode u Italiju i tamo prosi.**

Pravilno je prvostepeni sud činjenično utvrđenje temeljio, prije svega, na iskazu oštećenog maloljetnog M.M., koji je detaljno i uvjerljivo opisao na koji način i pod kojim okolnostima su ga optužena i njen sada pok. suprug doveli iz Bugarske u P., navodeći pri tome detalje oko izdavanja putne isprave i potrebne dokumentacije za prelaz državne granice, razloge iz kojih je optužena njegovoj majci dala novac, zatim njegov boravak u P. u kući optuženih, prijetnje koje su mu upućene kao i način na koji je napustio kuću optuženih i razloge za to“.

C) OBLICI ISKORIŠTAVANJA ŽRTVE

Da bi postojalo krivično djelo trgovina ljudima, mora se dokazati da je učinilac preduzeo neku od alternativno predviđenih radnji izvršenja, na jedan od alternativno predviđenih načina izvršenja, u svrhu iskorištavanja pasivnog subjekta. Dakle, za postojanje krivičnog djela, dovoljno je dokazati postojanje namjere za izvršenje jednog od navedenih oblika iskorištavanja.

U tom smislu **Sud BiH u presudi broj: KŽ-125/05** od 16.12.2005. godine navodi da *”treba naglasti da se krivično djelo trgovine ljudima smatra dovršenim preduzimanjem neke od radnji učinjenja u cilju izrabljivanja osobe koja je predmet radnje, o čemu su u prvostepenoj presudi dati razlozi, a za postojanje dovršenog krivičnog djela trgovine ljudima nije neophodno da je taj cilj i ostvaren”*.

U **presudi Vrhovnog suda Srbije KŽ-I-1863/06** od 23.10.2006. godine i presudi Okružnog suda u Kragujevcu K-19/06 od 31.03.2006. godine se ističe: *“Osnovni oblik krivičnog dela trgovina ljudima sadrži veći broj alternativno određenih radnji izvršenja, a za postojanje ovog krivičnog dela potrebno je da su određene delatnosti, koje su navedene kao zakonska obeležja ovog krivičnog dela, povezane sa postizanjem određenog cilja u odnosu na lice koje je predmet trgovine, odnosno da postoji uzročna veza između navedenih delatnosti i postizanja određenog cilja u odnosu na oštećeno lice koje bi bilo predmet trgovine, što znači da se radnja izvršenja vrši u cilju eksploatacije rada tog lica. U konkretnom slučaju, oštećena na poziv optužene dolazi u njihov stan na kafu, dobrovoljno, tek kad oštećena hoće da izađe iz njihovog stana dolazi do preduzimanja radnji izvršenja, tako što je optuženi silom i pretnjom drži u svom stanu, odnosno zaključava vrata i ne dozvoljava joj da ode. Namera zadržavanja u cilju prostitucije utvrđena je kod optuženog na nesumnjiv način i realizovana upravo pomenutih dana, dok mu je optužena pomogla u izvršenju ovog krivičnog dela na taj način, što je zbog njegove teške pokretljivosti pratila oštećenu do dela auto puta kod Zastavinog servisa da ne pobegne, upozoravajući da su pretnje ozbiljne i 07.01.2006. godine u večernjim satima joj dovela četiri lica sa kojima je maloletna oštećena imala seksualne odnose, dok je optužena stajala u neposrednoj blizini i novac od tih usluga predala optuženom, što se ponovilo i 09.01.2006. godine kada je novac od seksualnog odnosa oštećene sa jednim licem uzela optužena kako bi ga predala optuženom“*.

Iskorištavanje, prema članu 186. stav 7. KZ BiH podrazumijeva: prostituciju drugog lica ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorištavanje.

1. Prostitucija drugog lica i drugi oblici seksualnog iskorištavanja

U praksi se najčešće kao oblik iskorištavanja javlja iskorištavanje prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije. Može se manifestovati kroz prinudnu ili dobrovoljnu prostituciju¹⁰, kroz snimanje pornografskih scena, sklapanje dječijih, prisilnih, ugovorenih i privremenih brakova uz novčanu ili drugu materijalnu naknadu, itd.

Prema mišljenju izraženom u **presudi Suda BiH, broj: K-76/08** od 11.09.2009. godine (prvostepena presuda u slučaju J.J.) *“seksualno iskorištavanje treba tumačiti kao oblik izrabljivanja koji, osim seksualnog iskorištavanja drugog lica, podrazumijeva i druge oblike iskorištavanja kao što je iskorištavanje drugog u pornografskim predstavama ili proizvodnji pornografskog materijala...“*.

¹⁰ Dobrovoljna prostitucija, kao oblik seksualne eksploatacije u kontekstu krivičnog djela trgovine ljudima, postoji u svim onim slučajevima u kojima su žrtve pristale na prostituciju, dakle, dobrovoljno se bave prostitucijom, ali nisu npr. pristale na ograničavanje slobode kretanja, onemogućavanje zadržavanja kompletne zarade i sl. Pored toga, moguća je dobrovoljna prostitucija kao oblik seksualne eksploatacije i u situaciji kada žrtva pristaje na sve zahtjeve učinioca krivičnog djela, npr. saraduje sa učiniocem tako što mu daje polovinu zarade, dogovora susrete sa klijentima i sl., jer je pristanak žrtve na namjeravanu eksploataciju irelevantan za utvrđivanje postojanja ovog krivičnog djela (član 186. stav 9. KZ BiH).

U istom slučaju **Sud BiH** u drugostepenoj **presudi broj: KŽ-61/09** od 09.03.2010. godine ističe da je: *“Svrha iskorištavanja, kao treći element krivičnog djela, u konkretnom, ostvarena je kroz oblik seksualnog eksploatacija i zlostavljanja malodobnog lica. Naime, iz iskaza oštećene, koji je potkrijepljen iskazom vještaka R.K., te materijalnim dokazima, proizilazi da je optuženi J. seksualno izrabljivao mlđb. A.K., fizički i seksualno zlostavljao i kažnjavao, koristeći pri tome improvizovano seksualno pomagalo – penis od stiropora koji je sam izradio, a koji nije primjeren seksualnim pomagalima koje partneri, eventualno u vezama koriste, u fazama njene uznemirenosti davao različite medikamente kako bi mlđb. A.K. održavao u stanju da trpi seksualno izrabljivanje, davao da popije nešto za što je kasnije tvrdio da je sperma, video kamerom snimao njihov polni odnos, te puštao porno filmove u toku njihovog seksualnog odnosa. Sve navedene radnje optuženog, suprotno žalbenim navodima odbrane, imaju karakter seksualnog iskorištavanja mlđb. osobe, kojima je optuženi imao za cilj zadovoljavanje vlastitih seksualnih nagona i postizanja nastranih seksualnih zadovoljstava“.*

U vezi sa navedenim stavom, prema kojem **seksualna eksploatacija postoji i onda kada izvršilac djela, žrtvu koristi za zadovoljavanje vlastitih seksualnih nagona**, treba reći da u sudskoj praksi država iz regiona postoji i **drugačije** mišljenje. Naime, u rješenju **Apelacionog suda u Kragujevcu KŽ.1-243/11** od 27.02.2012. godine se navodi sljedeće: *“Apelacioni sud je, osvrćući se na navode u žalbi javnog tužioca, da su sve krivično pravne radnje optuženog preduzete i u funkciji su postizanja cilja-seksualne eksploatacije maloletne oštećene, a radi zadovoljenja sopstvenih potreba optuženog, posebno ukazao da je kod krivičnog dela trgovina ljudima cilj dela eksploatacija, a prema odredbi člana 3. tačka a. Protokola Ujedinjenih nacija za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa. **Prema tome, po mišljenju Apelacionog suda motiv seksualne eksploatacije kod krivičnog dela trgovina ljudima je ostvarivanje profita, odnosno eksploatacija prostitucije, a ne zadovoljenje sopstvenih potreba učinioca dela, kako se to navodi u žalbi javnog tužioca“.***

Stav iznijet u navedenom rješenju Apelacionog suda u Kragujevcu, prema našem mišljenju, nije prihvatljiv, jer, iskorištavanje, odnosno *“eksploatacija podrazumeva iskorištavanje ljudi pod okolnostima i u uslovima koji su suprotni principu poštovanja ljudskog dostojanstva, telesnog ili psihičkog integriteta, zdravlja i koji su u velikoj nesrazmeri sa okolnostima i uslovima pod kojima druga lica obavljaju iste ili slične poslove, odnosno delatnosti“* - objašnjenje eksploatacije iznijeto u rješenju **Apelacionog suda u Novom Sadu posl. br. KŽ. 1 2386/12** od 29.01.2014. godine.

Tumačenje dječijih, prisilnih, ugovorenih ili privremenih brakova uz naknadu ili bez naknade kao oblika seksualne eksploatacije nalazimo u **presudi Suda BiH broj S1 3 K 994249 12 KŽK** od 30.01.2013. godine. U obrazloženju presude se navodi: *“Radnje navođenja i vrbovanja optuženi je preduzimaao na način da je oštećenu dovodio u situaciju da postane predmetom izrabljivanja u porodici A., a sve u svrhu prilisnog rada i seksualnog iskorištavanja. Involviranost optuženog u udaju oštećene za P., odnosno njenu predaju u porodicu A., kao i njegova krivica za preduzete krivično-pravne radnje, nesporno proizilazi iz činjenice da je nakon što je oštećena brojnim pokušajima bjekstva iz navedene porodice, istu svaki put tražio, fizički zlostavljao i vraćao natrag u porodicu A., u koju porodicu je oštećena i predata sa namjerom zasnivanja vanbračne zajednice i seksualnog iskorištavanja. Istaknuto je potvrđeno i od strane saslušanih svjedoka, posebno Š.H., tetke oštećene, kao i svjedokinje A.H. koja je svjedočila o prijetnjama optuženog P. upućenim njoj, kao i o višestrukim ozljedama na tijelu oštećene, koje je učinio “njen očuh“, kada bi je pronalazio i vraćao natrag“.*

Najčešće se u sudskoj praksi, kao oblik seksualnog iskorištavanja, javlja prostitucija (prinudna ili dobrovoljna). Tako se npr. u **presudi Suda BiH, broj: K-71/05** od 25.04.2006. godine u vezi sa seksualnom eksploatacijom žrtava, između ostalog, u obrazloženju presude navodi: *“Oba svjedoka su potvrdila da su one u svojim mobitelima, koje im je dao optuženi Ć., imale memorisane telefonske brojeve klijenata, koje su same morale zvati, a prema njihovim navodima, i klijenti su zvali njih. Dakle, optuženi Ć.N. je u potpunosti prepustio djevojkama da se same snalaze za posao. Međutim, strah i odnos potčinjenosti koje su one osjećale prema njemu tjerao ih je da rade redovno i “savjesno“ svoj posao, koliko im je nalagao iznos koji su trebale zaraditi. Naime, oba svjedoka su istakla da je njihov dnevni “promet“ trebao biti po 300-400 KM, što je kasnije smanjeno, a cijena pružene usluge po klijentu je iznosila po 100 KM. Optuženi se, kako to već proizilazi iz iskaza svjedoka, ne pojavljuje u aktivnoj ulozi pronalazača klijenata, jer je to prepustio oštećenim, ali je bio siguran da će djevojke odrađivati posao kako im je naloženo, jer je bio svjestan svoje superiornosti nad njima i svjestan činjenice da ga se plaše. ...Oba ova svjedoka su navela da su redovno optuženom Ć. morale davati zarađeni novac, bilo da su mu isti lično predavale, bilo da su donosile u kafić “D.“, ili su slale autobusom u S. kada je optuženi boravio u S.“*

Seksualno iskorištavanje u **slučaju N.** (presuda Suda BiH, broj: KŽK-1/07 od 15.02.2007. godine), jedna od oštećenih opisuje na sljedeći način:

“Svjedokinja je takođe navela da je dnevno imala od 1 do 5 mušterija, da je plaćanje vršeno Z. koje ona nije nikada vidjela, a njoj je novac davala nakon obavljenog posla u hodniku, te da se dešavalo da joj ne plati, govoreći da nema novca, a u stvari su oni novac davali Z.. Pri tome je napomenula da ne zna koliko je Z. naplaćivala za usluge koje je pružala, ali navodi da su joj neki korisnici rekli da su plaćali i po 40 do 50 KM, a jedan je rekao da je platio 100 KM, te je zahtijevao da “u sobi ostanem tri do četiri sata, pa nakon što sam počela da vičem“, morala je intervenirati Z. i nakon razgovora sa mušterijom, dovela je drugu djevojku koja se zvala M. Svjedokinja je takođe izjavila da je postojala knjiga evidencije koju je Z. vodila i u koju je evidentirala sve korisnike i davaoce seksualnih usluga. Dalje je istakla da su u vrijeme koliko je radila kod Z. (tri mjeseca), seksualne usluge pružale i druge djevojke...“

- U **presudi Višeg suda u Podgorici, K.br.6/13**, navedeno je da je optuženi vršio seksualnu eksploataciju žrtava: *„tako što je oštećene u označenom periodu dovodio u svoje stanove u H.N. u blizini h.P. i u B. u zgradi broj ..., gdje ih je stavljao na raspolaganje većem broju muških osoba, koje je prethodno kontaktirao putem telefona i sa njima ugovarao mjesto, vrijeme, cijenu i osobine oštećenih u smislu zadovoljenja njihovih seksualnih potreba, a nakon toga, neposredno i putem telefona davao uputstva oštećenima V.D., R. A., A.M., S.S., A.D. i maloljetnim S.M. i P.D., koja uputstva su se odnosila na vrijeme provedeno sa muškim osobama, nadoknadu i način na koji je potrebno zadovoljiti seksualne potrebe pojedinih muških osoba, a po kojim uputstvima su oštećene i postupale, dok je za vrijeme pružanja seksualnih usluga okrivljeni iz lokala koji se nalazio preko puta stanova sa kojima je raspolagao, nadzirao i provjeravao da li oštećene postupaju po njegovim uputstvima, kao i vrijeme njihovog boravka sa muškim osobama, kako bi imao potpunu kontrolu u pogledu ponašanja oštećenih i pružanja seksualnih usluga, za koje usluge je sa njihovim korisnicima prethodno ugovarao u različitim novčanim iznosima uglavnom od 50€ do 100€ i zadržavao dio novca za sebe, a oštećenima davao određeni iznos novca, a kada je oštećenima već ugovoreni iznos novca neposredno predat, iste su znajući da je okrivljeni ugovorio cijenu usluga dio novca mu predavale...“*

U **presudi Suda BiH, broj: S1 3 K 005873 11 KŽK** od 27.10.2011. godine (slučaj C.D.) detaljno se opisuje način seksualne eksploatacije žrtava. U obrazloženju se, pored ostalog, navodi: *“posebno iz iskaza oštećene S.I. proizilazi na koji način i kako je optuženi C. navodio oštećenu*

S.I. i M.I. na bavljenje prostitucijom, predajući ih drugima radi njihovog seksualnog izrabljivanja i iskorištavanja. Tako iz sadržaja iskaza proizilazi da je optuženi C. jedne prilike zvao da sa oštećenom M.I. bude sa nekim ljudima iz Hrvatske, da su to D. prijatelji, bilo ih je trojica, dolazili su sa neke sahrane i bilo je potrebno da se malo oraspolože, te su oštećene M.I. i S.I. te prilike i pružile seksualne usluge tim ljudima, za što su i dobile novac. Daljnim svjedočenjem oštećena S.I. opisuje situaciju koja nepobitno ukazuje na radnje optuženog C. kojim ostvaruje krivično djelo za koje se tereti. Naime, optuženi poziva oštećenu S.I. i govori joj da ima neki čovjek koji je iz inostranstva, koji je naš državljanin i da bi on došao po nju i odvezao do mjesta gdje se isti nalazi. Optuženi C. je nakon što je pristala oštećena da bude sa tim čovjekom došao po nju i odvezao je do kuće negdje u D., gdje je oštećena imala seksualni odnos sa starijim čovjekom koji joj je platio 50 KM. Sa optuženim C. te prilike bila je prisutna i oštećena B.D., koja je zajedno sa njim čekala u drugoj sobi, te su nakon završenog odnosa oštećenu S.I. vratili kući. Navedena situacija zorno predočava na koji način je optuženi preduzimao radnje navođenja na prostituciju, preduzimajući u konkretnom slučaju radnju dogovoravanja pružanja seksualne usluge sa čovjekom iz inostranstva i radnju prevoza mlđb. osobe do mjesta gdje je bila seksualno iskorištavana. **Očigledno je da se u svemu navedenom optuženi ne može tretirati i posmatrati isključivo kao korisnik seksualnih usluga, kako je to pogrešno zaključeno od strane prvostepenog suda, te kako je neutemeljeno isticano tokom cijelog postupka od strane odbrane optuženog.** U prilog navedenom zaključku ukazuje i situacija u kojoj optuženi oštećenu S.I. povezuje sa čovjekom starosti oko 30-35 godina na način da su se obojica nalazila u kafiću "D." koji je u neposrednoj blizini srednje škole koju je pohađala oštećena, i da je optuženi C. tom čovjeku pokazao mlđb. osobu S.I. i ugovorio seksualni odnos, nakon čega je pozvao oštećenu S.I. i rekao joj da taj čovjek sa kojim je sjedio želi da bude s njom. Nakon poziva isti je došao po nju, otišli su na osamu blizu D. bila je sa njim i te prilike joj je čovjek rekao da ga je D. poslao i da mu je rekao da ona bude sa muškarcima za novac. "

Jedno od **spornih pitanja** koje se javlja u sudskoj praksi u vezi sa primjenom krivičnog djela trgovine ljudima koje se vrši u svrhu seksualne eksploatacije jeste **pitanje njegovog razgraničenja sa drugim krivičnim djelima, u kojima takođe dolazi do seksualnog iskorištavanja žrtve**, pogotovo u odnosu na krivično djelo navođenje na prostituciju. Rješavajući takve situacije, sudska praksa je zauzela određene stavove.

U presudi apelacionog vijeća Suda BiH broj: X-KŽ-06/181 od 21.4.2009. godine, raspravlja se međusobni odnos između ovog krivičnog djela, krivičnog djela međunarodno vrbovanje radi prostitucije i krivičnog djela navođenje na prostituciju. S tim u vezi u obrazloženju presude se navodi: "Na osnovu izvedenih dokaza sud je našao da su u radnjama optuženih K. T. i P. M., pored krivičnih djela trgovine ljudima iz čl. 186., odnosno krivičnog djela organizovani kriminal iz čl. 250. KZ BiH, sadržana i sva zakonska obilježja krivičnih djela međunarodno vrbovanje radi prostitucije iz čl. 187. KZ BiH i navođenje na prostituciju iz člana 210. st. 1. KZ Federacije BiH, iz čega bi proizilazilo da se radi o postojanju više krivičnih djela, tj. o takvom kriminalnom sadržaju koji u krivičnopravnom smislu predstavlja sticaj krivičnih djela. Međutim, kako se radi o krivičnim djelima koja se odnose na zaštitu jednog te istog pravnog dobra, ona se nalaze u takvom međusobnom odnosu da se djela iz čl. 187. KZ BiH i čl. 210. st. 1. KZ FBiH u krivičnopravnom smislu pojavljuju kao uslovna krivična djela, tj. djela čija krivičnopravna egzistencija zavisi od toga da li je primarno djelo učinjeno ili nije. Naime, djela iz čl. 187. KZ BiH i čl. 210. st. 1. KZ FBiH u odnosu na djelo iz čl. 186. odnosno čl. 250. KZ BiH se pojavljuju samo kao prethodna, niža faza ili stadijum tih kao primarnih krivičnih djela i ona se primjenju samo ako glavno odnosno primarno krivično djelo, nije učinjeno.

Dakle, ova dva djela kojima su inkriminisane samo niže, prethodne faze u ostvarenju navedenih krivičnih djela, po svom karakteru predstavljaju supsidijarna ili rezervna krivična djela i njihova krivičnopravna egzistencija je uslovna, što znači da se ona primjenjuju samo pod uslovom da

kriminalna djelatnost nije prešla u višu fazu izvršenja krivičnog djela, tj. da u predmetnom slučaju nije učinjeno krivično djelo trgovine ljudima radi seksualnog iskorištavanja, što je zapravo i krajnji cilj vršenja ovih djela. Iz takvog odnosa ovih djela proizilazi da su ova djela uključena u kauzalni tok ostvarenja glavnog krivičnog djela kao njegova prethodna faza i stoga su i u krivičnom pravnom smislu obuhvaćena njegovim kriminalnim sadržajem i izvršenjem toga djela one gube svoju krivičnopravnu autonomnost, jer se njihov krivičnopravni smisao time iscrpljuje, što znači da se ona po osnovu supsidijariteta nalaze u prividnom sticaju sa tim kao primarnim krivičnim djelom.

Prema tome, vrednujući predmetni kriminalni događaj, sud je zaključio da se radi o takvoj kriminalnoj situaciji koja u krivičnom pravnom i logičkom smislu predstavlja jedinstven događaj čija se nevrjednost i kriminalna količina može adekvatno vrednovati samo kroz jedno, glavno ili primarno krivično djelo, u predmetnom slučaju krivično djelo trgovine ljudima iz čl. 186., učinjenog u vidu djela iz čl. 250. KZ BiH (organizovani kriminal), pa je stoga na konkretni slučaj valjalo primijeniti samo odredbu iz člana 250. st. 3. KZ BiH, odnosno optužene K. T. i P. M. učiniti odgovornim samo za krivično djelo trgovine ljudima iz čl. 186. učinjenog kao organizovani kriminal iz čl. 250. st. 3. KZ BiH“.

Prema **mišljenju Apelacionog suda u Novom Sadu**, koje je došlo do izražaja u rješenju **posl. br. KŽ. I 2386/12** od 29.01.2014. godine, kojim je ukinuta **presuda Višeg suda u Novom Sadu posl. br. K. 207/11** od 09.04.2012. godine suštinska razlika između ova dva krivična djela jeste u postojanju eksploatacije. Objasnjavajući taj stav, sud navodi: “...prema odredbi člana 184. stav 1. Krivičnog zakonika krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije vrši onaj ko navodi ili podstiče drugog na prostituciju ili učestvuje u predaji nekog lica drugome radi vršenja prostitucije ili ko putem sredstava javnog informisanja i drugih sličnih sredstava propagira ili reklamira prostituciju. Međutim, ukoliko bi navođenje ili podsticanje na prostituciju bilo vršeno na jedan od načina predviđenih u članu 388. Krivičnog zakonika, radilo bi se o krivičnom delu trgovina ljudima, a ne o posredovanju u vršenju prostitucije. O krivičnom delu posredovanje u vršenju prostitucije moglo bi se govoriti, na primer, u situaciji koja podrazumeva dovođenje u vezu klijenta i osobe koja se prostituše bez nadoknade ili uz nadoknadu čiju vrstu i vrednost slobodnom voljom dominantno definiše osoba koja se prostituše i koja u slučaju prethodnog dogovora, zadržava mogućnost da bira i odbija klijente, da definiše način, vrste i uslove angažovanja, da donosi odluku o prestanku prostituisanja i slično. Pri tome, upravo u postojanju eksploatacije je i suštinska razlika između krivičnih dela iz člana 184. i iz člana 388. Krivičnog zakonika.

Eksploatacija podrazumeva iskorištavanje ljudi pod okolnostima i u uslovima koji su suprotni principu poštovanja ljudskog dostojanstva, telesnog ili psihičkog integriteta, zdravlja i koji su u velikoj nesrazmeri sa okolnostima i uslovima pod kojima druga lica obavljaju iste ili slične poslove, odnosno delatnosti“.

Prema **mišljenju Višeg suda u Novom Sadu**, koje je izneseno u **presudi posl. br. K.193/11** od 18.11.2011. godine koja je potvrđena **presudom Apelacionog suda u Novom Sadu posl.br. KŽ. I 247/12** od 14.03.2012. godine za postojanje krivičnog dela trgovine ljudima neophodno je da se iz izvedenih dokaza može zaključiti da postoje dva bitna elementa koja nedvosmisleno ukazuju na trgovinu ljudima, a to su: kontrola i eksploatacija žrtvi. U obrazloženju se navodi: “Presudom prvostepenog suda okrivljeni A. A. je oglasen krivim za krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije a ne za krivično delo trgovine ljudima jer iz iskaza svedoka oštećenih proizilazi da **okrivljeni nije ograničavao njihovu slobodu kretanja**, jer su mesta izvršenja krivičnog dela hoteli visoke kategorije, u koje su oštećene slobodno ulazile i izlazile, a imale su i potpunu slobodu kretanja a nekima je, kao što je navela jedna od oštećenih jasno rekao da ne treba da trpi nasilje ili nešto slično, a ako neko neće da plati ili je fizički maltretira da ga pozove, iz čega je sud zaključio da je okrivljeni pružao zaštitu oštećenim devojkama, što je upravo karakteristično za bavljenje prostitucijom. Prema stavu suda, **okrivljeni je organizovao prostituciju oštećenima i to**

na najkomfortniji način pružajući im pri tome potrebnu zaštitu, imajući u vidu da je okrivljeni i sam radio u hotelu kao obezbeđenje pa je stoga upravo tamo i mogao da im pruži potrebnu zaštitu koja je sastavni deo bavljenja prostitucijom. Radnjama okrivljenog nedostaje i element eksploatacije imajući u vidu činjenicu da su okrivljeni i oštećene zaradu od prostitucije delili na jednake delove tako što bi oštećene same naplatile od klijenta iznos od 120 eura, od čega su 50 eura odmah zadržavale za sebe, a 70 eura su davale okrivljenom, koji je za sebe zadržavao takođe 50 eura dok je 20 eura predavao N.N. licu iz hotela koji ga je obavestavao o potencijalnim klijentima, koja činjenica proizilazi iz iskaza svih oštećenih devojaka“.

U presudi Apelacionog suda u Novom Sadu posl. br. Kž I 4358/11 od 04.04.2012. godine kojom je potvrđena presuda Višeg suda u Novom Sadu posl. br. K.165/11 od 14.10.2011. godine se navodi: *“Presudom prvostepenog suda okrivljeni je oglašen krivim da je izvršio krivično delo trgovina ljudima iz čl. 388. st. 2. KZ-a korišćenjem teških materijalnih prilika, činjenicom da nema smeštaj i sredstva za život, zadržavanjem ličnih dokumenata, bavio vrbovanjem, prevozom i držanjem malodobne oštećene, a sve u cilju vršenja prostitucije. Apelacioni sud je potvrdio stav prvostepenog suda da se u radnjama optuženog stiču sva bitna obeležja krivičnog dela trgovine ljudima iz čl. 388. st. 2. KZ-a i zaključio da su neosnovani navodi žalbe branioca optuženog da se radi o krivičnom delu posredovanje u vršenju prostitucije iz čl. 184. KZ-a, navodeći da kada je na strani pasivnog subjekta maloletno lice, uvek će postojati krivično delo trgovina ljudima iz čl. 388. st. 2. Krivičnog zakonika, čak i ukoliko se navođenje ili podsticanje radi vršenja prostitucije ne vrši na jedan od načina predviđenih u čl. 388. Krivičnog zakonika“.*

Kada je u pitanju odnos krivičnog djela trgovine ljudima i krivičnog djela **obljuba zloupotrebom položaja**, Sud BiH je u slučaju J.J., u kojem je optuženi seksualno iskorištavao svoju učenicu, u prvostepenoj presudi broj: K-76/08 od 11.09.2009. godine, zauzeo stav da je *“krivično djelo obljube zloupotrebom položaja u konkretnom slučaju konzumirano radnjama krivičnog djela trgovine ljudima (koje je istovremeno i teže krivično djelo), zbog čega u ovom slučaju ne postoji sticaj krivičnih djela nego klasičan odnos konsumpcije“.*

Izvršiooci krivičnog djela trgovine ljudima često iste žrtve koriste za različite oblike eksploatacije. Tako npr. u izreci **presude Višeg suda u Kraljevu 4K. 63/11** od 17.08.2011. godine, pored ostalog navodi da su opruženi: *“prije podne vodili S.S. na deponiju da sakuplja sekundarne sirovine koje je potom osuđeni A.B. prodavao, oštećenju nisu isplaćivali naknadu za ovaj rad, već su novac od njenog rada zadržavali za sebe, popodne i uveče su vozili S.S. vozilom “Mercedes“ u selo A. na mjesto u blizini parkinga preduzeća “Autotransport“ i zahtijevali od nje da se bavi prostitucijom, pri čemu je za pružene usluge naplaćivala 1.000,00 i 2.000,00 dinara, a sav novac koji je zaradila na ovakav način su iste večeri uzimali od nje i prisvajali, iznos novca zarađenog prostitucijom kontrolisali su tako što je S.S. morala da drži otvorenu vezu mobilnog telefona za vrijeme dok je sa mušterijom dogovarala cijenu seksualnog odnosa, pa su na ovakav način u navedenom periodu sav novac pribavljen eksploatacijom rada oštećene S.S. na deponiji i vršenjem prostitucije zadržali i pribavili sebi protivpravnu imovinsku korist“.* Dakle, žrtva je korištena i u cilju seksualne i radne eksploatacije.

2. Prisilni rad ili usluge

Prisilni rad i usluge, odnosno radna eksploatacija se najčešće vrši kroz prinudavanje na prosjačenje, rad bez naknade ili uz izuzetno niske naknade, u neodgovarajućim radnim uslovima, itd. Prema odredbi člana 2. Konvencije Međunarodne organizacije rada br. 29. o prinudnom ili prisilnom radu, iz 1930. godine, prinudni rad se određuje kao svaki rad ili služba koja se zahtijeva od lica pod prijetnjom kazne i za koji se dato lice nije dobrovoljno ponudilo¹¹. Direktiva EU

¹¹ Opširnije o radnoj eksploataciji vidite u publikaciji L. Kablar - Sarajlić „Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije, Referentni materijal sa osvrtom na BiH“, u izdanju Misije OSCE-a u BiH, 2011. godine.

2011/36, od 5. aprila 2011. godine, pod prisilnim radom podrazumijeva i prisilno prosjačenje. Procjena postojanja pristanka na prosjačenje vrši se od slučaja do slučaja, s tim što je u slučaju u kojem se kao žrtva javlja dijete koje prosjači, pristanak djeteta na prosjačenje irelevantan.

Objašnjenje radne eksploatacije, kao svrhe trgovine ljudima, nalazimo u presudi **Apelacionog vijeće Suda BiH, broj KŽK-03/10** od 22.11.2010. godine. U obrazloženju presude se navodi da su optuženi C. M. i K. E.: *“počinili krivično djelo trgovine ljudima na način da su zajedno odlazili, nerijetko i sa svojom kćerkom M., u sredine najdrastičnije sirotinje, gdje su pronalazili maloljetne i mlađe punoljetne, isključivo, ženske osobe, kako bi ih vrbovali da rade u kafani “T.k.”, s ciljem sticanja finansijske dobiti kroz privlačenje posjetilaca, te namjerom da im ne plaćaju ili da im daju minimalni iznos novca za rad koji obavljaju, a što su mogli ostvariti samo ako one dolaze iz izuzetno nesređenih porodičnih prilika, teških materijalnih i socijalnih stanja. Na taj način optuženi su profitirali i zarađivali na njihovom izrabljivanju i bespomoćnom stanju. Budući da su žrtve vrbovanja bila djeca i mlađe osobe, jasno je da svojim psihičkim i fizičkim stepenom razvoja nisu bile u mogućnosti da shvate u kakvom položaju izrabljivanja i prisilnog rada se nalaze. Optuženi su porodicama, odnosno roditeljima žrtava koji su imali kontrolu nad svojom djecom, kako bi postigli njihovu privolu, davali minimalne iznose od 100 ili 50 KM, vidjevši njihove bespomoćne prilike, obmanjujući ih da će nakon što preuzmu djevojčice i odvezu ih u navedeni objekat, one raditi kućne poslove ili uobičajene ugostiteljske poslove konobarica i da će plaćati za njihov rad. Međutim, djevojčice su u kafani “T.k.” radile bez određenog radnog vremena, u smjenama, a noćna smjena je trajala od 20,00 sati noću do 04,00 sata ujutru ili duže, tačnije sve dok ima gostiju. Gosti su bili najčešće pijani, agresivni i prosti, djevojčice su bile izložene raznim vidovima patoloških ponašanja, alkoholizma, prostitucije, delikvencije, kriminala, pa je razumljivo da je dijete u starosnoj dobi od 14, 15, i 16 godina (koliko godina u inkriminirajuće vrijeme su imale oštećene), podložno da usvaja takve vidove ponašanja, odnosno da izloženost neprilagođenim uslovima koji ne odgovaraju životnoj dobi žrtava, utiče na njihov psiho-fizički razvoj i dalji razvitak djece.*

Za rad u kafani žrtve nisu dobijale naknadu u vidu pravilnog i mjesečnog plaćanja, kako se to neosnovano tvrdi od strane odbrana optuženih, već naprotiv, navodna naknada koju su žrtve dobijale za svoj rad predstavljala je metod izrabljivanja kroz stalno terećenje žrtava za navodni manjak koji se ogledao u neplaćenim računima od strane gostiju za popijeno piće i manjak u knjizi šanka. Pored činjenice da su žrtve radile za navodni manjak, iz iskaza svjedokinje M.A. proizilazi da su morale predavati i dobijeni bakšiš od gostiju. Naime, u toku svjedočenja M.A. je kao i sve ostale svjedokinje izjavila da su morale nadoknađivati nastali manjak i da iz tih razloga nikada nisu dobijale plaću koja je dogovorena sa optuženima, nego uvijek neki minimalni iznos, te da su znale dobiti i bakšiš, ali da isti nikada nisu mogle zadržati za sebe, nego predati optuženom C.M., koji je i taj bakšiš uzimao pod izgovorom da su u manjku i da one moraju isti da nadoknade svojim radom.

Nadalje, iz iskaza oštećenih svjedokinja proizilazi i da su se djevojčice plašile u određenim situacijama raditi u kafani, budući da su gosti najčešće bili pijani i agresivni. Pa je tako M.A. izjavila da je bilo strah u kafani kada su pijanci bacali flaše, psovali, dok je I.Ž. izjavila da je bio nepodnošljiv boravak u kafani kod optuženog M., i da bi se vratila odmah kući, ali nije imala novaca, te da se u objektu točio uglavnom alkohol, nekada se čak otvoreno konzumirala i droga, a neki od gostiju su bili i naoružani, kao i sam optuženi M.“.

Ovaj oblik eksploatacije nalazimo i u presudi Višeg suda u Podgorici K.br.197/08 od 16.02.2011. godine kojom je utvrđeno da su optuženi prevarom oštećenu doveli u U. i radno je eksploatisali. U obrazloženju presude su navodi iskaz oštećene: *“Sjutradan kada su ustali DŽ. joj je rekao da ide na posao, rekao joj je da će raditi kao konobarica u jednoj kafani pa su svo četvoro pošli u tu kafanu koja se zove “K.” i tamo je ostavili da radi, a malo kasnije i M. je došla*

da radi sa njom, pa je tada shvatila da je M. i ranije radila u toj kafani kao čistačica dok je ona radila kao konobarica. Ništa joj nisu govorili oko plate a ona je pitala vlasnika kafane D. kolika je njena zarada pa je on rekao 10 eura dnevno. U toj kafani je radila oko mjesec dana, D. joj je davao novac svaki dan ali su joj isti oduzimali A., DŽ. i M. govoreći joj da joj uzimaju novac da bi otplatila stan gdje su stanovali a njoj inače i nije bilo poznato koliko mjesečno treba da dobije novca. Radila je ujutru od 8 do 13 sati i poslije podne od 18 do 24 sata. ...Za vrijeme njenog rada u "K." D. nije cijelo vrijeme tamo bio i nije joj poznato da li D. ima braće. Inače nju je D. ukupno isplatio 450 eura za njen rad u "K." i plus joj kupio garderobu a u taj iznos ne ulazi ono što joj je V. plaćao po 10 eura za svaki dan za vrijeme dok su zajedno radili, otprilike desetak dana, i sav taj novac joj je uzeo DŽ. a ona nije ni probala da sakrije taj novac ili da ga ostavi kod nekoga jer nije smjela od DŽ." Interesantno je napomenuti da je, prema mišljenju ovog suda, radna eksploatacija bila samo način kako bi se oštećena dovela u položaj sluge. To prizilazi iz izreke presude u kojoj se kaže da su okriljeni krivi što su „u periodu od neutvrđenog dana septembra mjeseca do novembra 2007.godine u P. i U., djelujući na organizovan način, silom i dovođenjem u zabludu, **prevezli i držali u cilju dovođenja u položaj sluge, maloljetnu G.A., na način što su, neutvrđenog dana septembra mjeseca 2007.godine iz U. došli u P. kako bi putem prevare doveli u U. oštećenu G.A. i radno je eksploatisali...**“.

Kao vid radne eksploatacije u praksi se često susreće prosjačenje, a žrtve ovog oblika trgovine ljudima su najčešće djeca, odnosno maloljetna lica, te za postojanje djela nije neophodna upotreba sile, prijetnje ili nekih drugih načina izvršenja ovog krivičnog djela. Navedeno dolazi do izražaja i u **presudi apelacionog odjeljenja Suda BiH**, broj: **S1 3 K 004249 12 KžK** od 30.01.2013. godine u kojoj se navodi: *“Iz izjave oštećene A.P. nesporno proizilazi da je ista u inkriminirano vrijeme bila maloljetna osoba, rođena 15.02.1993. godine, te da je u drugoj polovini 2008. godine zbog fizičkog i psihičkog maltretiranja od strane oca Š.P. i supruge oca, njene pomajke S.P., bila prinuđena da se preseli u kuću svoje majke S. B., koja je živjela sa optuženim P.B., a koji je neposredno nakon njenog dolaska prisiljavao da prosi i donosi mu isprošeni novac zajedno sa njegovom djecom, koristeći pri tome njeno teško porodično stanje i njenu nezrelost maloljetne osobe. Navedeno proizilazi i iz iskaza svjedoka E.H., posebno iz sadržaja iskaza koji je dao u svojstvu svjedoka Državnoj agenciji za istrage i zaštitu od 05.08.2010. godine, a koji je uloženi od strane Tužilaštva kao dokaz optužbe zbog nesuglasja sa iskazom koji je dao na glavnom pretresu, u kojem je naveo da je optuženi P. oštećenu A. za vrijeme dok je bila kod njega tjerao sa ostalom djecom da prosi po okolnim selima, te da su sav isprošeni novac, po dolasku kući morali predati njemu. Ovo nesumnjivo proizilazi i iz iskaza oštećene koja je navela da je optuženi P. zajedno sa njenom polubračom, pratio, ograničavao i spriječavao slobodu kretanja prilikom prosjačenja, te da je sav isprošeni novac predavan njemu i A. majci, koja sa optuženim živi u bračnoj zajednici“.*

3. Ropstvo ili njemu sličan odnos

Trgovina ljudima u kojoj se čovjek javlja kao roba koja se prodaje i kupuje, odnosno kao predmet različitih oblika eksploatacije, često se označava i kao savremeni oblik ropstva. Takav stav proizilazi i iz relevantnih dokumenta u kojima se kao oblik eksploatacije navodi ropstvo ili njemu sličan odnos. Konvencija Savjeta Evrope iz 2005. godine ne definiše ropstvo, ali definiciju ropstva nalazimo u drugim međunarodnim dokumentima kao što su npr. Ženevska konvencija o ropstvu iz 1926. godine ili Dodatna konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem, institucijama i praksama nalik na ropstvo iz 1956. godine. Prema članu 1. Ženevske konvencije o ropstvu, ropstvo je stanje ili položaj nekog pojedinca nad kojim se vrše atributi prava svojine, a Dodatna konvencija ističe da je rob pojedinac koji ima taj status ili položaj. Ustanove ili prakse slične ropstvu definisane su članom 1. Dodatne konvencije. U skladu sa tom odredbom, odnos sličan ropstvu postoji u sljedećim slučajevima:

a) Potčinjenost zbog duga, tj. stanje ili položaj koji proizilazi iz činjenice da se dužnik obavezao da za garanciju duga pruži lične usluge ili usluge nekog lica koje je pod njegovim autoritetom, ako pravična vrijednost njegovih usluga nije namijenjena likvidaciji duga ili ako trajanje tih usluga nije ograničeno niti njihova priroda određena;

b) Robovanje, tj. položaj onoga koji je obavezan prema zakonu, običaju i nekom sporazumu da živi i radi na zemlji koja pripada drugom licu i da tom drugom licu vrši, uz nagradu ili besplatno, određene usluge, a da ne može promeniti svoj položaj;

c) Svaka ustanova ili praksa na osnovu koje:

- i) je neka žena obećana ili udata za naknadu u novcu ili naturi koja se daje njenom roditelju ili njenom tutoru, njenoj porodici, ili kom drugom licu ili grupi lica, a da pri tome ona nema pravo da odbije;
- ii) muž ili članovi njegove porodica imaju pravo da ustupe ženu nekom trećem licu, uz nadoknadu ili bez;
- iii) žena, po smrti svoga muža može biti predata u nasljeđe drugom licu;

d) Svaka ustanova ili praksa prema kojoj roditelji, ili jedan od njih, ili tutor predaje dijete ili odraslu djecu mlađu od 18 godina nekom trećem licu uz nadoknadu ili bez, radi korištenja ličnosti ili rada pomenutog djeteta ili odrasle djece.

Prilikom tumačenja pojma ropstva može se koristiti i odredba člana 172. stav 2. tačka c. KZ BiH u kojoj je određeno značenje termina “odvođenje u ropstvo“ kao elementa krivičnog djela zločin protiv čovječnosti. Prema toj odredbi, u čijoj osnovi je odredba člana 7. stav 2. tačka c. element krivičnog djela uz Rimski statut, *odvođenje u ropstvo* jeste vršenje nad osobom bilo kojeg ili svih ovlaštenja inače vezanih za pravo svojine, uključujući vršenje takvog ovlaštenja pri trgovini ljudima, posebno ženama i djecom. Tumačeći ovaj element krivičnog djela zločina protiv čovječnosti, Međunarodni krivični sud u Hagu je, **u prvostepenoj presudi u predmetu Foča**, zaključio da obilježja porobljavanja uključuju elemente kontrole i vlasništva, ograničenje ili kontrolu autonomije pojedinca, slobode izbora ili slobode kretanja, i često, sticanje neke dobiti za učinioca (sticanje dobiti za učinioca nije nužan element ovog oblika zločina protiv čovječnosti). Ne postoji pristanak ili slobodna volje žrtve. Slobodna volja ili pristanak postaju nemogući ili irelevantni usljed, na primjer, prijetnje ili upotrebe sile, odnosno drugih vrsta prinude, usljed straha od nasilja, prevare ili lažnih obećanja, zbog zloupotrebe vlasti, zbog položaja ranjivosti žrtve, usljed zatočenja ili zarobljeništa, psihološkog pritiska ili socijalno-ekonomskih uslova. Dalji pokazatelji porobljavanja obuhvataju eksploataciju, primoravanje na obavljanje prisilnog ili obaveznog rada, odnosno usluga, često bez nadoknade i često, mada ne i nužno, uz fizičke patnje, polno opštenje, prostituciju i trgovinu ljudima. **“Nabavljanje“ ili “prodaja“ nekoga za novčanu ili neku drugu naknadu ne predstavljaju uslov za porobljavanje. Ali kada se učini nešto takvo, to predstavlja prvorazredan primjer ostvarivanja prava vlasništva nad nekim.**¹²

U **presudi žalbenog vijeća od 12.06.2002. godine, IT-96-23 i IT-96-23/1** se ističe da to da li neka konkretna situacija predstavlja oblik porobljavanja ovisi o tome da li postoje faktori ili elementi porobljavanja koje je navelo Pretresno vijeće. Ti elementi su: *„kontrola nad nečijim kretanjem, kontrola fizičke okoline, psihološka kontrola, mjere preduzete za sprečavanje ili odvrćanje od pokušaja bijega, primjena sile, prijetnja silom ili prinudom, trajanje, prisvajanje isključivog prava raspolaganja, okrutno postupanje i zlostavljanje, kontrola nad seksualnošću i prisilni rad“*.

Prema **stanovištu Vrhovnog suda Republike Hrvatske iznesenom u presudi Kž 741/04-5 od 07.10.2004. godine, prisilno prosjačenje predstavlja odnos sličan ropstvu**. U obrazloženju

¹² Navedeno prema Džon. R.V.D. Džouns, Stiven Pauls: Međunarodna krivična praksa, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2006, str. 204.

presude se kaže: “Konačno, sud prvog stupnja je iznio valjane i argumentirane razloge iz kojih je našao, da je optuženik obje oštećenice stavio i držao u ropstvu sličnom odnosu i tako ostvario terećena kaznena djela iz čl. 175. st. 1 KZ u stjecaju, a ne kaznena djela protupravnog oduzimanja slobode iz čl. 124. KZ budući da ih je silom i prijetnjom držao u odnosu potčinjenosti i prisiljavao da za njega prose, predstavljajući se kao gluhonijeme i hendikepirane osobe, a u tu su svrhu nosile natpise odgovarajućeg sadržaja na raznim jezicima te se oblačile u prikladnu odjeću,”¹³

Za ocjenu postojanja ropstva ili njemu sličnog odnosa interesantan je predmet *Andrade* koji je vođen pred brazilskim sudom. Činjenični opis situacije je sljedeći:

“U novembru 2004. godine, Mobilna inspekcija posjetila je *Fazenda Boa-Fe Caru* i našla 19 radnika, uključujući 16 godina starog dječaka, u uslovima nalik ropstvu. Najviše radnika je bilo nepismeno. Nisu imali pristup pitkoj vodi, nisu imali kanalizaciju, smještaj je bio neadekvatan, i nisu imali sigurnosnu opremu za rad. Hranu i alat za rad su kupovali u prodavnici nekretnina u fabrici tako što su novčani iznosi oduzimani od njihove plate. Nepoznati leševi su pronađeni zakopani, ali odgovornost za smrt tih lica je utvrđivana u odvojenom postupku.

Inspektori rada su potvrdili da su uslovi koje su vidjeli na terenu među najgorima koje su ikada vidjeli. Radnici su živjeli u skloništu od platna ili slame, bez zidova i poda, tako da nisu imali efikasnu zaštitu od kiše. Nisu imali pristup pijaćoj vodi, nego su pili vodu iz rijeke. Nisu imali kanalizacije i zbog toga su morali da koriste isto mjesto za zadovoljavanje njihovih fizioloških potreba i kao izvor vode za kuhanje. Njihovi radni papiri nisu bili potpisani, a u vrijeme inspekcije, neki od njih nisu primili platu za pet mjeseci. Radili su od zore do sumraka, bez prava na odmor nedeljom. Ako nisu radili njihovi sati su se oduzimali duplo od dnevne rate. Nisu mogli slati ni primati pisma niti su imali prvu pomoć. Radnicima je bilo zabranjeno da napuste farmu, a vlasnik je stalnim prijetnjama obeshravirao radnike da pokušaju bjekstvo. Bjekstvo je bilo izuzetno teško izvesti i zbog izuzetne izolovanosti farme koja je bila udaljena 200 kilometara od najbližeg grada. Ova udaljenost je bila nesumnjiva prepreka slobodi kretanja radnika koji su tako bili potpuno izloženi volji vlasnika. U kombinaciji sa faktorom straha ova udaljenost firme je onemogućavala u praksi svaku mogućnost bijega. Radnici su imali početni dug prema vlasniku firme kada su regrutovani, a taj dug je vještački održavan jer su morali da plate put do farme, a potom su morali sve kupiti (hranu, odjeću, čak i pribor za rad) u prodavnici na farmi, po cijenama koje su mnogo veće nego na tržištu”.

Sud je utvrdio da je Gilberto Andrade kriv za prevaru prilikom zapošljavanja kroz lažna obećanja o plaćenom radu, uspostavljanje ponižavajućih radnih i životnih uslova i ograničavanje slobode kretanja. Sud je utvrdio da je ove zločine počinio slobodno, svjesno i namjerno, stavljajući radnike u ponižavajući položaj u cilju ostvarivanja finansijske koristi eksploatacijom slobode ljudi.

Andrade je osuđen za robovski rad, skrivanje leševa i lažno regrutovanje na 14 godina zatvora. To je bila prva zatvorska kazna za prinudni rad.¹⁴ Sud je takođe naredio da plati novčanu kaznu po sistemu dani-novčana kazna. U nedostatku dokaza o imovini osuđenog, sud je uzeo u obzir činjenicu da je on vlasnik sedam farmi, dva apartmana i jedne kuće i odlučio da vrijednost jednog dana bude pet minimalnih plata. On je stoga osuđen da plati 7200 minimalnih plata.

Postojanje **uslova sličnih ropstvu** utvrđeno je u slučaju *Public Federal Ministry v. José Gomes dos Santos Neto*, Judgment N°2007.5101.811659-4 (*Criminal Court Rio de Janeiro*, 22

13 Navedeno prema D. Derenčinović: Nisu na prodaju – o pravima žrtava trgovanja ljudima nakon presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Rantsev protiv Kipra i Rusije*.

14 *Federal Public Ministry v. Gilberto Andrade*, Judgment N°2000.37.00.002913-2, Penal Court of Maranhão State, 23 April 2008, navedeno prema *Forced Labour and Human Trafficking, Casebook of Court Decisions, a Training Manual for Judges, Prosecutors and Legal Practitioners -Special Action Programme to Combat Forced Labour*, (International Labour Organisation, 2009), str. 71 – 73.

April 2008). Navedenom presudom Žoze Gomes dos Santos Neto je proglašen krivim za držanje **radnika u uslovima nalik ropstvu**. Naime, radnici su regrutovani lažnim obećanjem zarade od 600 reala mjesečno od prodaje ribarskih mreža. Oni su radili svakog radnog dana od 07:00 ujutro do 11:00 uveče, ukupno 112 radnih sati nedeljno. Jedan od radnika, Jarbel, je u početku optužen da duguje 4.000 reala na ime „naknade za zapošljavanje“ (uključujući transport i plasman plate za porodice). Kada je inspekcija rada došla u kontrolu, nakon 4 godine, njegov dug se nije smanjio, već se povećao na 4.190 reala. Drugi radnik je imao početni dug 2.000 reala koji se povećao na 3.000 reala. Radnici su morali kupovati hranu, odjeću, lijekove i sredstva za rad u prodavnici koja je bilo vlasništvo poslodavca i gdje su cijene bile 25% iznad tržišne cijene. Radnici su imali obavezu da vrate dug a poslodavac je prijetio njemu i njegovoj porodici. Inspektori rada su našli nekoliko radnika čiji dug se kretao od 2.000 do 8.000 reala i koji nisu mogli napustiti poslodavca prije nego što vrate dug.¹⁵

4. Odstranjivanje dijelova ljudskog tijela

Kao o oblik iskorištavanja žrtve trgovine ljudima u stavu 7. člana 186. KZ BiH navodi se i odstranjivanje dijelova ljudskog tijela, odnosno uklanjanje organa. U članu 21. Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini je postavljen princip da nije dopustivo da iz ljudskog tijela ili njegovih dijelova proističe novčana dobit. Ovaj princip je kasnije potvrđen u Protokolu vezanom za konvenciju povodom transplantacije organa i tkiva ljudskog porijekla u kojem se, u članu 22. eksplicitno zabranjuje trgovina organima i tkivima. Postupak i uslovi za transplantaciju organa i dijelova čovječijeg tijela utvrđeni su Zakonom o transplantaciji, dok je krivičnim zakonodavstvom u Bosni i Hercegovini inkriminisano presađivanje dijelova ljudskog tijela koje se vrši suprotno odredbama ovog zakona. Tako je npr. u KZ RS, u članu 217. predviđena inkriminacija nedozvoljeno presađivanje dijelova ljudskog tijela, koja ima nekoliko oblika. U skladu sa njom, nedozvoljeno presađivanje dijelova ljudskog tijela postoji ukoliko je uzimanje dijelova ljudskog tijela radi presađivanja ili presađivanje istih, po pravilima medicinske nauke i struke neopravdano, ili ako je uzimanje dijelova tijela izvršeno prije nego što je smrt utvrđena na propisani način, ili bez saglasnosti davaoca ili primaoca ili njihovih zakonskih zastupnika. Poseban oblik djela postoji u slučaju kada se neovlašteno za nagradu prodaje ili posreduje pri davanju dijelova tijela od živog ili umrlog lica radi presađivanja. Ukoliko je radnja izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima preduzeta da bi se izvršilo nedozvoljeno presađivanje dijelova tjela, na način kako je ono određeno u krivičnom zakonodavstvu, postojaće ovaj oblik eksploatacije žrtve trgovine ljudima. Pri tome se mora imati u vidu da pristanak žrtve na namjeravanu eksploataciju ne isključuje postojanje krivičnog djela trgovine ljudima, te će ovaj oblik iskorištavanja, kao element trgovine ljudima, postojati i u slučaju kada žrtva dobrovoljno prodaje neki svoj organ, npr. bubreg.

Takav slučaj trgovine ljudima nalazimo u presudi Osnovnog suda u Prištini P 309/10 P340/10 od 29.04.2013. godine (slučaj *Medikus*) kojom su optuženi oglašeni krivim za krivično djelo trgovine ljudima (član 139. Krivičnog zakona Kosova) jer su tokom 2008. godine vrbovali strane državljane, iskorištavajući njihovo loše imovinsko stanje, kako bi doputovali u Prištinu i na klinici *Medikus* se, za dogovoreni iznos novca (koji u nekim slučajevima nije isplaćen ili je isplaćen u manjem iznosu od dogovorenog) podvrgli transplantaciji bubrega u korist nepoznatog primaoca. Primaoci bubrega su prethodno učiniocima djela uplatili dogovoreni iznos novca. Svi donori su bili stranci, veoma lošeg imovnog stanja, koji su prodajom bubrega željeli riješiti finansijske probleme.¹⁶

¹⁵ Ibid, str. 70.

¹⁶ Presuda je dostupna na adresi: [http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/judgments/criminal-proceedings/BasiCourtPrishtina/\(2013.04.29\)%20JUD%20-%20L.D.%20et%20a.l.%20\(BC%20Pristina\)_ENG.pdf](http://www.eulex-kosovo.eu/docs/justice/judgments/criminal-proceedings/BasiCourtPrishtina/(2013.04.29)%20JUD%20-%20L.D.%20et%20a.l.%20(BC%20Pristina)_ENG.pdf) (zadnji put posjećeno 27. avgusta 2015. godine).

5. Drugi oblici iskorištavanja

Imajući u vidu činjenicu da je veoma teško taksativno nabrojati sve oblike iskorištavanja koji se mogu javiti kao svrha trgovine ljudima, zakonodavac je u stavu 7. čl. 186. KZ BiH, pored nabrojanih oblika eksploatacije dodao i generalnu klauzulu "ili kakvo drugo iskorištavanje" čime je omogućio primjenu krivičnog djela trgovine ljudima i na neke druge, mogli bismo reći, nespecifične slučajeve eksploatacije ljudi. S tim u vezi treba pomenuti Direktivu EU 2011/36 iz 2011. godine, koja uspostavlja nešto šire tumačenje eksploatacije kao svrhe trgovine ljudima, tako da se eksploatacijom u smislu člana 11. smatra i eksploatacija kriminalne aktivnosti. Ovaj vid eksploatacije se najčešće manifestuje kao vršenje krivičnih djela krađe, džeparenja, krađe u prodavnicama, neovlaštene proizvodnje i prodaje droge, itd. odnosno vršenje krivičnih djela kojima se stiče određena imovinska korist za učinioca krivičnog djela trgovine ljudima. Pri ovom obliku eksploatacije bitno je imati u vidu da su učinioci tih krivičnih djela žrtve trgovine ljudima, što znači da se protiv njih ne vodi krivični postupak za ta djela.

S tim u vezi treba pomenuti **presudu Okružnog suda u Jagodini, K.br.190/07** kojom je K.M. proglašen krivim za krivično djelo trgovine ljudima, jer je *"tokom 2007. godine u Jagodini, radi sticanja materijalne koristi za sebe, zloupotrebom teških materijalnih prilika maloletnog... u kojima maloletnik živi, znajući da se radi o licu rođenom 1996. godine, pozajmljivao novac i istovremeno zahtevao od maloletnog ... da mu vraća višestruko veće iznose od pozajmljenog, što je maloletnik prihvatao i tako dobijeni novac koristio za klađenje u kladionicama, pa kada maloletni ... nije imao da vrati pozajmljeni novac, optuženi K.M. ga je podstrekao na bavljenje kockom i na vršenje krađa, kako bi mu novac dobijen na takav način vratio na ime duga u višestrukim iznosima"*. U obrazloženju presude se navodi: *"Da su se u ponašanju optuženog na način kako je to navedeno u izreci presude stekli svi objektivni i subjektivni elementi krivičnog dela trgovine ljudima iz čl. 388. st. 3 u vezi st. 1 KZ, utvrđuje se prevashodno iz iskaza maloletnog oštećenog ... datog pred istražnim sudijom Okružnog suda u Jagodini kada je detaljno i uverljivo opisao na koji način i pod kojim okolnostima je izvršio krivično delo koje mu se stavlja na teret, navodeći da puno vremena provodi u kladionicama, gde je često viđao i optuženog K.M., što je potvrđeno i iskazom svedoka D.M. iz Beograda, rukovodioca kladionice, koji poznaje optuženog kao čestu mušteriju, kao i da vrlo često dolazi i oštećeni, da je video ad međusobno komuniciraju, a što ni sam optuženi nije osporio, navodeći da mu je optuženi više puta pozajmljivao novac za kockanje ali da je zahtevao od njega da mu vraća višestruko veće iznose novca od pozajmljenog, pa kada nije bio u mogućnosti da mu vrati tako uvećane iznose novčane pozajmice da ga je optuženi terao da vrši krivična dela krađe kako bi mu novac vratio, da je tokom leta 2007. godine, po nalogu optuženog K. M. u ulici Sindelićevoj u Jagodini iz dečijih kolica ukrao novčanik i mobilni telefon, da je te stvari predao optuženom koji ga je čekao na bliskoj udaljenosti, da mu je tom prilikom oduzeo i novčanik i telefon, pri čemu mu nije dao ništa od novca, a da je to krivično delo izvršio po nalogu optuženog jer nije imao da mu vrati novac, u iznosu od 1.000,00 dinara, koji mu je pozajmio prethodnog dana u kladionici, a da je iz Jagodine, vlasnika STR ... čija se radnja nalazi preko puta prodavnice ispred koje se dogodila krađa novčanika i mobilnog telefona koji je posvedočio da je video maloletnog oštećenog sa jednim licem romske nacionalnosti, starosti između 30-40 godina, da ide Sindelićevom ulicom, u kojoj se nalaze navedene radnje, da je maloletni ... prišao kolicima koja su stajala ispred prodavnice "N." dok je to starije lice krenulo napred, stajalo u blizini "Ž.m." da je maloletni ... Nakon što je oduzeo stvari iz dečijih kolica počeo da trči prema mestu gde ga je, kako je svedok naveo, bukvalno čekalo to starije lice, da je video momenat kada je maloletni ... novčanik predao tom starijem licu koje ga je čekalo, čijem iskazu je poklonio puno poverenje jer se radi o licu potpuno nepristrasnom u odnosu na optuženog i maloletnog oštećenog...". U vezi sa odnosom između optuženog i oštećenog sud navodi: „Takođe se iz iskaza maloletnog oštećenog i svedoka utvrđuje da se maloletni oštećeni plašio optuženog zbog pretnji da će da ga tuče, da će da ga odvede u brdo i siluje, da ga je jednom prilikom ošamario i na silu uzeo*

novac, pa sud smatra da je maloletni oštećeni s obzirom na ovakvo ponašanje optuženog prema njemu u odnosu na optuženog bio u odnosu podređenosti jer je bio uveren s obzirom na svoje godine života, emocionalnu nezrelost, niski stepen inteligencije, da mu je poznato da optuženi vrši krivična dela, da će po njega nastupiti štetna posledica, po njegovo zdravlje i telo u slučaju nepostupanja po njegovim nalogima i uputstvima, odnosno ukoliko ne prihvati njegove inicijative i predloge, da radi sticanja materijalne koristi za optuženog vrši krivična dela krađe ili se bavi kockom radi dobijanja novca, i davanja novca dobijenog na takav način optuženom“.

Interesantan stav suda u pogledu postojanja ovog elementa krivičnog djela, tj. eksploatacije kao svrhe radnje izvršenja nalazimo u **presudi Višeg suda u Bijelom Polju, Ks.br.12/12** od 03.12.2012. godine u kojoj je sud, u slučaju u kojem je vršeno prevoženje oštećenih stranih državljana (četiri lica iz Bangladeša), koji su prevarom dovedeni na Kosovo u uvjerenju da im je boravak dozvoljen, da mogu razviti tržište tekstilom i ostvariti dobru zaradu te da mogu slobodno da se kreću i koji su u tom cilju donijeli novac u iznosu od oko 5000 eura i 2000 dolara i da su taj novac, kao i novac koji su zaradili, ostavili kod lica koja su ih prihvatila i držala na području Kosova do njihovog odlaska u Crnu Goru, pa su ih onda izvršiocima vozali po Crnoj Gori, od mjesta do mjesta, sa namjerom da ih prebace u Bosnu i Hercegovinu, pri čemu su oštećeni bili u uvjerenju da putuju u Berane gdje bi trebali započeti svoju djelatnost, kada ih je policija i otkrila i uhapsila (protiv oštećenih je vođen prekršajni postupak) i kada su otkriveni učinioci djela. U objašnjenju ovog elementa krivičnog djela sud je naveo: *“U konkretnom slučaju, obzirom na izloženo sud je imao u vidu, prethodno rečeno da za postojanje djela nije neophodno da je cilj i ostvaren, jer je sasvim izvjesno da je umišljajem optuženih bila obuhvaćena ne samo radnja i način vršenja, već i cilj koji se želi postići, a koji predstavlja stanje da oštećeni pod stvorenim okolnostima mogu biti isključivo dovedeni u položaj podređenosti i eksploatacije u zemlji odredišta. Životno posmatrano ovakvo tumačenje zakonske norme je opravdano, jer bi čekanjem da se ostvari cilj radi materijalnih dokaza, nastupila neotklonjiva posledica po interese oštećenih“.* Dakle, sud nije objasnio niti naznačio u čemu se sastoji eksploatacija oštećenih, mada ona postoji u činjenici da je od oštećenih prevarom oduzet novac koji su donijeli i koji su zaradili, što navodi na zaključak da je u pitanju jedna vrsta ekonomskog iskorištavanja koje bi se moglo podvesti pod eksploataciju rada oštećenih.¹⁷ U kontekstu zakonskog opisa krivičnog djela trgovina ljudima u krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, navedeno iskorištavanje bi se moglo podvesti pod “druge oblike iskorištavanja“.

6. Pristanak žrtve trgovine ljudima na planiranu eksploataciju

Pristanak žrtve trgovine ljudima na planiranu eksploataciju je bez uticaja na postojanje krivičnog djela. To je izričito naglašeno, ne samo u stavu 9. člana 186. KZ BiH, već i u svim relevantnim međunarodnim aktima. S tim u vezi u sudskoj praksi nema dilema, što Sud BiH detaljno obrazlaže u presudi broj: KŽK-1/07 od 15. 02. 2007. godine:

*“...Nadalje, nije od značaja ni tvrdnja odbrane optuženih da su **navedene ženske osobe svojevolutno pristajale na pružanje seksualnih usluga**, te da su i same ostvarivale imovinsku korist od toga, jer ni jedna ni druga okolnost, kako je već navedeno, nisu od značaja za postojanje ovog krivičnog djela, ukoliko su ispunjene sve pretpostavke za njegovo postojanje. Naime, iz prirode ovog krivičnog djela proizilazi da je njegov smisao da se pasivnom subjektu pruži krivičnopravna*

¹⁷ S tim u vezi treba reći da osnovni oblik krivičnog djela trgovine ljudima iz čl. 444. KZ Crne Gore glasi: Ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, ropstva ili ropstvu sličan odnos, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, sklapanja nedozvoljenog braka, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

zaštita, čak i pod uslovom da je on svojevolumno pristao na činjenje djela, dok se druga strana kažnjava (jedna varijanta tzv. unilateralnih krivičnih djela kao nužnog saučesništva, što je upravo smisao i odredbe iz stava 4. člana 186. KZ BiH), pa stoga ne stoji odbrana prvooptužene da je ona na izvjestan način bila navedena od samih korisnika usluga i djevojaka na preduzimanje inkriminiranih radnji. Čak i pod uslovom da je u početku optužena samo izdavala sobe za pružanje seksualnih usluga, kako je sama optužena navela u svojoj odbrani, ako je tokom vremena to činila prijetnjama ili drugim oblicima prinude ili zloupotrebom stanja ugroženosti nekih od njih (ili nekih novih) da bi ih vrbovala u svrhu njihovog seksualnog izrabljivanja, time je ostvareno zakonsko biće predmetnog krivičnog djela, tj. trgovina ljudima radi seksualnog izrabljivanja...“.

Isti sud u presudi broj: KŽK-03/10 od 22.11.2010. godine, odgovarajući na navode branioca drugooptužene K. E. prema kojima “provedeni dokazi ne podržavaju činjenično stanje optužnice, odnosno da se istima ne dokazuje konstitutivni element krivičnog djela trgovine ljudima, ekonomsko izrabljivanje. Naime, odbrana drugooptužene tvrdi da nijedna svjedokinja nije izjavila da je bilo ekonomskog izrabljivanja od strane optuženih. U tom smislu, ne postoje oblici ekonomskog zlostavljanja, niti obmane, budući da su roditelji bili upoznati sa činjenicom gdje im djeca rade i u kakvim uvjetima, kao i da su optuženi davali naknadu za taj rad ili roditeljima ili njima...“. ističe da je „stavom 4. člana 186. KZ BiH propisano je i ono što je od odlučujućeg značaja za predmetni slučaj, a to je da je bez uticaja na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima okolnost da li je lice pristalo na izrabljivanje iz stava 1. navedenog člana. Dakle, pristanak žrtve trgovine ljudima na planiranu eksploataciju nema značaja ni u jednom slučaju, a posebno ukoliko je žrtva krivičnog djela dijete ili maloljetna osoba, što je u konkretnom predmetu slučaj“.

2. MALOLJETNA LICA KAO ŽRTVE KRIVIČNOG DJELA

Trgovina ljudima, kao oblik kršenja osnovnih ljudskih prava i sloboda i povreda dostojanstva ljudske ličnosti, ima izuzetno negativne posljedice na mlade ljude koji se nađu u ulozi žrtve bilo kojeg oblika trgovine ljudima. Stoga se vršenje ovog krivičnog djela prema maloljetnim licima, odnosno licima do navršene 18 godine života, smatra težim oblikom djela, a za njegovo postojanje dovoljno je samo dokazati da je preduzeta jedna od alternativno predviđenih radnji izvršenja u svrhu iskorištavanja prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, služenjem, odstranjivanjem dijelova ljudskog tijela ili u svrhu kakvog drugog iskorištavanja. Dakle, nije potrebno da radnje izvršenja budu preduzete uz primjenu jednog od alternativno predviđenih načina izvršenja koji predstavljaju bitno obilježje krivičnog djela kada se ono vrši prema punoljetnim licima.

Tako npr. **Sud BiH u obrazloženju presude broj: S1 3 K 005873 11 KŽK** od 27.10.2011. godine navodi: *“Optuženi C. je preduzimao radnje vrbovanja na način da je povezivao oštećene sa drugim muškarcima, odnosno dovodio ih u situacije u kojima su iste postajale predmet seksualnog iskorištavanja. Prilikom preduzimanja takvih radnji, nije korištena prijetnja, obmana ili prevara od strane optuženog, međutim za ostvarivanje kvalificiranog oblika krivičnog djela Trgovina ljudima iz člana 186. stav 2. KZ BiH, navedena sredstva izvršenja nisu niti relevantna, pa je radnja vrbovanja, odnosno navođenja maloljetnih osoba na bavljenje prostitucijom u konkretnom slučaju ostvarena i preduzimanjem radnji kojima je optuženi oštećene dovodio u situacije u kojima su postajale predmetom izrabljivanja, odnosno preduzimao radnje kojima je pribavljao malodobne osobe za seksualno izrabljivanje i iskorištavanje“.*

Pitanje koje se može javiti kao sporno u konkretnim slučajevima, jeste **da li je učiniocu djela bila poznata životna dob pasivnog subjekta**. Ukoliko se u postupku dokaže da je učinilac u pogledu uzrasta pasivnog subjekta bio u stvarnoj zabludi, odnosno da nije znao da se radi o licu mlađem od 18 godina, neće postojati njegova odgovornost za ovaj oblik krivičnog djela. To svakako ne znači da neće postojati odgovornost za osnovni oblik djela ukoliko je prema pasivnom subjektu primjenjivan, pored jedne od alternativno predviđenih radnji izvršenja i jedan od alternativno predviđenih načina izvršenja ovog krivičnog djela. Prilikom utvrđivanja ove okolnosti sud mora imati u vidu sve činjenice koje su relevantne za njenu procjenu. Tako npr. **Viši sud u Podgorici u obrazloženju presude K. br. 6/13** od 18.11.2013. godine navodi: *“Sud je na osnovu interpretiranih telefonskih razgovora, izveo sasvim suprotan zaključak, od onog koji je optuženi naveo, kao i maloljetna P.D., jer je potpuno jasno iz tih razgovora da ih je on dovodio u njegove prostorije radi prostituisanja sa drugim muškim licima i da je sa njom imao sasvim druge planove od onih koje joj je predstavio nakon početnog poznanstva, kada joj je finansijske probleme razrešavao zaposlenjem u ugostiteljskom objektu u kome je radila svega 5 – 6 dana. U tom smislu optuženi je taj plan ubrzo počeo da ostvaruje i nesumnjivo je znao da je ona maloljetna osoba, jer se iz razgovora koji je imao sa nepoznatim muškarcem 14.05.2012. godine u 12:13, u kome ga obavještava da ga u stanu čekaju dvije djevojke jedna crna i plava, a da je ona „od osamnaest neiskusna bila“ jasno zaključuje, da mu je i te kako bila poznata starosna dob svih djevojaka koje je davao drugim muškarcima radi prostituisanja. Uostalom, on je i upoznao u ugostiteljskom objektu koji se nalazi u blizini škole i dok se nalazila u društvu njenih školskih drugarica, često joj plaćao piće, odvezio kući i kada je zaposlio u pomenutom ugostiteljskom objektu znao je da je ona napustila školovanje i sve ostalo, što je naknadno uradio predavajući je muškim licima radi prostituisanja, učinio je koristeći tu njenu tešku finansijsku situaciju“.*

U presudi Višeg suda u Nišu K br. 303/10 od 12.05.2010. godine je zauzet stav da „**okrivljeni koji prevozi sopstvenu decu i decu svojih prijatelja radi prosjačenja od mesta do mesta, i kada**

ne upotrebi silu i pretnju, niti zloupotrebi teške prilike ili poverenje drugog lica, vrši radnju krivičnog dela trgovina ljudima“.

U obrazloženju presude se navodi: *“U konkretnom slučaju optuženi su vršili prevoz svoje maloletne dece i maloletne dece oštećenog D. M. i oštećene V. radi prosjačenja na ulicama gradova u Crnoj Gori, zajedno teretnim vozilom optuženog T. S., a okrivljeni S. S. je to vršio i svojim automobilom, tako da su maloletna deca koju su oni prevozili prosila u gradovima na obali Jadranskog mora koristeći prisustvo većeg broja turista, a isprošeni novac davala svojim roditeljima“.*

3. ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM

Krivično djelo trgovina ljudima se vrši radi sticanja imovinske koristi. Kao što je poznato, trgovina ljudima prema nekim izvorima¹⁸ predstavlja po svom značaju na globalnom nivou, treći izvor nelegalne zarade, odmah poslije nelegalne trgovine narkoticima i oružjem. Stoga je jedna od najefikasnijih mjera borbe protiv ovog oblika kriminaliteta, nezavisno od toga da li se on vrši na nacionalnom ili međunarodnom nivou, oduzimanje imovine pribavljene krivičnim djelom. Međutim, sudska praksa nedovoljno koristi zakonske mogućnosti u tom pravcu te rijetko izriče krivičnopravnu mjeru oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnom djelom.

Primjećuje se da sudovi, u konkretnim slučajevima, često i ne utvrđuju koliki je iznos nelegalno zarađene imovinske koristi, što ukazuje na zaključak da sudovi još uvijek nisu prihvatili međunarodne i evropske standarde¹⁹ borbe protiv ovog oblika kriminaliteta. Najčešće se kao razlog tome navode teškoće pri utvrđivanju visine ostvarene imovinske koristi. Međutim, u praksi Suda BiH, s tim u vezi, postoje primjeri veoma dobre prakse. U tom smislu navodimo **presudu apelacionog vijeća Suda BiH broj: X-KŽ-06/181** od 21.4.2009. godine. U obrazloženju ove presude se navodi: *“Također, iz iskaza svjedokinja oštećenih, kao i iz iskaza vještaka Tužilaštva finansijske struke M. A., vijeće je došlo do iznosa novčane dobiti za koje je utvrđeno da predstavljaju nezakonito pribavljenu imovinsku korist koja potiče isključivo od ilegalne djelatnosti eksploatacije ovih oštećenih radi prostitucije.*

Optuženi K. i optužena P. na račun naplate pružanja seksualnih usluga stekli su novčanu dobit u iznosu od 209.600 KM, te na račun naplate za korištenje sobe u Motelu za svakih pola sata pružanja seksualnih usluga stekli su također novčani iznos koji je pribavljen izvršenjem krivičnog djela i to od najmanje 76.840 KM.

Vijeće je do ovog iznosa došlo uzimajući u obzir iskaze oštećenih koje su navele da je pola sata pružanja seksualnih usluga iznosilo 60 KM, od toga 25 KM su zadržavale oštećene, a 25 KM je uzimala optužena M., dok je 10 KM naplaćivana usluga korištenja sobe u objektu. Oštećene su u svojim iskazima pominjale prosječan broj klijenata po danu, da je varirao i ljeti bio veći. Tako je oštećena svjedokinja...navela da je imala 4-5 klijenata, ljeti do 8, dok je oštećena svjedokinja...navela da je imala od 1 do 8 klijenata.

18 “Trgovina ljudima je jedna od tri najprofitabilnije kriminalne delatnosti (pored trgovine drogom i oružjem). Zarada ostvarena od trgovine ljudima procenjuje se na 7 – 60 milijardi USD godišnje, a po nekim procenama i do 507 milijardi USD godišnje“ - navedeno prema LJ. Slijepčević: Zaštita prava žrtava trgovine ljudima prema Konvenciji Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Bilten Apelacionog suda u Novom Sadu, broj 4/2012, Intermeks, Beograd

19 Većina dokumenata usvojenih na međunarodnom i evropskom nivou, u okviru mjera borbe protiv ovog oblika kriminaliteta, preporučuje državama uvođenje takvih krivičnih sankcija kojima će se učiniocima oduzeti imovina koju su stekli izvršenjem krivičnog djela. Tako npr. Združena akcija Savjeta Evrope 97/1,54/JHA (poglavlje A B C) iz 1997. godine, pored drugih kazni, predlaže uvođenje konfiskacije imovine za ovo krivično djelo. OSCE u zaključcima dopunskog sastanka o ljudskim dimenzijama (2000. godina) preporučuje državama članicama da predvide u svojim zakonima i kaznu konfiskacije imovine trgovcima ljudima i da se ta sredstva koriste za dopunu fondova predviđenih za programe pomoći žrtvama trgovine ljudima. Konvencija iz Palerma (2000. godine) takođe obavezuje države članice da usvoje neophodne mjere koje će omogućiti konfiskaciju dobiti stečene izvršenjem krivičnih djela obuhvaćenih konvencijom, ili imovine čija vrijednost odgovara vrijednosti te dobiti, kao i imovine, opreme ili drugih instrumenata korištenih ili namijenjenih za korištenje u vršenju krivičnih djela iz ove konvencije (član 12. konvencije). Konvencija Savjeta Evrope iz 2005. godine u članu 23. takođe propisuje da će svaka članica donijeti zakonodavne i druge mjere kako bi mogla da zaplijeni ili na drugi način oduzme sredstva ili prihode od krivičnog djela trgovine ljudima ili imovinu čija vrijednost odgovara takvom prihodu. Dakle, osnovni postulat u borbi protiv ovog vida kriminaliteta jeste oduzimanje imovine stečene ovim krivičnim djelom, te bi sudovi morali imati u vidu ne samo odredbe domaćeg zakonodavstva već i odredbe navedenih dokumenata. Pravni instrument za realizaciju navedenog zahtjeva, prema našem zakonskom rješenju, jeste krivičnopravna mjera oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Napominjemo da je primjena ove mjere obavezna za sud u svim slučajevima u kojima se utvrdi da je učinilac izvršenjem krivičnog djela pribavio imovinsku korist.

Kako se radi o približnim, a ne o egzaktnim podacima, vijeće je uzelo kao prosječan broj od 4 klijenta dnevno po svakoj od oštećenih (što je svakako broj koji ide u korist optuženim) i taj zbir prema proračunu vještaka A. iznosi 209.600 KM nezakonite novčane dobiti od eksploatacije ženskih osoba u svrhu prostitucije, a iznos za korištenje soba u istom prosječnom broju klijenata iznosi 76.840 KM nezakonite novčane dobiti, pri čemu je vještak uzimao 20 dana kao prosjek angažmana djevojaka u toku jednog mjeseca.

Odbrana je prigovarala nalazu i mišljenju ovog vještaka, navodeći da nije postojala materijalna dokumentacija na temelju koje bi mogla biti izvršena precizna procjena. No međutim, iskaz svjedoka na kojima se temelji ovaj nalaz predstavlja sam po sebi vjerodostojnu materijalnu činjenicu, jednako vrijednu kao i materijalna dokumentacija. Naročito jer su iskazi ovih svjedokinja koje su i oštećene istovremeno, vjerodostojni i konzistentni, pogotovo u dijelu u kojima se govori o cijenama seksualnih usluga“.

U skladu sa utvrđenim činjenicama sud je donio odluku kojom „na osnovu primjene zakonskog propisa iz člana 110. stav 1. KZ BiH od optuženog T. K. i optužene P. se **oduzima imovinska korist pribavljena krivičnim djelom**, u iznosu od 286.440,00 KM“.

Presudom Suda BiH broj K-71/05 od 25.04.2006. godine utvrđuje se: “Na osnovu člana 110., a u vezi sa članom 111. stav 1. KZ BiH od optuženog se **oduzima imovinska korist pribavljena izvršenim krivičnim djelom i to: stan na ravnom krovu – terasi kolektivnog stambenog objekta izgrađen na građevinskom zemljištu označenom kao k.č. 3235 ... M. ul. B.F., površine 82 m², izgrađen novčanim sredstvima u iznosu od 61.481,00 KM, kao dio imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, te se optuženi istovremeno obavezuje da isplati (preostali) iznos od 45.000,00 KM na ime imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, sve u roku od 15 dana od dana pravosnažnosti presude, a na osnovu člana 188. stav 1. ZKP BiH optuženi Č. N. se obavezuje na naknadu troškova krivičnog postupka o čijoj visini će se odlučiti posebnim rješenjem“.**

U obrazloženju presude se navodi: “...Naime, oba svjedoka su istakla da je njihov dnevni “promet“ trebao biti po 300 - 400 KM, što je kasnije smanjeno, a cijena pružene usluge po klijentu je iznosila po 100 KM... Njihovim izrabljivanjem, odnosno iskorištavanjem prostitucije, u toku 2002. i 2003. godine, u kojem periodu su se neke djevojke smjenjivale, tako da su neke od njih zaradile više a neke manje iznose, optuženi je za sebe pribavio novčanu imovinsku korist u iznosu od najmanje 100.000 KM. Ovo razumljivo proizilazi iz iskaza oštećenih, koje je sud doveo u vezi sa nalazom i mišljenjem vještaka finansijske struke M.A., koji nalaz i mišljenje je Sud u cjelosti prihvatio kao objektivno i stručno, a iz kojeg proizilazi utvrđeno da su djevojke za navedeni period zaradile najmanje 100.000 KM. Navedeni vještak ne isključuje mogućnost da se može raditi o iznosu od 200.000 KM, a zavisnosti o cijeni pružanja seksualnih usluga, ali je Sud prihvatio utvrđenim iznos od 100.000 KM, koji iznos su oštećene upravo i predale optuženom, a time isti stekao imovinsku korist izrabljivanjem, odnosno iskorištavanjem prostitucije oštećenih osoba“.

U pogledu činjenica na osnovu kojih sud, na ime protivpravno stečene imovinske koristi, osuđenom oduzima i stan, u presudi se navodi: “Bez sumnje, Sud je našao utvrđenim da je optuženi Č.N. u toku 2002. i 2003. godine, novcem, u iznosu od 61,481,55 KM, za koji je utvrđeno da je pribavljen zaradom od izrabljivanja iskorištavanjem prostitucije oštećenih, ... finansirao i izgradio stan u ulici B.F. u M., u stambenoj zgradi u kojoj je dobio pravo nadziđivanja na ravnom krovu-terasi kolektivnog stambenog objekta. Naime, optuženi Č.N. je, kako to proizilazi iz uvjerenja Biroa za zapošljavanje, bio prijavljen na Birou za zapošljavanje od 26.01.2001. godine do 25.01.2006. godine, što uključuje i sporni period obuhvaćen izmijenjenom optužnicom. Pored toga, i optuženi Sudu nije predočio niti jedan relevantan dokaz da je u vrijeme kada je vršena gradnja stana, zarađivao novac kojim bi mogao pokriti troškove izgradnje predmetnog stana. Nasuprot tome, Tužilaštvo je pružilo relevantne dokaze u korist svoje tvrdnje da je optuženi samo

sticanjem zarade od eksploatacije navedenih djevojaka mogao izgraditi stan ove vrijednosti... Dakle, optuženi Č.N. nije imao stalno zanimanje, niti bilo koji drugi siguran i jak finansijski izvor sredstava, a zanemarljiva je i eventualna dobit koju je imao u toku neprijavljenog rada kafića "D." jer je prema iskazu samog optuženog i iskazima saslušanih svjedoka, kafić radio veoma kratko...Stoga je Sud na nesumnjiv način utvrdio da je predmetni stan optuženi izgradio upravo od novčane dobiti pribavljene izrabljivanjem, odnosno iskorištavanjem prostitucije navedenih ženskih osoba“.

Imajući u vidu prethodne presude, iznenađuje činjenica da Sud BiH i u nekim drugim slučajevima, u kojima je takođe utvrđeno postojanje krivičnog djela trgovine ljudima iskorištavanjem prostitucije drugih lica, **nije izrekao** krivičnopravnu mjeru oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim djelom. Tako npr. u slučaju N., u kojem se u obrazloženju presude, kao utvrđene, navode činjenice da su oštećene vršile seksualne usluge za novac te da su od tog novca optuženoj N.Z. davale jedan dio. U obrazloženju se, između ostalog, navodi da je *“...svjedokinja A.A. navela da je dnevno imala od 1 do 5 mušterija, da je plaćanje vršeno Z. koje ona nije nikada vidjela, a njoj je novac davala nakon obavljenog posla u hodniku..... da ne zna koliko je Z. naplaćivala za usluge koje je pružala, ali navodi da su joj neki korisnici rekli da su plaćali i po 40 i 50 KM, a jedan je rekao da je platio 100 KM...“*. Druga svjedokinja M.A. navodi da je *„...kod Z. išla i do dva puta dnevno i zarađivala od 30 do 50 KM, a Z. je ostalo svaki put po 10 KM...“*, dok treća svjedokinja B.M. ističe da je *„...za sat vremena Z. naplaćivala 60 KM, od čega je njoj pripadalo 40, a Z. 20 KM...“*. Kao i u prethodno navedenim slučajevima, i u ovom konkretnom slučaju se mogao, na osnovu izjava svjedoka, utvrditi zasigurno najmanji iznos koji su optuženi na ovaj način zaradili, te primjenom ove krivičnopravne mjere isti oduzeti.

Kao što je već nekoliko puta naglašeno, motiv izvršenja ovog krivičnog djela jeste sticanje imovinske koristi. Imajući u vidu da se tako stečena imovinska korist često ulaže u neke legalne poslove, postavlja se pitanje **međusobnog odnosa** između krivičnog **djela trgovine ljudima** i krivičnog djela **pranja novca**.

U dosadašnjoj sudskoj praksi postoje dva različita stava izražena u istom slučaju. U pitanju je slučaj Č.N. u kojem **prvostepeni sud** nije prihvatio kvalifikaciju tužilaštva da se u radnjama optuženog (izgradnja stana novčanim sredstvima zarađenim seksualnom eksploatacijom oštećenih) ostvaruju elementi krivičnog djela pranja novca. U obrazloženju **presude K-71/05** od 25.04.2006. godine prvostepeno vijeće Suda BiH ističe: *“Sud nije prihvatio kvalifikaciju postavljenu od strane Tužilaštva Bosne i Hercegovine, kojom radnje optuženog kvalifikuje kao krivično djelo pranje novca iz člana 209. stav 3. KZ BiH, jasno imajući pri tome u vidu činjenice, okolnosti i radnje koje je preduzeo optuženi...Naime, po nalaženju Suda uvažavajući prije svega radnje koje preduzima optuženi, s kojim ciljem i namjerom, opravdanim se temelji da je primarno na strani optuženog bilo izvršenje krivičnopravnih radnji trgovine ljudima, gdje je, bez sumnje, vrbovanjem i izrabljivanjem, odnosno iskorištavanjem prostitucije oštećenih pribavio imovinsku korist u novcu, koji je jednim dijelom uložio u izgradnju stana. U ovom slučaju, po ocjeni Suda, krivičnoprava radnja ... koju je tužilac kvalifikovao kao krivično djelo pranje novca, inkorporirano je u radnjama produženog krivičnog djela trgovine ljudima“*.

Međutim, u **presudi Kž-45/06** od 25.10.2006. godine **Apelacionog vijeća Suda BiH** se **zauzima drugačiji (ispravniji) stav**. U obrazloženju presude se navodi: *„Kada je u pitanju žalba Tužiteljstva BiH, ovo vijeće nalazi da se u toj žalbi osnovano ukazuje da je prvostepeni sud pogriješio kada je radnje činjenično opisane u tački 3. izmijenjen optužnice i prvostupanjske presude krivično-pravno ocijenio kao radnje koje, zajedno sa radnjama iz tačke 1. i 2. optužnice, čine jedinstveno produženo krivično djelo trgovine ljudima iz člana 186. stava 2 u vezi sa stavom 1 i članom 54. KZ BiH. Ovo vijeće prihvata stav žalbe da su u navedenim radnjama sadržana*

sva obilježja krivičnog djela pranja novca iz člana 209. stava 2, u vezi sa stavom 1 KZ BiH, te da ono postoji kao autonomna krivičnopravna cjelina, tj. kao samostalno krivično djelo koje se po svojoj krivičnopravnoj prirodi razlikuje od krivičnog djela iz člana 186. KZ BiH. Dakle, iako je ono u funkcionalnoj vezi sa tim djelom, što je inače karakteristika djela pranja novca, ipak se ono od njega bitno razlikuje po svojim osnovnim elementima kao što je radnja izvršenja posljedica, kao i po tome što je upravljeno na drugi objekat zaštite, radi čega se i nalazi u drugoj zakonskoj glavi krivičnih djela (glava XVIII - djela protiv privrede i jedinstva tržišta), pa se osnovano u žalbi navodi da je pogrešan zaključak suda kada je navedene radnje pravno ocijenio kao djelo koje je istovrsno sa djelom trgovine ljudima iz člana 186. KZ BiH i koje je kao takvo na osnovu člana 54. KZ BiH uključio u konstrukciju produženog krivičnog djela kao jednog jedinstvenog krivičnog djela, umjesto da ih pravno kvalifikuje kao posebna krivična djela učinjena u sticaju, a što prihvata i ovo vijeće“.

Zaključak

Proces usaglašavanja krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini sa međunarodnim standardima u oblasti trgovine ljudima, odnosno sa odredbama Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima iz 2005. godine je u završnoj fazi (neophodno je usvojiti izmjene KZ u Federaciji BiH što će biti učinjeno u narednom periodu). Time će Bosna i Hercegovina ispuniti obaveze na normativnom planu. Međutim, ispunjavanje obaveza preuzetih potpisivanjem navedene konvencije ne završava se na tom nivou. Bosna i Hercegovina mora obezbijediti adekvatno provođenje svih zakonskih rješenja i adekvatnu zaštitu žrtava ovog oblika kriminaliteta što nadalje znači da pravosudni sistem u Bosni i Hercegovini mora imati dovoljno kapaciteta za otkrivanje i prepoznavanje svih oblika trgovine ljudima.

Pravilno optuživanje, navođenje relevantnih činjenica i okolnosti, izuzetno je značajno za utvrđivanje elemenata krivičnog djela. Ne bi se smjelo desiti da tužilaštvo, nepodnošenjem krivične prijave protiv korisnika usluga žrtava trgovine ljudima, abolira iste od krivične odgovornosti. Takvi propusti tužilaštva ne samo da ne doprinose sprečavanju i suzbijanju ovog oblika kriminaliteta, već podrivaju povjerenje javnosti u naš pravosudni sistem.

Kada je u pitanju tumačenje pojedinih elemenata krivičnih djela, značajan broj presuda je pokazao da postoji neusaglašenost stavova o suštini pojedinih oblika krivičnog djela, koja je u toj mjeri izražena da jedno vijeće ne pronalazi elemente krivičnog djela, dok drugo vijeće, u istom činjeničnom opisu djela i uz iste dokaze, argumentovano utvrđuje postojanje ovog krivičnog djela. Takva praksa pokazuje da još uvijek postoji nerazumijevanje suštine trgovine ljudima, pogotovo kada se kao oblik eksploatacije javlja dobrovoljna prostitucija (naveden je slučaj u kojem je zanemarena zakonska odredba prema kojoj pristanak žrtve nije relevantan za postojanje krivičnog djela trgovine ljudima).

Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom je krivičnopravna mjera, supsidijarnog karaktera, čija primjena je obavezna u svim slučajevima u kojima sud utvrdi da je učinilac stekao određenu imovinsku korist. Ne treba biti poseban stručnjak da bi se zaključilo da je u osnovi vršenja trgovine ljudima sticanje finansijske dobiti. To pokazuju i navedene presude. Međutim, sudovi kao da zaboravljaju na tu obavezu, te veoma rijetko izriču ovu krivičnopravnu mjeru. U tekstu je navedena presuda u čijem obrazloženju sud jasno navodi novčane iznose koje su žrtve predavale učiniocima, ali na kraju ne izriče ovu krivičnopravnu mjeru.

Navedeno ukazuje da praksa pravosudnih institucija u pogledu sprečavanja i suzbijanja trgovine ljudima ne samo da ne uvažava međunarodne standarde u ovoj oblasti, već ne uvažava ni nacionalno zakonodavstvo. Jedan od razloga takvog stanja moglo bi biti nedovoljno poznavanje istog, ali i nepostojanje razvijene sudske prakse u ovoj oblasti. Stoga smo u prethodnim dijelovima rada, pored presuda iz Bosne i Hercegovine, naveli i primjere "dobre sudske prakse" iz zemalja u okruženju, ali i presude sudova u Brazilu, kao i Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju u Hagu. Navedene presude sadrže tumačenja pojedinih elemenata krivičnog djela u vezi kojih u domaćoj sudskoj praksi još nema primjera ili ih ima veoma malo. One bi trebale dati odgovore na pojedina pitanja koja se javljaju ili će se javiti u vezi sa primjenom krivičnog djela trgovine ljudima.

